

לעבודה לבטים

זאב קפלן ואני.

כאשר אבא קבע בצורה נחרצת שעלי ללכת לעבוד מכיוון שנכשלת במעבר מכיתה י"א לכיתה י"ב, אמא לא אמרה דבר – לא באותו מעמד ולא במרוצת השנים הבאות. איני יודע מה חשבו שניהם שעתיד לקרות בהמשך. אני הרגשתי כמי שעומד בערפל מול קיר אטום. עד אותו יום רוב הצעירים שהכרתי עדיין למדו בתיכון. המעטים שנשרו כאילו נעלמו ללא עקבות. למעשה ידעתי רק על אחד שנשר כשנתיים קודם ומצא עבודה במשרד רואי חשבון – לדבריו בספירת מלאי של חנויות ספרים. אותו נער שממנו נודע לנו, לי ולזאב, שהספרים שגנבנו, עד זמן לא רב קודם לכן, נלקחו בחשבון הרווח וההפסד; הפסד שכוסה בחלקו על ידי חברות הביטוח. באשר לאותו מכר, בשעתו סברתי שהעבודה מתאימה לו במיוחד. ראשית, מפני שנראה בעיני כמי שאינו להוט למאמץ גופני. שנית, בזכות היותו חובב ספרים, עוד יותר ממני או זאב. לפיכך לא הופתעתי כאשר נודע לימים כמתרגם ואחד מעורכי הספרות המבוקשים. מצידו עצם המושג עבודה היה קשור לפעולה ומאמץ כמו למשל איסוף מלפפונים ותפוחי אדמה שעשיתי בגבעת ברנר, כתישת זיתים ובציר ענבים בכפר גלעדי. או הסעת עגלת החלב מבית אלפא לעין חרוד שהייתה גם העבודה היחידה שאהבתי. במילים אחרות, אמצתי לעצמי את תפיסת העולם שהייתה חבויה בסיפורים ששמעתי מהורי: מאמא על הריב עם אחיותיה, כאשר רצתה לתלות שלט של תופרת על הבית בקראקוב. מאבא על כך שאביו שלח אותו לסייע למשפחה מאז היותו נער, על אף שלא פירט במה עבד. אבל גם על הרמת פסנתרים לקומה השנייה בתל-אביב; צביעת הגימנסיה והצלקות שגרם לו אבא אבני הסיד הלא רווי; על סבלות בנמל במצרים ובתחנת הרכבת בפאריז.

אם לא די בכך שמעתי שוב ושוב את השנאה היוקדת לבירוקרטיה ולבורגנות המנוונים, שחיסלו כולם עם בוא המהפכה. האם לא זו הסיבה שאבא ומכריו מחוג התרבות קראו לעצמם "עובדי אמנות"? "הבימה" ו"האהל" פעלו כקואופרטיב; אגודת הציירים הצטרפה להסתדרות העובדים, ואבא עצמו העריך את תמונותיו על פי "שעות עבודה" – שיטה שאינה שונה בהרבה מקביעת המחיר על פי גודל התמונה, כפי שמקובל על כולם. כמוכן שהושפעת גם מ הדיבורים על סוציאליזם שאפיינו את תנועות הנוער של ההתיישבות העובדת. אותה תעמולה שנועדה לשכנע את התיכונים הציירים לקיבוצים. לכל אלה יש להוסיף את קריאת הביוגרפיות של סופרים שעלו, לכאורה, מן התחתית, כגון ג'ק לונדון (1876-1916) ומקסים גורקו (1868-1936), והרומנים שנכתבו באותה רוח: "בטון" של פיודור גלדקוב (1883-1958) או "כיצד חושלה הפלדה" (1932-34) של ניקולאי אוסטרובסקי (1904-36). אבל, כפי שיתברר בהמשך, בסתר לבי האמנתי שאצלי המדובר רק בהתנסות זמנית שממנה אוכל ללמד על מציאות שטרם הכרתי – התנסות שיצאתי ממנה בהגשה שאם אצטרך אוכל בעתיד לעסוק בכל עבודה. להפתעתי אכן נוצר מצב כזה בקיץ שבו הגעתי לניו יורק, כעבור שמונה שנים, אלא שגם אז יכולתי להימנע ממנו לו באמת רציתי.

כל מה שאמרתי עד כה אינו מסביר מדוע אמא שהייתה דברנית וכוחנית ופסקנית על כל נושא, לא התערבה בהחלטתו של אבא שלא יממן את המשך לימודי ועלי למצוא לעצמי עבודה. אפשר שהיא ואבא הגיעו להסכמה מוקדמת. למעשה גם אני קבלתי את ההחלטה כמוצדקת במידה רבה. אבל, כיום ממרחק השנים והניסיון ברור לי שלא הכול היה באשמתי. תרומה לא קטנה באותו הקשר הייתה גם לאמא וגם לאבא שלא גילו כל עניין בלימודי, למעט פעם אחת, כאשר התברר שעדיין איני יודע לקרוא למרות שכבר הייתי כבן עשר ופעם שנייה כשפניתי לאבא בקשר לחיבור שהגשתי למורה לעברית בתחילת הלימודים בכיתה ט'. במילים אחרות להורי לא היה מושג על מצבי כתלמיד: לא על הקשיים במעבר מכיתה ה' לכיתה ט' ולא על הקשיים העשויים להתעורר בגלל ההבדל בתוכנית הלימודים בין תיכון אחד למשנהו. למען האמת גם אני זלזלתי בהבדלים אלה עד

לבחינות סוף השנה ב"הרצליה". כאשר גיליתי חוסר עניין הגעתי גם לחוסר ידע ברוב המקצועות. אבל גם לו לא זלזלתי בהבדלים או בלימודים עצמם, ספק אם היה לי לאן לפנות. אמא, למרות הקרבה בינינו, לא ידעה עברית או כל דבר ביחס ללימודי תיכון, לפחות כך נדמה היה לי.

יתר על כן, מאז שובנו לתל-אביב אמא סבלה שוב ושוב ממשברים גופניים ונפשיים, שכבר תיארתי בפרק על חייה – משברים שהפנו את כל תשומת לבה לעצמה ולמצבה, במשך למעלה משנה ואולי אף יותר, עם כי בצורה קצת פחות קיצונית. מתקופה זו זכור לי בעיקר המראה של אמא רכונה על הרצפה, סמוך למקום עבודתו של אבא ושוקדת לעתים שעות על ציוריה – אותן שעות שאבא נהג להסתלק מהבית, כנראה, במידה רבה בליית ברירה, על מנת שלא להפריע לה או לעורר את כעסה חסר הפשר. בקיצור במצב זה שלה, בין התקפות הבכי, הצעקות ובולמוס הציור, לא עלה בדעתי לפנות אליה לעזרה או עצה. יתר על כן אם פניתי בשאלה זו או אורת הייתה תשובה אחת קבועה "תמצא את התשובה בעצמך" או עליך להתרגל להיות עצמאי.

באשר לאבא איני יכול שלא להביא בחשבון דברים שאמר ועשה בשנים הבאות. כמו אצל אמנים רבים עולמו היה מרוכז בו עצמו. אין זה אומר שלא התייחס לאחרים אבל רק בהקשרים שעניינו אותו. האישה הייתה מבחינתו עזר כנגד שסייע לו בהתאם לצרכיו: פירושו של דבר כל עבודות הבית ועד גיל שלושים וחמש, כלומר אשתו הראשונה ואמא, הן שעבדו ונשאו את עיקר נטל הקיום. על פי תפיסת עולמו האישה היא זו שרצתה וגידלה את הילדים. למעשה הילדים הם שהצמיחו את האישה אליו, כפי שקרה עם ארבעת הנשים שהיה נשוי להן: אחת לפני אמא ועוד שתיים לאחר מותה. מסיבה זו בחר או למעשה בחרו בו, נשים שרצו ויכלו ללדת את ילדיו בנוסף טען לילדים ללא אמא אין סיכוי רב להצליח בחיים או אפילו לשרוד. טענה זו, לרוע המזל, התבררה כנבואה המגשימה את עצמה בעוד שהוא עצמו לא נקף אצבע למנוע את הצפוי, כפי שיתברר בהמשך. בשלב זה די אם אומר שיחסו לכל הסובב אותו היה כאל "נושא" לציור: המכרים, הבית, האישה, הילדים ואפילו הוא עצמו.

נגרות

איני יודע ממי ואיך נודע לי על קיומה של לשכת עבודה של הנוער העובד שבה מטפלים בצעירים עד גיל 18. היות והייתי בן 16 אכן פניתי לשם. אבל בטרם סודרה לי עבודה נשלחתי למכון פסיכוטכני על מנת לקבוע את תחום העבודה המתאימה לי. המכון היה ממוקם ברחוב זלמן שניאור, צמוד לגימנסיה "השכלה" ואולי אפילו באותו בניין. במילים אחרות, מחד גיסא, תיכון שקלט את פליטי מערכת הלימודים הסדירים דוגמת זאב וכמה מחבריו. התיכון שמכין את תלמידיו לבגרות הבריטית. מאידך גיסא, מכון התאמה לעבודה מעשית של אותם נערים שקצו לגמרי בלימודים או כאלה שניסו לשלב את השניים, כלומר עבודה ולימודים. הדבר התאפשר מכיוון שהבחינה הבריטית הייתה למעשה ברמת כיתה י' על אף שכולה בשפה האנגלית. לעומת זאת נכללו בה שני מקצועות "קלאסיים" קלים במיוחד עבור תלמידים מהארץ לשפה העברית וכמה פרקי תנ"ך. הקושי היחיד היה הצורך לכתוב באותיות מרובעות.

הבחינה במכון הפסיכוטכני נמשכה כל הבוקר ונכללו בה שאלות כלליות, כנראה לקביעת רמת המשכל. לאחר מכן התבקשתי לצייר, בו זמנית, שני עיגולים בשתי הידיים בעזרת גלגלות. אין לי ספק שנכשלתי בבחינה זו, אם לדון על פי הצורות המעוותות שיצאו מתחת ידי. בסוף המבחן ניתנו לי דפים עם צורות שונות ומשונות שהיה עלי לזהות אלו מהן מתאימות זו לזו. בסופו של דבר נאמר לי שיש לי קושי בתיאום תנועות שונות בידיים. במילים אחרות שאיני מתאים לעבודה במחרטות שממילא לא ענינה אותי. לעומת זאת נאמר לי שאני נחון ברמה גבוהה של ראייה מרחבית מופשטת. לפיכך מומלץ שאמשיך בלימודי הנדסת בנין או אדריכלות. במילים אחרות באתי

לחפש עבודה כפועל ונשלחתי ללמוד. השאלה היחידה שעלתה בדעתי באותו רגע הייתה האם אוכל לקבל המלצה לעבודה בנגרות. כנראה שהאיש שייפץ לי הרגיש נבוך, אבל ענה בחיוב. מצדי הרגשתי הקלה. הנה אני משתבץ בעבודה שזכרתי לטובה, בעיקר בזכות ריח העץ בנגריה שפעלה סמוך לבית שגרנו בו ברחוב בן יהודה. אבל גם האיש שעבד שם ואשר היה בהמשך המורה שלי למלאכה בכיתה ד' בבית החינוך בצפון. ושוב, בעוד כמה חודשים, המנחה שלי לקריאת תוכניות בנין.

כעבור מספר ימים הלכתי במעלה רחוב דיזינגוף כאשר בחור מוכר בא לקראתי. הסתכלנו זה בזה – מעין חצי מניד ראש – והמשכתי הלאה. כאשר הסתכלתי לאחור ראיתי שגם הוא עשה כמוני. כמה דקות מאוחר יותר הבנתי, כי זה היה נחום בנו של אבא, כלומר אחי. היינו דומים למדי: אותו גובה וצבע שיער. למחרת הופיע בדירת הורי מישוה מלשכת התעסוקה לנערים על מנת להודיע כי נמצאה עבורי עבודה במפעל כלשהו – הודעה שגרמה לי לתחושה מוזרה מפני שכלל לא נרשמתי באותה לשכה לנערים. במילים אחרות נראה כאילו בלבלו ביני לבין אחד מבניו של אבא, על אף שאיני מבין כיצד הגיע אותו איש לדירת הורי ברחוב גוטליב.

על כל פנים, כשבועיים לאחר הבחינה הפסיכוטכנית נשלחתי לעבודה בנגריית "הארגז" – שתי סככות גדולות בפאתי העיר עם חצר פתוחה במרכז: האחת מחסן עצים והשנייה אולם המכונות. כאן הועסקתי כעוזר בהעברת לוחות עץ מהמחסן למכונה שליטשה וחרצה אותם, כנדרש לציפי הקירות החיצוניים של צריפים. עד מהרה למדתי את "תורת העבודה" מהאיש שעזרתי לו: ראשית, כיצד מרימים ומניחים את הלוחות על הכתף. שנית כיצד מכוונים את הלוחות בניצב ללהבי המכונה. אבל מעל לכל את חשיבותן של ההפסקות לעישון סיגריה – כעשר דקות אחת לשעה באזור מיוחד מחשש לשריפה בגלל אבק הנסורת והשבבים. אמנם לא עישנתי אלא לעתים רחוקות, אבל תמיד הוזמנתי להצטרף לאיש שעזרתי לו. במילים אחרות העישון שהיה חלק מהרפתקת ההתבגרות בתיכון, שימש כאן למנוחה מהשגרה והחדגוניות של יום העבודה, כמו ההפסקות הקצרות לשתייה והיותן ארוכות ליציאה לשירותים או כמו שאמר לי אבא באחד הימים הראשונים: "לשירותים לא הולכים בבית אלא בעבודה" על חשבון בעל הבית".

לא ידעתי ולא שאלתי, גם לא את עצמי, לשם מה שכרו אותי. נראה היה לי שהאיש יכול היה להסתדר ללא קושי בלעדי. אפשר שהמטרה הייתה לורז במקצת את קצב העבודה על ידי הזנה רצופה של לוחות למכונה. אם כך תרומתי לעניין הייתה זעירה מאוד. מכל מקום, כעבור שבועיים שלושה נאלצתי לפרוש מכיוון שכל גופי פרח מעקיצות כינים זעירות כאבק, שפרצו מלוחות מסוימים שיובאו, כך נאמר, מיערות בורמה. החוויה המרכזית, במקביל לעבודה עצמה, הייתה תחושת הריק בראש בעת ההליכה, בחום הקיץ, הלוך וחוזר למחסן או העמידה, שעות על שעות, ליד המכונה המצרצרת בחריקה בעת מעבר הלוחות – רעשים שנהיו עד מהרה למעין לחש רחש שמתוכו החלו לבצבץ, כאילו מאליהם, מראות, מילים ורסיסי פסוקים, שהפכו לשיר הראשון שכתבתי. כעבור זמן קצר יחסית, כנראה רק מספר שבועות, הגיע שליח לשכת העבודה לביתי על מנת להודיע לי שנתקבלתי לקורס טפסנות, כלומר תבניות עץ ליציקת בטון, לכאורה סוג של נגרות. אבל, כפי שגיליתי מהר מאוד, ללא כל זיקה לעבודות העץ שראיתי בילדותי – למעט כמובן ניסור קרשים והשימוש בפטיש ומסמרים.

קורס הטפסנות, שנוהל על ידי "סולל בונה", נועד לקבוצה קטנה של חיילים שהשתחררו מספר חודשים קודם לכן מהצבא הבריטי. למעשה לא היה זה כלל קורס אלא צירוף כמה עובדים חסרי ניסיון לצוות ותיק, בראשותו של מנהל עבודה בשם קופל, שעסק בהקמת טור בנייני שיכון בשכונת זאבלאווי (היום רחוב לה גארדיה בשכונת יד אליהו). מאותו קורס: זכור לי, בראש ובראשונה, קצב העבודה, שנראה לי כמעט בלתי אפשרי, לפיו צריך היה לסיים כל קומה תוך שבוע, על מנת לצקת אותה ביום שישי ולהמשיך לקומה הבאה ביום ראשון –

הזמן הנדרש לבטון להתקשות דיו להמשך העבודה. התפקיד שלי והמתלמדים האחרים היה לספק, לנסר ולמסמר את לוחות העץ על פי הוראות הוותיקים. במילים אחרות, ריצה בלתי פוסקת בין ערימות העץ והקומה הנבנית. בנוסף היה עלינו לפרק את התבניות ולחלץ את המסמרים ולהכין את העץ לשימוש חוזר, כשבועיים לאחר תום היציקה; למעשה עם תחילת העבודה על הבניין הבא, כי כולם היו בני שלוש קומות. זיכרון נוסף היה העדר תאי שירותים. הנוהג היה שכולם עושים את צרכיהם תחילה בפאתי המגרש ולאחר מכן ביער התבניות בקומה שמתחת – קומה שהסריחה ונהייתה עד מהרה לבלתי נסבלת, אבל המשיכה לשמש אותנו בליית ברירה.

הקורס נמשך לתוך החורף. על כך מעיד זיכרון ההנחיה שלא לבוא בבוקר לבניין אם יורד גשם מכיוון שבאותו יום לא יתחילו בעבודה ולכן גם לא ישלמו. לעומת זאת אם הגשם יתחיל לקראת הצהריים העבודה תיפסק אבל ישולם עבור יום שלם – למעט היציקות שהתקיימו בכל מזג אוויר, בדרך כלל בימי שישי, על מנת לאפשר את תחילת העבודה בקומה הבאה ביום ראשון. מאותו קורס זכור לי גם כיצד קודמתי, לכאורה, בעבודה כאשר ניתנה לי הרשות לשבת על משטחי העץ הראשוניים ששימשו כתחתית לקורות ועליהם השעינו את תבניות הרצפה כולם. בדיעבד ברור לי שכלל לא דובר על קידום אלא ניצול, לא הוגן במיוחד, של נער בן שבע עשרה שהיה מוכן לטפס ולשבת על אותם לוחות למרות הסכנה שהמשטח יקרוס ואני אפול ואפצע, כפי שעתיד לקרות בהמשך. זכורות לי גם שיחות עם המתלמדים האחרים, כולם משוחררי הצבא הבריטי – שיחות שהתקיימו בהפסקות הצהריים הקצרות ואשר נסבו תמיד על אותו נושא: הנשים, למעשה הזונות, שפגשו באירופה. עם זאת אין ספק שסיפורים אלה ריתקו אותי הן בגין תמימותי בכל הנוגע ליחסי גברים ונשים אבל גם בזכות ההגזמות שמקצתן התבררו לי, כעבור עשרות שנים, כתיאורים אמיתיים למדי.

בנוסף לעבודה מעשית בבנין ניתנו שיעורי ערב, שהיו אמורים לאפשר לנו לקרוא תוכניות בנין, במטרה שבמרוצת השנים נגיע למעמד של מנהלי עבודה. שיעורים אלה ניתנו בבנין בית החינוך בצפון (היום בית ספר גורדון ברחוב לסל) על ידי המורה למלאכה שלימד אותי כאן כאשר הייתי בכיתה ד' – אותו נגר בשם אליעזר, שפגשתי עוד קודם לכן כאשר עבד ברחוב מנדלי מו"ס, ליד הבית שגרנו בו ברחוב בן יהודה. כמו גם, אותו איש ואותה עבודה שבגינם אמרתי לבוחן במכון הפסיכוטכני שאני מעוניין בנגרות. כמובן שלא התכוונתי לא לעמידה ליד מכונה להקצעת עצים ולא לטפסנות בנין – על אף שעלי לומר שאני עתיד לגלות שעבודות אלה וכמעט כל אשר התנסיתי בו במרוצת השנים היה לי לתועלת בדרך זו או אחרת.

בדיעבד ברור לי שלא היה סיכוי רב ללמוד קריאת תוכנית בדרך שבה נעשה הדבר, כלומר בצורת הרצאה בחדר אפלולי – נושא שיש להקדיש לו כמה מאות שעות, רצוי תוך כדי שרטוט בפועל, כפי שאני עתיד לעשות, לימים, כאשר אלמד אדריכלות. גם הלימודים בערב, בתום יום עבודה בבנין, היה למעלה מכוחי ולאחר שנרדמתי פעם או פעמיים הפסקתי ללכת לשם. למעשה העייפות המטמטמת הייתה האויב הגדול, החל מקימה עם שחר והנסיעה האיטית הלך וחזור. מעבר לכך, ככל שאני מתאמץ איני מצליח לזכור את תגובתם של הוראי, למעט הערה של אבא שטרם לציין שפועלי הבניין בפאריז לובשים מכנסי קורדרוי. אבל ספק אם עצר לרגע ושאל לאן מובילה אותה עבודה? או שהכול היה בעיניו סוג של מופע ורק חבל שאינו מלווה בתלבושת מתאימה, רצוי צבעונית, דוגמת התלבושות שעיצב לתיאטרון או הדמויות שצייר כגון הלוליינים והחסידיים.

קורס הטפסנות הסתיים לאחר כשישה-שבעה שבועות. בהמשכו המשכתי ללכת ללשכת העבודה אבל לא הוצע לי דבר. אבא העלה את הרעיון שאולי כדאי שאצטרף לפועלי הבניין שנהגו לעמוד על המדרכה, צמוד לברזלים בכיכר מגן דוד (אלנבי פינת שנקין). מכאן אספו אותם הקבלנים לעבודות יומיות כאלה ואחרות. אפשר שבמקרה או אולי במכוון ליד לשכת העבודה ומטבח הפועלים, שברחוב ברנר. בהרגשה כבדה עשיתי כדבריו של אבא והלכתי לשם עם "כלי

העבודה" כלומר שק יוטה ובו מסור, פטיש ופלט מים. אין ספק שהרגשתי חריג; מין בן טובים המתחזה לפועל שכיר יום. לאחר כשעה חזרתי הביתה בוש ונכלם וסירבתי לחזור לשם. כעבור כמה שבועות נמצאה לי תעסוקה, באמצעות לשכת הנוער העובד, בשכונת מונטיפיורי, סמוך לדרך פתח-תקווה, אותו כביש שדרכו עברתי כאשר ברחתי מהפנימייה בבני-ברק. מקום העבודה עצמו היה מעין בור שבתוכו הלכה ונבנתה, כנראה, תחנת קמח – כנראה מכיוון שמעולם לא הצלחתי לשוב ולאתר את הבניין למרות שאני עתיד להימצא באותה סביבה פעמים רבות. אפשר שהסיבה לכך היא שבסופו של דבר הבניין לא הוקם. על כל פנים, כאשר אני הייתי שם העבודה הייתה עדיין בשלבים ההתחלתיים, כלומר חפירת הקרקע ליציקת היסודות. תפקידי היה למיין ולנקות את המסמרים מערימה גדולה של קרשים משומשים, ספוגי שמן שחור, שהיו פזורים בשולי המגרש. כעבור כשבוע או עשרה ימים נשלחתי הביתה. כל אשר נותר לי מאותה פרשה הוא שני זיכרונות: האחד, השרב הכבד ששרר באותם ימים והשני אחד הפועלים שנראה לי שונה מאלו שפגשתי עד כה ואכן, עד מהרה, גיליתי שהוא מפעילי המפלגה הקומוניסטית, אבל משום מה בחר שלא לדבר איתי.

את העבודה השלישית בטפסנות התחלתי זמן לא רב לאחר שכונת מונטיפיורי. הפעם נשלחתי לאתר הבניה של "בית רומאנו" ברחוב יפר-תל אביב. העבודה שהייתה בעיצומה, נעשתה על ידי "סולל בונה". כאן פגשתי שוב את הצוות משכונת "יד אליהו". המקום נראה בעיני מבולבל לחלוטין, כנראה במטרה לזרז את העבודה, לשם כך נעשתה הכנת תבניות ליציקת קורות המרתף ובו זמנית לשתי הקומות שמעליו. גם כאן, כמו בסוף קורס הטפסנות, תפקידי היה לשבת בקצה לוח שנועד לשמש כבסיס לאחת הקורות של קומת הקרקע. לפתע, כאשר התקדמתי, הלוח החל לשקוע לאט, לאט עד שנשבר ונפלתי, בגלישה איטית, למטה למרתף. אמנם כמעט ולא קרה לי דבר מלבד כמה שריטות, אבל מיד נשלחתי הביתה. לרוע המזל אחת השריטות בברך, שנגרמה, כנראה, על ידי מסמר חלוד, התנפחה למחרת ובהמשך התמלאה מוגלה. בנוסף גם השריטות האחרות שנראו פחות חמורות החלו לכאוב, בגלל כפיסי עץ קטנים, מהעבודה בשכונת מונטיפיורי, שחדרו מתחת לעור; בקיצור לאחר שנה וחצי נוצר שילוב אירועים ששכנע אותי למצוא עבודה אחרת, אולי פחות רומנטית, אבל ללא ספק פחות מטמטמת ולכן, כפי שהתברר גם פחות מעייפת.

השאלה שעמדה בפני הייתה מה לעשות? כלומר באיזה תחום עלי לבחור. כאשר הייתי ילד, כבן עשר חלמתי על מוסיקה וריקוד – מוסיקה בדומה לכמה מהילדים בסביבה שהייתי מיודד איתם; וריקוד ללא ספק בהשפעת הסטודיו של גרטרוד קראוס שפעל, ברחוב פרוג, בקומת הקרקע האחרית של הבית שגרנו בו. מאוחר יותר, בעקבות ספרים שקראתי חשבתי שאולי אהיה "ממציא" או בשפה עכשווית יותר הנדסת מכונות. כל אלה נשארו איתי. עדיין קיוויתי שאוכל ללמוד נגינה, אם לא בפסנתר אז אולי בחלילית או מפוחית פה כמו כל תלמידי התיכון. ניסיתי אפילו ללמוד לנגן באקורדיון שרכשתי בהון עתק לצורך זה; עדיין אהבתי לרקוד אבל לא כמקצוע ועדיין נמשכתי למכונות. כך לפחות פרשתי את הנטייה לפרק שעונים או כל מכשיר אחר שנפל לידי.

למרבה הפלא לא עלה בדעתי אף פעם להיות שחקן למרות שהכרתי רבים וראיתי לא מעט הצגות תיאטרון וכמובן סרטים. לכאורה הייתי עשוי לפנות לציור, כמו אבא וכפי שעשתה אמא באותה תקופה. למעשה גם אני ניסיתי לצייר ניסיון שהסתכם בטבע דומם קטן בצבעי מים, שנראה סביר ורישום דיו גרוע למדי, שבו ציירתי את אבא יושב ערום, כדרכו בחודשי הקיץ וקורא ספר. אין ספק שהניסיון היה מאכזב ולא ניסיתי שוב לצייר אלא כעבור מספר שנים במסגרת לימודי האדריכלות. במילים אחרות, כמו שאבא נהג לומר "כל אחד יכול", אבל צריך סבלנות הרבה תרגול ולא מעט כישרון במיוחד אם הכוונה לאיור – נושא שכבר דנתי בו. בשלב זה, מכל מקום פניתי לכתובה...

אני, רישום, 12.7X17 ס"מ, 23.01.1946.

ספרות

כרטיס ברכה, טכניקה מעורבת, 2.4X10.4 ס"מ (הציור עצמו), 1946.

כבר ציינתי כיצד התרוצצו בראשי מראות-מילים שמלאו את הריק שנוצר בראש כאשר עבדתי ליד המכונה בנגריית "הארגז". משום מה נדמה היה לי שמיהרתי לרשום את הדברים על מנת שלא אשכח. אולי גם בתקווה שיפסיקו לייסר אותי כטפטוף של ברז דולף בשעת לילה. אבל מסתבר שעברו שבועות ולא ימים כפי שחשבתי. במילים אחרות, הזיכרון מתעתע. יתרה מכן המדובר לא בשיר או שניים אלא בסדרת מחברות הכוללות שירה, קטעי פרוזה וזיכרונות. בנוסף שרדו גם שירים, שנותרו כפי שנכתבו, על דפים בודדים, כמו גם שלושה סיפורים קצת יותר ארוכים. הראשון בחורף, בתחילת 1949, בשם "ימי סגריר" שנשאר אצלי. השני "כמעט פרולטר" (שם זמני) בהמשך, באותה שנה. סיפור זה נשאר משום מה בכתב יד ובצורתו הגולמית, למעט הדפים הראשונים, והשלישי האחרון בשם "אשת האיכר". לאחר מכן חדלתי מכתובה ספרותית ועברתי, בשנים 1951-53, לכתובה שונה מאוד – מעין הרהורים, ביני לבין עצמי, שניסחתי בצורת מכתבים לאישה אלמונית, שלעתים קראתי לה בשם לאה. אבל, חדלתי מכך כאשר יצאתי למסע באירופה.

בשיר הראשון, במחברת הראשונה, מצוין התאריך 20 לספטמבר 1946. מסתבר, לאחר בדיקה, שהמדובר ביום שישי. קרוב לוודאי, זמן מה לאחר שכבר לא עבדתי בנגרייה. אבל ללא ספק לפני התחלת קורס הטפסנות, שהיה כה מעייף נפשית וגופנית, עד שספק אם הייתי מסוגל להתרכז במהלכו בכתובה כלשהי. לעומת זאת במבט לאחור מפתיע אותי כמות השירים שחיברתי, ברציפות, בשנה שלאחר מכן. במילים אחרות החל מחדש לפני יום הולדתי השבעה עשר ועד לסוף הקיץ הבא, שוב כחודש לפני יום הולדתי השמונה עשר. על כל פנים, לאחר סיום המחברת הראשונה המשכתי, שנה נוספת, בכתובת שירים אבל בדפים נפרדים. בין אלה כמה המתייחסים ישירות לאירועים שבין תחילת מלחמת העצמאות ביום ה-30 לנובמבר 1947, כלומר למחרת החלטת עצרת האו"ם על חלוקת הארץ ועד לתום הקרבות בנובמבר 1949. בסופו של דבר קיבצתי את כולם יחד בדפדפת תחת הכותרת "שירים קטנים". לאחר מכן עוד המשכתי לכתוב, אבל פחות כל שנה עד שכאמור חדלתי לחלוטין, כאשר פניתי לאדריכלות.

מחברות

כאשר התחלתי לפני מספר ימים את קטע הזיכרונות הנוכחי, התלבטתי כיצד עלי להתייחס לשירים ולטקסטים מקוריים אחרים. האם להשאיר אותם כמות שנכתבו, לפני שישים שנה או שמוטב ומותר, לערוך אותם מחדש במרחק של שנים כה רבות. בסופו של דבר בחרתי בדרך ביניים. הכוונה לתיקון שגיאות של ממש, כגון כתיב ומעברים שרירותיים מזכר לנקבה ומיום לילה, משמים בהירים לערפילים או שימוש לא נכון במילים מסוימות. לעתים, במקום תיקונים בחרתי להשמיט לגמרי מילים ולהשאיר רק את אלה הנראות לי כעיקר – כאילו ציטטה. כאן עלי להוסיף שדווקא נוסח זה המקוצר הוא הנראה לי כיום ואפשר שהייתי עושה כך בזמנו לו ידעתי אז את אשר אני יודע כיום. יתר על כן אני מתכוון להכין גרסה מעין זו של כל השירים המצויים בידי.

באותו הקשר אני מרגיש צורך לציין, במבט לאחור, את הקושי שהיה לי בזמנו עם המסגרת, הנוקשה של חרוז ומשקל. אלה כפו עלי סייגים שהיו עבוי מלאכותיים. השירים עצמם הופיעו אצלי תמיד מהראשון ועד לאחרון, בהבזקים של מילים ומשפטים קצרצרים. לצערי לא ידעתי דבר על קיומה של שפה שירית חלופית בכל שמונה השנים שבהן יעדתי עצמי לכתובה, כלומר מגיל שש עשרה ועד שזנחתי דרך זו בהיותי בן עשרים וארבע. כיום אני מודע לכך שהאפשרות, לאותה דרך חלופית, הייתה, לכאורה, לנגד עיני. כך למשל סגנון כתיבתם של כמה משוררים שהופיעו באסופה שערך לואי אונטרמאייר (Untermeyer 1885-1977) – ספר עב כרס שהיה מעודכן עד

אני ואבא בדיזינגוף, 1946.

לשנת 1945. אותה אסופה המצויה אצלי עד היום ואשר אבא קנה לי ליום הולדתי ה-17, כחודשיים שלושה לאחר שאני עצמי התחלתי לכתוב.

Sunset
stinging
gold swarms
upon the spires
silver
chants the litanies the
great bells are ringing with rose
the lewd fat bells
and a tall

wind
is dragging
the
sea

with

dream

-S

E.E. Cummings 1894-1962
Modern English
American Poetry.

במילים אחרות, אבא בדרכו העמיד בפני את האמצעים הנדרשים למציאת דרכי, על אף שהוא עצמו לא עשה דבר: לא קרא, לא יעץ ולא הפנה אותי לעזרה. התוצאה הייתה שגם אם ראיתי לא הבנתי. כך לדוגמה, כתיבתו של א.א. קאמינגז שפירק את המילים והמשפטים בסגנון שהיה בעיני משעשע, במיוחד השיר על "הדבורה" (The Bee) אבל לא רציני. באשר להבנת הסגנון נדרשו לי עוד עשרות שנים, למרות עדיין נראה לי שקאמינגז עשה בו שימוש מוגזם. אבל לפחות ידוע לי שמקורו בסימבוליזם הצרפתי וממשיכי אותה הדרך, הפוטוריסטים והסוראליסטים; ידיעה שהייתה מאפשרת לי, כפי שכבר ציינתי, להשתמש בטכניקה זו או אחרות, לו רציתי וכפי שהייתי מנסה לעשות כיום, לצערי מאוחר מדי. באשר לשיר הראשון בחרתי להביא אותו במלואו הן בזכות היותו קצר והן בזכות היותו כאמור ראשון.

על החוף: מעלה/ השמים כהים/ ירח קפוא/ לא זע/ וכוכבים מעטים/ מאירים: ים שחור/ ופס קצף/ מלחך שפולי גבעה/ שחורה/ תלולה/ מטה/ נוכח הים/ חוף-חול/ וערפלי אגדה/ מכסים צוק סלע/ צל נמתח/ אקוורל במכחול/ השירה.

בזמנו כאשר העתקתי את השיר, מדף כלשהו או ממחברת למחברת, הוספתי בית שני, שמחקתי אותו לאחר מכן. אפשר כמובן שביית זה היה בשיר המקורי אלא שאינו זכור לי כלל. יתר על כן, גם תוכנו, לכאורה זר במקצת לראשון – לכאורה, כי בפועל הקשר בין שני בתי השיר היה עשוי להיות מובן מאליו לכל נער בצפון תל-אביב, מכיוון שהמדובר באותו חוף לרגלי הגבעות שאליו ניסינו ולעתים הצלחנו, לשכנע את בנות זוגנו לרדת אתנו לשם. במילים אחרות מקום שהיה בעינינו מעין חוף האהבים... והם חבוקים/ לטיפה רכה – יד אישה/ כף קשה חזקה – נאחזת בעוז/ במסירת נשימה/ נצמדה-נשיקה/ ריח שיער גולש/ פעימה מהירה/ חזה מתרומם/ שריר ירך נמתח ורוצה/ הנה קח!... בקיצור דמיון של נער, אבל גם, והספק באם רגשות אלה מקומם בשירה באותו עידן של תמימות ושמרנות שבו נכתבו הדברים. בנוסף, בזמנו היה לשיר המשך של עוד כמה מילים. אבל, מחקתי אותם ביסודיות כה רבה עד שלא ניתן לקרוא אותן.

את השיר הבא על פי סדרם הכרונולוגי כתבתי כעבור שבועיים (4.10.46). כמו הקודם שוב ציור/מילים בצבעי מים המתאר את העיר: **עם בוא החורף השמים קדרו...לאיטם, לאיטם נדחפו עננים...הבתים עירייים וקרים. חוט מחשבה...על שעון בליל חורף ועל זמן שעובר.** כנראה שאפילו אני בנערותי הרגשתי שהגזמתי באווירת המלנכוליה ולכן ניסיתי, שוב כעבור שבועיים (20.10.46), לאזן בפרץ של אנרגיה בשם **קרוב חיים ומוות** שהחלפתי - שם בומבסטי מדי שהחלפתי כעבור זמן למילה אחת **קדומים**: **לפרוץ בשיר לבי רוצה/ לשיר על אש ברק/ שירת קדומים פראית תהא/ על עוז דמים וקרוב.**

בשבועיים הבאים חזרתי לתיאורי הנוף במילים של צבעי מים, או כפי שקראתי להם בזמנו **אקוורלים**. תחילה כתבתי שלושה על **ימי שמש** שכללו את **קרב אור**: **...והנה לרגע חדרה אל חדרי קרן אור... על פני הקירות שיחקו גרגירים... של אבק/ פרפרו אותיות על מדף הספרים. ברטט דק-זך. באותה רוח גם השיר השני, **חתולה בחמה**: על הגוזזטרה/ האירה חמה/ בבוקר אחד...פרווה לבנה...ועין גדולה סקרנית מביטה...אל כד החלב... והשיר השלישי **שקיעה**: **...רקיע לוחט בהב ארגמן/ ובשלל כחול ולבן/ רחוק בחורשה / יקלטו עפאים/ הבהובים אחרונים/ גוועים//...שמש שקעה לאן? מי ידע/ ואחריה ליל תעלומה.****

במקביל לתיאורי הטבע, מופיע שיר המתאר את מה שהיה בעיני המשולש הנצחי: האהבה, דחף הכתיבה ומציאות היומיום – שיר הנושא את הכותרת **הרהורים**: **אתה יודע? אני רוצה לבכות/סתם ככה. אל תשאל מדוע/ מפני שאני כל השבוע, רוצה לכתוב/ ואין זה**

אלא הבל/חסרה לי המילה הניב הפיוטי...שיש למשורר... עכשיו כבר ערב/ צלצלו לארוחה/ מצחי קר הכול צלול ומתפתל/ כלהב בלי לב// בחוץ חושך ועצים/ שיחי גדר יבשים/ צריפים/ אהלים/ פנסים ואנשים רבים/ זרים/ חלקלקים/ ורחוקים/ כשמחתם וניצחונם הזעיר//...שם דלק האור/ עתה כבה/ אבל לא אני אהיה/ בין היוצאים/ אלא אחר/ והיא תיתן ידה/ אני כאן כעת.../אני רוצה לכתוב/ לא אין זה די/ לצעוק, על שאיני יכול/ לאיש חלק רגשות לבי/ קח שבור הכול/ מה איכפת לי/ כי פה אפסו/... חלל ריק/אבל אולי יהיה מקום/ אמנם רחוק/ הניח ראש לצחוק/ גם חרישית לחלום.

מהסדרה האחרונה באותה מחברת תחת השם **שירים לנפש** מצאתי כמה שורות, עדיין בסגנון צבעי המים. כך למשל תיאור העיר בערב: **תאורת פרסומת** בוקעת/ כזיקוק נהדר ולוהט/ הנה לפניך עיר//... הומה ורוגשה/ עיני פנסים גוששות/ בולשות...מכונה וחשמל תוהו וסדר...// ולאחר מכן מופיע השיר **אקסטזה**: בחרב פראית/ בתרי את בשרך/ צהלי/ צעקי ובכי...ואת איתם/ לרחוב/ בלי מסווה/ כמות שהנך/ עתה אין בושה...// ובהמשך, קרוב לודאי כעבור מספר חודשים, זאת על פי הכתב המשתנה, ניסיתי לחבר סדרה של **שירי בוקר**, הנפתחים במילים: **מה כחולים השמים**...עננים לבנים...רוח קלילה... אנהח וחדוות עלומים... טרטור עליז מלא חיים/ מטוס בשמי אביב... קרני השמש ופטפט/ האימא רואה וקול פעוט/ זוגיות משקפות כחול שמים/ נוצצים הטללים בגינה/ צפרים מצייצות... וילדים מתיזים טיפות מים.

המחברת הראשונה מסתיימת במחזור קטן של **שירי יין** – מחזור שאיני זוכר ממנו דבר ובנוסף גם מביך היות ולעתים רחוקות למדי אני וזאב שתינו כוס בירה קטנה. אבל בודאי לא יין ועל אחת כמה וכמה שלא היה עולה בדעתי שאי פעם פתחתי במילים: **שירו לכוסות היין/ דקי קנה קטני גביע/ הריעו לכדי היין/ עבי הכרס בקול מריע/ הידד חבריה/ שמחו חבריה/ כל עוד היין במרתף/ בקבוק ובכור שטן/ ערבבו תחומי שולחן/ כוסית דקה ויין רב/ לגמו ואין שרב//** אסתפק בשורות אלו לצורך הדגמה למרות שהשיר נמשך הלאה, על מנת להבין את "כוונת המשורר". יתרה על כן, אפשר שהמדובר בתרגום כלשהו. ואולי זאב כתב את המילים, על אף שאני מפקפק בכך, כי כתב היד הוא קרוב לודאי שלי כמו גם כתב היד והחזרה השרירותית על מילים.

בדף נפרד, אבל מאותה תקופה, מצאתי שיר אחד שבו הבעתי, לכאורה, את תפיסת העולם שלי באותם חודשים, למעשה כמעט שנה, של עבודה בנגריה ובטפסנות. את השיר עצמו בחרתי שלא לצרף למחברת הראשונה, אולי מפני שלא נותרו בה דפים. עם זאת קשה להבין מדוע אינו מופיע בדפדפת הבאה בשם **שירים קטנים**, שחיברתי בשנת 1949, כלומר בתום שלוש שנות כתיבה ואשר ריכזתי בה את כל שירי עד לאותו שלב.אפשר שהשמת השיר הייתה מכוונת; ביטוי למפנה שחל בי כתוצאה מדחיית האידיאליזציה הרומאנטית של העבודה, שהייתה גלומה בתפיסת עולמם של הורי. על כל פנים להלן אותן שורות שאינן נושאות כותרת אבל ראויות להיקרא **הפועל**: הכה הפטיש בצינור הפלדה/ וצלילו ניפץ ללא הד/ טל צפרירים קר ונוקב/ לחלח בקרשים של פיגום/ מדרך נעליים על הסיד היבש// ואבק המלט ניחר.../ רק הפרקים של ידנו קפאו/ כאבו/ מפטיש המכה בפלדה בלא הד...// ובכן הרימות ראשך וקינחת ידך בשוקי מכנסיים/ ועם בוא הצפירה מתחת שדרת עצמותיך/ אוויר לאה נשמת מלוא הריאות – החילות פוסע/ נקבו כרטיסך לאות שעבדת - / נדחקת אל תוך אוטובוס. רגליך כשלו/ רחצת גופך נעצמו העיניים. הריסים הם שירדו - / עתה המנוחה/ ובכן תן יד פועל. אפשר וידי לא יובלה/ אפשר רכה היא מדי – אך אחיך הנני בנפש.

המחברת השניה, לפני דפדפת **שירים קטנים**, כלומר השלב המידי הבא, היה הניסיון לתרגם כמה שירים מצרפתית ומאנגלית – תרגומים שבאמצעותם חשבתי ללמוד מעט יותר על מלאכת הכתיבה. אבל בו זמנית מעידים גם על הלך הרוח שלי כנער בן שש

Les sanglots longs
Des violons
De l'automne

D'une langue
Monotone.

She walks in beauty like the night
Of cloudless climes and starry
skies

Lord Byron 1788-1824.

Abstract Expressionism
Pop Art
Beat Generation

עשרה, "כמעט שבע עשרה". אני בספק אם יש צורך להביא כאן יותר מאשר דוגמיות במיוחד לאור העובדה שלא אלו אלא דווקא אחרים הם שהשפיעו עלי. כך למשל **שיר הסתיו** (Chanson d'automne) של פאול ורלן שבו לא רק המילים אלא גם צלולן סימל עבורי את מהות השירה, כפי שניסיתי להביע אותה. עם זאת, הייתי מודע מספיק לקושי שניצב בפני הן בגלל השפה העברית שרובה עיצורים והן בגלל ההיגוי בנוסח ספרד, כלומר מלרע, שבו היבט זה מחוזה עוד יותר. אותו דין לגבי ביירוין שאצלו אהבתי את הפתיחה למחזור **מנגינות עבריות** בעוד שאני תרגמתי משום מה את **אהבה ראשונה**. אבל כנראה שנתקלתי בשירים אלה, כלומר **מנגינות עבריות**, רק כעבור מספר שנים, כאשר למדתי לבחינות הבגרות. באשר לרמבו עליו לציין שלא קראתי ממנו דבר למעט כמובן שיר זה על השתייה שאותו תרגמתי – אולי מפני שהמילים היו יותר מובנות או שהזכיר לי את **שיר היין** שאני עצמי חיברתי, כנראה, סמוך לפני כן. עם זאת אין ספק שכנער בן שש עשרה-שבע עשרה, הזדהיתי לחלוטין עם רמבו, נער הפלא, כמו כל צעיר או צעירה ששמעו עליו וניסו גם הם לכתוב, מאז ועד היום.

עצם הרעיון לתרגם שירים של אחרים ובהמשך גם קטעי פרוזה נבע, כנראה, ממשפט ידוע המיוחס לצייר פאול סזאן לפיו הדרך הטובה ביותר ללמוד אמנות היא על ידי העתקת יצירות מופת, רצוי מהמקור במוזיאונים – ציטטה שאבא חזר עליה לא פעם בפני תלמידיו ואחרים שפנו אליו בבקשה שיסייע להם. קרוב לודאי שגם אמר לי את אותו הדבר ביחס לכתביה או שאני עצמי פרשתי את התרגום כסוג של העתקה; במקרה זה משפה לשפה. עם זאת, במבט לאחור, לאחר עשרות שנים, ברור לי שלא היה די בכך. לא די באינטואיציה שדחפה אותי לתרגם את רמבו בגין היותו בן גילי או את ורלן בזכות הצליל של שיריו. להבנת השירה כמו בציור, המוסיקה או האדריכלות, כלומר כל תחומי התרבות, נדרשת גם ידיעה. לא ייפלא על כן שלפחות שני משוררים אמריקאים, טייס אליוט וא.א. קאמינגס, היו גם בוגרי הרווארד וגם הושפעו מהסימבוליזם הצרפתי ושלוחותיו: אלה שביטלו את החרוז, שחררו את המטאפורות ופנו לזרם התודעה, כלומר הסורראליזם ובארה"ב גם **האקספרסיוניזם המופשט והפופ** באמנות החזותית במקביל ל-**דור הביט** בספרות. בקיצור אותו עולם שאני עתיד להכיר, בניו יורק, במהלך שנות העשרים של חיי.

הקומדיה של הצימאון מאת ארתור רמבו (Rimbaud 1851-91)

אבות: הנו אבות אבותיך / הגדולים / מכוסים זעה קרה / מטחב ירח ירוק // יש ליין נשמה / תחת שמש יקוד / מה צריך האדם / לשותות // - אני : ליד נהר פראי יבוא מותי // הנו אבות אבותיך / הגדולים / ראה בין שיחי ערבות / מים זורמים בתעלות / מסביב לארמון // אל המרתף נרדה / חלב וסידר נבקשה ...

השיר נמשך הלאה והלאה, אבל אין, לדעתי, צורך להביא את כולו לקבלת מושג על מקורות השראתי וסגנוני בנעורי. עם זאת, ראוי, להרגשתי, להביא עוד שתי ציטטות קצרות מאותו שיר: האחת, השורות הראשונות של הקטע הרביעי הקרוי **חלום**: יש ערב מחכה לי / בו אשתה במנוחה / אולי תהא זו עיירה קטנה / ואז ביתר שמחה יבוא מותי / יען כי ארכה סבלנותי // הציטטה השניה היא ארבעת השורות האחרונות של השיר כולו: ...לשקוע בלב ענן / להלל הטוב הרענן / נשימה אחרונה מהסיגליות / בשעת זריחה פרושה על יערות.

מתרגום שיריו של פאול ורלן אביא שני קטעים. האחד המתייחס לשיר, באותו שם שחיבר אדגר אלן פו (Poe 1809-49) – הסופר המשורר האמריקאי שהיה נערץ על ידי הסימבוליסטים בזכות שתי תכונות: האחת, צלול המילים והשניה, ההפלה על כנפי הדמיון: **Never More**: זיכרונות / זיכרונות מה תבקשו? הסתיו / והאוויר השקט, הפריחו קיכלי קל בכנפיו / והשמש מונוטונית האיר בקרניו / על פני יער צהוב, רוח נדמה בין בדי / היינו לבד הלכנו כחולמים / היא ואני, שער ומחשבה, התפורו ברוח / ולפתע ננעץ בי מבטה: רוך רחמים שלוה... אה! ניחוח פרחים ראשונים / מה ירעש וילחש בחדווה /

ה"כן" הראשון של שפתי אהובה. // אבל אז כמו גם היום, קרוב לי יותר, הרבה יותר, השיר השני: **בוכה בי לבי**: גשם זך בעיר/ למה האדישות תחטט בי? // רחש עדין, גשם/ על הגג ובגן/ לב נבוב מרוקן/ הו שירת הגשם. // ולבסוף הנה השורות האחרונות משירו של ביירון **נשיקת אהבה ראשונה**: העת גם דם תצנן. חלפה שמחה/ שנים הפליגו כעל כנפי יונה/ אז בימי שובה תזכור מה יפה/ הייתה נשיקת אהבה ראשונה.

במבט לאחור, תמוה בעיני עד כמה מעט כתבתי, אני עצמי, על האהבה, למרות שמגיל העשרה ואילך, הנושא העסיק אותי ללא הרף. אמנם פה ושם מופיעה התייחסות כלשהי, בעיקר תחושת החוסר והכמיהה במובן הגשמי. אבל, אף פעם לא ישירות: לא אהבה ולא נשיקה ראשונה. במבט לאחור, אני יכול לומר בבטחה שאותו בולמוס הקרוי אהבה תקף אותי רק פעם אחת, כאשר הייתי בן אחת עשרה. הכוונה לפעילות הלב ותחושת הבלבול; חוויה שחלפה ונותר ממנה רק זיכרון; זיכרון שאליו חזרתי שוב ושוב בעל פה ובכתב: **רק אהבה** [אחת] גדולה אזכורה- בכמה פיוטים ורשימות ליווית אותי/ מתא אחד של לבי למשנהו // היו כמובן תחושות אחרות כמו האהבה לאמא או חיבה ומשיכה לנערות ואחר כך לנשים. אבל, אלו תופעות שונות מאוד. בזמנו, בנעורי, חיברתי, אפילו, שיר בשם **שבעה לאהבה שמתה**, כלומר הפרידה שלי מהאהבה עצמה אלא שבסמוך לאחר מכן פרצה מלחמת העצמאות והשירים שכתבתי במהלכה ואחריה פנו כצפוי לכיוונים שונים.

ובמקביל לשירה פניתי גם לניסויים שונים בכתבת פרוזה. כמו שעשיתי עם השירים גם את הפרוזה העתקתי ושיניתי מספר פעמים בתקווה שאוכל לשפר אותם. במבט לאחור וממרחק הזמן אני מרגיש שרובם עדיין בוסר אולי עוד יותר מהשירה. עם זאת החלטתי לשבץ אותם במסגרת זו של כתיבת זיכרונות רובם לאחר עריכה ואחרים שאצרף כתקציר או ראוי לומר תקציר של תקציר, כי היו מלכתחילה קצרים מאוד. הצידוק להחלטה על שילובם, במסגרת הזיכרונות, מבוסס במודע על היותם גולמיים ועל כן נותנים מושג על הלך הרוח של בני גילי, תלמידי תיכון בתל-אביב, שעברו, כמוני, את נעורותם בצלם של שלוש טראומות: מלחמת העולם השנייה, השואה ומלחמת העצמאות. לאלה יש להוסיף את שלושת הגורמים שהשפיעו עלינו, לפחות עלי, במידה לא קטנה. ספרים, סרטים ושידורי רדיו. בספרים הכוונה בעיקר לפרוזה, רובה כמובן מתורגמת, ובמקרה שלי, גם תיאוריה ואמנות חזותית, המלווים אותי עד היום. בסרטים הכוונה, כמובן, להוליווד אבל גם לאלו שהגיעו מצרפת, אנגליה, איטליה ולא מעט סרטים סובייטיים. משידורי הרדיו זכורים לי כיום תוכניות המוסיקה הקלאסית של "קול ירושלים" והרצף של מוסיקה קלה וג'ז שנועד לצבא הבריטי, אבל רבים האזינו לו בהנאה רבה, שעות על גבי שעות.

למחברת הפרוזה, כנראה הראשונה, קראתי **שרטוטים**. אין לה תאריך והיא מתחילה הישר בכתב קטן ונקי וכך היא נמשכת לאורך כ-28 עמודים – מאוד לא טיפוסי לצורת הכתיבה שלי. כאילו מישהו אחר העתיק עבורי את הכתוב. על אף שברור לי שאני עצמי עשיתי זאת. אותה מחברת כוללת שישה סיפורים: **חתול שחור**, **דגים**, **דמות**, **השיכור וביליארד**. לאחר מכן הוספתי כאן תרגום של כמה **סיפורי טבע** מאת ז'ול רנאר. בין אלה הצבי, יונים, הכלב והחתול, שאותם אביא כפי שתרגמתי בנערותי – לעומת ה**סוס** ואחרים שתרגמתי לצורך זכרונות אלה ושילבתי בפרק העוסק בילדותי. בסוף המחברת עוד שני קטעים האחד בשם **טריבלניקה** שהוא ביטוי בפרוזה לזעזוע מדברים שקראתי בעיתונים וראיתי ביומני קולנוע, על מחנות ההשמדה והשני **הרהורים**, כותרת רב שימושית שהייתה אהובה עלי, המשלב זיכרונות ילדות, מהתקופה שהייתי בעיירה הצרפתית ברק-פלאגי, אבל, עם תוספות "ספרותיות", כלומר בדיון.

חתול שחור. אותו ערב ישבתי בבית חברי והיינו מתווכחים בזעם ובחימה, מנחמים איש את רעהו, עד שהתחיל להתלוצץ. קמתי ויצאתי. ברחוב קדמני קור צורב, הרוח יללה כחבר תנים רעבים, פעם בקול נכאים ופעם בשאגת פראים. מרוב כעס לא שמתי לב לנעשה סביב ואלך, בלילה אפל זה, אל ידידי השתקן והטוב – היס. אבל, גם הוא דעתו לא הייתה נוחה ממני ובזעמו הרטיבני עד ברכי. השמים הלכו והשחירו. העננים ירדו כאילו לשכון על פני הארץ, וליחכו את פניה בלשונם הרטובה והקרה ככפור. היס עזר להם ויעלה מתוכו אד קר ולח אשר הקפיא את פני והרגשתי בשפתי טעם מלח.

הלכתי משם ועדיין מלא כעס, הסתובבתי בעיר. מדי פעם נראה זוג כשהוא צמוד ורועד מקור. פנסי הרחוב התנדנדו ברוח מטילים צללים שקיפצו, פעם פה, פעם שם. מרחוק נראית דמות מוכרת. זה היה קבצן עלוב קטוע יד ורגל. כך היה עומד ברחוב מטלטל את ראשו בהכנעה ומשיט את ידו, מבלי להוציא הגה. יש שנתנו לו דבר מה ואז כופף את גופו קדימה במאמץ וחיך בענווה. והנה לפני אותו איש הולך על שתי רגליו על אף שהיה מדדה בגלל אותה רגל "קטועה" שבודאי הייתה חולה. שיערו התפור ברוח עד שנראה כמלאך הרוחות הרעות. לאחר שעבר על פני המשכתי לעקוב אחריו והצלליות הרוטטות שהטיל על קירות הבתים האפלים...

וכך בעודני מהופנט מהמראה התחיל משהו נע מתחת לגל הסמרטוטים שהיה לבוש בהם. לאט, לאט חלץ משם את ידו השניה; יד לבנה כידו של מת. כולה עור ועצמות. הוא נענע בה מעט כדי לעוררה מתרדמתה. בתחילה עצמתי עיני לבל אראה יד מנוונת מתים זו. רק במאמץ עלה בידי להסתכל בה בלי שתעברני צמרמורת מרוב גועל. התבוננתי סביבי והנה אני ברחוב צר ומרופש, בתים נמוכים ושקועים בסחי. סירחון עלה מכל עבר ושולליות מים מלאות קצף סבון ופסולת עמדו באמצע הרחוב הדל. מסביב פתחו סמטאות, מלוכלכות עוד יותר, את פיהם הארוך. הרוח המלווה גשם דק ניסתה לשווא להדיח את הזוהמה.

לפתע חלף ועבר חתול שחור ונעלם בחצר הסמוכה. משהו ציווני לחזור. אבל, לכל אשר פניתי לא ראיתי דרך החוצה ובלית ברירה החלטתי להמשיך דרכי אחרי הקבצן.

וכך הלכנו עד שאבדתי את הרגשת הזמן ונראה היה לי שעברו שעות רבות. ובעוד אני שומר על המרחק בינינו, כדי שלא יבחין בי, הוא נעצר על יד אחד הפנסים, גחן וידו הלבנה, שהיה מנענע בה בלי הרף, נחה על דבר מה. אחר כך המשיך בדרכו. כשהתקרבתי לשם ראיתי והנה החתול השחור שוכב על אבן... לפתע פתח ביללה איומה...

רצתי דרך הסמטאות בעוד הלילה מלווה אותי. אינני יודע איך הגעתי הביתה ונפלתי על מיטתי בבגדי הרטובים ונרדמתי... שוב הלכתי ברחוב הקר. הרוח נשבה והגשם ירד בלי הפסק. הבתים סביבי קיבלו לאט לאט צורת חתולים שחורים ויד לבנה מתנענעת ללא הרף ביניהם. הסמטה הולכת וצרה והחתולים סוגרים עלי במעגל. הנה הם על ידי נשימתם נשמעת באוזני. פרצתי בצעקה והתעוררתי.

יכולתי, כמובן, לשנות ללא קושי רב את הסגנון מהשפה הספרותית, שאיפיינה את הכתיבה שלי, כפי שלמדנו אותה בבית ספר ובקריאת ספרים, לזו שבה דברנו בפועל. הבעיה היא שהסיפור כולו מתאר דמות של קבצן וסביבה שכלל לא ראיתי אלא בקולנוע – במקרה זה, קרוב לודאי, הסרט "ילדי גן העדן" (1945) בבימויו של מרסל קארנה (Carné 1909-96) על אף שבזמנו לא הייתי מודע לדבר. כך למשל התיאור של מנורות מתנדנדות ברוח, בתים מרופשים וסמטאות שהביוב זורם בהם. בשלב שבו כתבתי את הקטע ראיתי סמטאות כאלה רק פעם אחת אבל ללא פנסים ובודאי לא בשעות הערב. הכוונה לכפר הערבי זאראנוגה (היום כפר גבירול) על יד גבעת ברנר. בעוד שבתל-אביב שהכרתי הרחובות היו מוארים במנורות חשמל שכמעט ולא התנדנדו ברוח, לא אז ולא היום, הרחובות היו נקיים יחסית והבתים לבנים, רובם חדשים. יתר על כן בניגוד לתיאור שלי לא היה עולה בדעתי לרדת לחוף הים ביום גשם ואפילו בים סוער, בקיץ, הייתי נשאר, קרוב לודאי, על הטיילת במרחק סביר מקצף הגלים.

הביקורת העצמית ביחס לכתיבה התחילה אצלי מוקדם יחסית, כאשר התפרסם סיפור, בשם "אלזה", מאת מתי או אהרון מגד הפותח במעין התנצלות שלא ראה את העולם הגדול. איני זוכר מה היו בדיוק המילים. אבל, זכורה לי שיחה של אבא, עם אחד ממכריו, עד כמה חשובה, משכנעת ומבטיחה אמירת אמת פשוטה זו. מכאן ואילך התחלתי להיזהר בכתיבה על דברים שלא ראיתי וניסיתי להצטמצם באלו שהיו מוכרים לי. השלב השני ואיני יודע איזה מהם קדם, היה ספר של ואנדה וסילובסקה, שתורגם מרוסית. המדובר ברומן, קצר יחסית, על כפר שנכבש על ידי הגרמנים.. כמו במקרה הקודם שמעתי מהצד שיחה, הפעם על סגנונו של הספר: החזרה האין סופית על המילים אפור וזכוכית (שמים אפורים, הקרח נשבר כזכוכית וכו').

השלב השלישי והאחרון, של הביקורת העצמית, נבע מסגנון הכתיבה של ס' יזהר ("השבוי" "חירבת חיזעה"); סיגנון שנראה לי משכנע, בזכות בהירות המחשבה והשפה, עם זאת מדכא, בגלל התחושה שאין סיכוי שאגיע אי פעם לרמה כזו – אחד הגורמים העיקריים, אבל לא היחיד, להחלטה לוותר על החלום להיות סופר ולבחור לעצמי מסלול חיים שונה. אמנם יש סופרים ראויים שצמחו מקרב בני דורי, ביניהם אהרון אלמוג ויוסי בר יוסף שהכרתי בתחילת שנות ה-1950 כאשר עבדנו במערכות העיתונים או יורם קניוק שהכרתי מספר שנים לאחר מכן בניו יורק. אבל נדמה לי שהתחילו לכתוב מאוחר יותר, כאשר כבר נראו הסימנים הראשונים של סגנון כתיבה המבוסס על העברית הישראלית המדוברת – סגנון שאני מיחס אותו, בצדק או שלא בצדק, לדן בן אמוץ.

הקטע השני, באותה מחברת **שרטוטים**, שונה מקודמו, כי הוא היחיד הזכור לי עד היום – אולי בזכות היותו תיאור חוויה אמיתית שהייתה לי ואשר חזרה על עצמה פעם אחר פעם במשך שנים. פירושו של דבר תפנית מסגנון בדיוני לכיוון שהוא אוטוביוגרפי ביסודו. עם זאת, כצפוי בכתיבה של נער בין שש עשרה או שבע עשרה, יש בו את אותה עצבות חסרת הפשר של גיל העשרה.

דגים: השמש שקעה בים. נצנצים אחרונים גם הם דעכו. הלילה התחיל פורש את כנפיו השחורות, המעיקות. תמיד כאשר אני מסתכל במראה מרהיב זה, חודרת עצבות ללבי ואיני יכול להשתחרר מההרגשה שהנה עבר עוד יום; יום קצר ואבוד ששוב לא יחזור – עבר ואיננו...
...כך הייתי מהלך ברחובות העיר, לפתע ראיתי חלון ראווה של חנות עם שלט גדול "דגים חיים". מתחתיו, בתוך אמבטיה, שחו דגים גדולים וקטנים, כשהם מסתובבים במים הקרים; פותחים וסוגרים את פיהם כאילו בעגמת נפש. מדי פעם הצטופפו באחת הפינות מתבוננים זה בזה בדומיה. לפתע התפזרו בזעף, אבל מיד נתקלו בדפנות החרס הלבן. לאחר זמן שוב הצטופפו והתפזרו, אבל ללא ההתלהבות הקודמת. יש ששניים התקרבו והביטו זה בזה כשגופם בוחק בברק מתכתי מהאור שנפל על קשקשיהם. לאחר מכן הניעו את זנבם ושטו הלאה. כך נזכרתי בחיינו שגם הם דומים לדגים אלו: אנשים מצטופפים בפינה, מתבוננים זה בזה וממשיכים בדרכם איש לעברו...

קטע הסיפור "דגים", שונה מאוד מקודמו: לא פנטאזיה אלא פתיחה ריאליסטית וסיומת כאילו פילוסופית, של מחשבות ורגשות, העולים מאותו אירוע. אין לי ספק בכך שאני נוטה להתייחס בסובלנות וחיבה, לדברים שכתבתי בנעורי, על אף שהם עדיין, ברובם, בוסר. זאת ידעתי גם בזמנו והסיבה שהשארתי אותם כמות שהם במחברות אלו ששרדו בזכות הנטייה, במיוחד במשפחות של אמנים, לשמר כל פיסת נייר. דוגמא לאותה ידיעה וביקורת עצמית שהייתה לי בזמנו אני מוצא בדיון הזכור מסרט קולנוע או הצגת תיאטרון שראיתי באותם ימים או סמוך להם. המדובר בשני אנשים המשוחחים בחדר הנראה כמשרד. אחד מהם קורא בקול, מדף נייר, תיאור של אדם העומד ליד חלון ומסתכל למטה לרחוב ההומה אנשים המתרוצצים אנה ואנה, ללא תכלית כנמלים. האיש השני עוצר את הקורא ואומר: "ראשית נמלים אינן מתרוצצות ללא תכלית וגם לא אנשים..." איני זוכר את ההמשך אבל את ההערה צירפתי

לשאר מרכיבי הביקורת העצמית – כולם על דרך השלילה, כלומר מה לא לעשות: לא פנטאזיה, דרמטיזציה או פילוסופיה. אבל, עדיין נותרה השאלה כיצד לסיים סיפור? שאלה שלא מצאתי לה תשובה.

בקטע **דמות**, שהוא השלישי במחברת **שרטוטים** אני מוצא שוב את אותה התחלה סבירה הנמשכת, הפעם, ללא עגמומיות ועצב הנעורים: דמות אדם כאילו ללא ראש בגין השמש שסנוורה אותי. את הרעיון שאבתי אולי מהסיפור של ה.ג. וולס "הרואה ואינו נראה". שם שדובר באדם שהוא כל כך חסר אופי עד שאין שמים לב לקיומו. אותו חוסר אופי שאני מייחס לדמות המתוארת על ידי. השאלה כאן, מבחינתי, היא כיצד הגעתי, בסופו של הקטע, למסקנה שמאנשים בעלי תווי פנים אלה "באו לעולמנו כל הצרות"? התשובה מצויה אולי בתכונה טבעית וחיונית: הצורך בהחלטות מהירות של טוב או רע, ידיד או אויב. תכונה זו מצויה, לדעתי, ביכולת לקרוא שניים-שלושה קווים כתווי פנים או כל דימוי אחר – יכולת שהיא ביסודה של האמנות החזותית וחשוב, אולי יותר, הכתב. אותה תופעה קיבלה חיזוק ניכר באמצעות הקולנוע, במיוחד בחירת שחקנים שדמותם "משדרת" לנו אופי מסוים, כגון תמימות, יושרה או להיפך אכזריות ונוכלות (Type Casting). המטרה במקרה זה היא לחסוך בהסברים וזמן. אבל התוצאה היא שרבים מהשחקנים נשארים מקובעים לאותה דמות. לצערי הזיהוי שעשיתי תואם את תורת הגזע והתעמולה הנאצית – בעוד שבמערב ובבריה"מ נמנעו ממנו, כפי שמעידים מאות השחקנים, גברים נשים וילדים, בהירי שיער ועיניים. גם איני יכול לטעון שלא הייתי מודע לנושא. זכור לי עדיין הקושי שהיה, בזמנו, לקבל את ספרו של וורקור "שתיקת היים" המתאר את הגרמני ללא הכללות על אף שכתב את הדברים בשנות המלחמה ובמחותרת.

Vercors (Jean Bruller 1902-91) Silence de la mer (שתיקת היים נכתב 1943 תרגום משה לוי 1946).

דמות: פעם חזרתי מהספרייה וכדרכי אני שקוע תוך כדי הליכה בספר ואיני רואה דבר מכל המתרחש סביבי. אמנם יש ואני נתקל במישהו, אבל הפעם אין זה מעניינו.

במקרה זה היה כבר מאוחר והשמש קרובה מאוד לאופק, ממול לעיני ממש. לפתע ראיתי לנגדי אדם כאילו בלי ראש. בתחילה הופתעתי כי לא ידעתי במה מדובר. ככל שהתקרבתי אליו עדיין לא יכולתי להבחין בפניו. כאשר עבר והתרחק מעט, הבטתי אחרי. מן הסתם הרגיש בכך והסתכל גם הוא בי והופתעתי פעם נוספת כאשר ראיתי את פניו חסרי המבע: עיניים כחולות וקרות, עור חוור ושער דליל צהוב בהיר. מוזר היה לראות אדם שחוסר אופי בולט על פניו בצורה כזאת. סובבתי את ראשי מיד בהרגשה שאולי ידבק גם בי אותו הלא כלום, אשר בצבץ מתוכו. כאשר אני מעלה שוב את הדמות הזאת, בעיני רוחי, אני רואה בה סמל של חוסר אופי, אשר ממנו באו לעולמנו כל הצרות, כי נקל מאוד להפכה לחיית טרף מהמין הגרוע ביותר. זהו טיפוס סמלי של הגזע העליון אשר ברגע הראשון נראה לי כבלי ראש.

הקטע הרביעי, במחברת **שרטוטים**, חוזר לסגנון הבדוי על כל מגרעותיו: עומס מילים נרדפות ותיאור השכרות – חוויה שטרם הכרתי, למעט מקרה אחד של בחילה והקאות כתוצאה משתיית יתר באחד מנשפי התיכון; אירוע שכבר הזכרתי. יתר על כן גם לא נקלעתי אף פעם בשיכור, בודאי לא כזה שתיארת. בקיצור שוב סיפור שעיקרו שאוב, קרוב לודאי, מסרט קולנוע זה או אחר, המתאר את לונדון, כפי שמעידים הערפל וצלצול פעמוני השעון.

השיכור: מוכה הגורל האכזר, נדד לו, שיכור ועייף, בחור כבן עשרים ברחוב הריק. לא מזמן הגיע מאירופה – לבדו. את אביו ואת אמו הרגו הנאצים וידידה טובה, שברחה אתו אל גודי הפרטיזנים מתה מאפיסת כוחות. התקווה לחיים חדשים, שיבואו עם השלום נגוזה מיד בהיתקלה בחיים היומיומיים. הוא חדל לחפש ולקוות לדבר מה חדש. רק הכוס נתנה לו מעט תנחומים. היא עודדה אותו והשכיחה ממנו את המציאות והעבירה אותו לעולם נעים, שגז ואיננו.

...השעה הייתה שתיים עשרה. אי שם הכה שעון – חצות. ערפל כיסה את העיר ומבעדו נראה ירח קלוש שטייל לו לאט כאילו מאחורי וילון אגדי.

פנסי הרחוב נצנצו באור דועך לבנבן והתנדנדו אנה ואנה מנשיבות הרוח העדינה והרפה. זוג עבר על פניו. הם צעדו בשקט. רק הד צעדיהם האיטיים נשמעו כטיפות מים המטפטפות לאט, לאט. אחת לאחת. הערפל ליטף בחיבה את פניהם ביד רכה וטובה. הם אמרו דבר מה בלחש והשתתקו מיד. ..הכול התנדנד לנגד עיניו. נדמה היה לו שהוא רואה מרחוק את הוריו והנה ידידתו כשם שהייתה אז לפני מותה. הוא חתר אליה באוויר שנהיה סמיך כמים. דוק ערפל הסתירה. הוא נשק לה על מצחה. נדמה לו שהניחה ראשה על כתפו ועצמה עיניה במנוחה. כך הלכו דוממים. רק לחישה דקה שמע ממנה: שוב לא נפרד. כך טוב. הם המשיכו דרכם, השיכור וידידתו הדמיונית... הלאה, הלאה עברו על פני רחובות שוממים, קטנים וגדולים – שוב לא ייפרדו לנצח. (בגרסה קודמת השיכור התעורר בבוקר ומצא את עצמו מחבק את עמוד החשמל... אבל נראה שגם אני כנער הבנתי שהמדובר במשל חבוט מדי).

הקטע הבא מתאר אמנם מקום אמיתי שראיתי בתל-אביב. אבל בו זמנית הוא מושפע, לא מעט מסרטים וגם מהתמונה המפורסמת של וינסנט ואן גוך – תמונה שהעתק ממנה ראיתי, קרוב לודאי, בשחור לבן ולא בצבע. ככל הזכור לי גם אבא הכין רישום מאותו מועדון ולכן אפשר שהוא מקור ההשראה לניסיון זה של ציור תמונה במילים. גם כאן אני מוצא סוג, אמנם, שונה במקצת של הכללות הפעם בתיאור איש לבוש "בטעם מזרחי לבנטיני בולט". לכאורה הגדרה אובייקטיבית של לבוש בטעם או בנוסח המקובל במקום מוצאו – לא סתם יליד אחת מארצות המזרח אלא המזרח הקרוב, במיוחד אלה הסמוכים לחופו המזרחי של הים התיכון. היות והדברים נכתבו לפני כשישים שנה ניסיתי לחדד את הכוונה. המאפיינים שעלו בדעתי היו שמן שיער הקרוי "ברילנטיין", נעליים בשני צבעים כגון חום ושחור או חולצה פרחונית ומעל לכל חליפה מחויטת כאילו של בעל אמצעים למרות שאינו כזה. בקיצור, סגנון שנחשב בלתי ראוי בעיני כל המפלגות ותנועות הנוער הסוציאליסטי, כמו גם מועדוני קלפים, ריקודים סלוניים, ביליארד ושאר עיסוקים שנתפסו כבזבוז זמן וכסף – עיסוקים שאינם מתאימים למעמד הפועלים "האמיתיים" בעל המודעות העצמית.

במקביל וכנראה ללא קשר ישיר הביטוי לוונטיני הופיע בשנות ה-1920' לציין אירופאים שנולדו או חונכו במזרח הקרוב, בדרך כלל יוונים ואיטלקים, שאימצו את מנהגי הלבוש המקומי. אבל גם להיפך ערבים שאימצו מנהגים ולבוש אירופאי. במילים אחרות מי שאינם מזרחיים או מערביים "אמיתיים". מכאן קצרה הדרך להכללות גזעניות כפי שהן מופיעות למרבה הפלא במילון אבן-שושן: "כיניו לאדם שהשכלתו שטחית ונימוסיו חיצוניים בלבד; בלא תרבות אמיתית ובלא יציבות רוחנית". במילים אחרות אחד מאותם ביטויים גזעניים של ייחוס תכונות שנאמרו על ידי בני עדות שונות זה כלפי זה. במקביל רבים מאתנו החלו לרקוד, בהנאה רבה, בבתי קפה, שיחקו קלפים ולעתים גם ביליארד. אבל השיעור החשוב ביותר עבורי היה כאשר מצאתי את עצמי חריג חברתי בגין היותי ישראלי – תופעה יוצאת דופן בניו יורק, בתחילת שנות ה-1950.

ביליארד: הזדמנתי פעם לאולם ביליארד. הפליאה אותי הדומיה שהופיעה רק בנקישת כדורים ולוח הספרות, שהשמיעו קול תקתוק סתמי. באולם הייתה אפולונית והוא נראה ארוך מאוד. מעל לכל שולחן, העומד על רגליים כבדות וקצרות, הייתה תלויה מנורה נמוכה שהאירה את המפה הירוקה. מדי פעם התכופף מתחתיה ראשו של אחד המשחקים כשהוא הודף את הכדור במקל ועוקב אחריו.

על יד השולחן הראשון, כמעט בפתח, שיחקו שניים שנראו מקצועיים, אבל עיניים ואדישים לכל. סיגריה נתדלדלה מפייהם כשרוך. מדי פעם כיווצו שפתיים ונשפו את העשן. איש מהם לא דיבר רק הכדורים נקשו ולוח הספרות השמיע, מדי פעם, תקתוק סתמי. באוויר היה תלוי ענן עבה וסמיך של עשן שללא ספק הכביד על הנשימה. ליד השולחן האחר שיחקו עוד שניים: אחד בעל לחיים תפוחות ועיניים טרוטות, שהיה לבוש בטעם מזרחי לבנטיני בולט. כאשר הפסיד ונגמר תורו, נשען על המקל הדק בכל כובד גופו, שהוא מעביר מבט מסביבו. יריבו היה בעל מראה חיצוני דוחה, וכובע

מרופט, שלא טרח להסיר, האפיל את פניו. פיו נראה דק ומחוטב באכזריות. מדי פעם הדק את אצבעותיו, סביב המקל. לאורך האולם עמדו שולחנות נוספים ועוד אנשים שנראו עייפים ועצבניים. הכול נעשה בשתיקה: העצב והשמחה הרגעית כאילו נספגו על ידי מפות הקטיפה. לעתים דומה היה שלא ניתן עוד להחזיק מעמד במתח התלוי באוויר. אך המשחק נמשך...

לאחר הקטע **ביליארד** הגעתי לאותה מסקנה שעשיתי בכתיבת השירים, שכדאי לנסות ללמוד מקרוב את אמנות הכתיבה לא רק על ידי קריאה אלא גם תרגום. לצורך זה בחרתי את הספר האהוב עלי מאז ילדותי. **צייד הדימויים** או **סיפורי טבע** מאת ז'ול רנאר. אותו ספר שדוגמאות ממנו כבר ציינתי בפרק על ילדותי בהבדל אחד: את הקטעים מהפרק ילדות תרגמתי עכשיו ואת אלו שאני מביא כאן עוד בנעורי, כלומר לפני עשרות שנים, בהיותי כבן שבע עשרה. לרוע המזל כשם שלא הבנתי את משמעות השירים שתרגמתי כך גם הכתיבה התכליתית של ז'ול רנאר. במילים אחרות המדובר במרחק שבין ידיעה להפנמה למרות השיחות על פשטות הכתיבה הישירה והכנה של מגד מחד וריבוי מלות התואר והצבע, עד לעייפה, אצל וסילבסקה. על כל פנים להלן כמה מהסיפורים של ז'ול רנאר, למעט שגיאות כתיב וכפל מילים, כפי שתרגמתי אותם בזמנו.

החתול שלי אינו אוכל עכברים. הוא אינו אוהב זאת. ואם יתפוס אחד הרי זה רק כדי לשחק בו. כאשר שיחק דיו, ייתן לו חנינה וילך לחלום במקום אחר. חף מפשע הוא יושב לו מכווץ מתחת לפרוות זנבו ראשו שקוע עמוק עמוק כאגרופ קטן. אבל בגלל ציפורניו מת העכבר.

הצבי פעם נכנסתי ליער בקצהו האחד של השביל, הוא נכנס והגיע אלי מקצהו השני. בתחילה דמייתי שאדם זר מהלך לקראתי עם שיח על ראשו. אחרי כן הבחנתי בשתיל הננסי. בענפיו הבודדים וחסרי העלים. לבסוף הופיע הצבי בברור. שנינו נעצרנו ונעמדו:

אז פתחתי ראשונה ואומר לו: **התקרב, אל תירא, רובי זה הוא אך כדי לחקות את אותם האנשים החושבים על הצייד ברצינות. לא השתמשתי בו מעולם, אפילו את נרתיק הכדורים משאיר אנוכי במגרה. הצבי הקשיב וירחרח סביבו. ברגע שהשתתקתי הוא חדל מהסס: רגליו רעדו כגבעולים בנשוב הרוח, כשהם מצטלבים ומתרחקים. הוא ברח. חבל! קראתי. כבר חלמתי והנה אנו עושים דרכנו יחדיו. הנה אני מציע לך בידי את העשבים הירוקים אשר אהבת. ואתה מטייל לידי צעד בצעד ונושא את רובי על קרניך המסועפות.**

יונים: הם רועשים על הגג כמתופפים קטנים. הם יוצאים מהצל. קופצים, מזהירים לאור השמש המחממת ושוב חוזרים אל הצל, כשצווארם הגמיש זוהר ודועך כאבן הלשם. הגיע ערב. הם מתיישבים על ענף גבוה של אלון החורק תחתיו, כעומד להתנתק תחת משא פירותיו הצבעוני. אז יחליפו ברכת שלום בידידות ובהתלהבות כשהם מניעים בפתאומיות את צווארן הנאה. היונה באה ממרחק ומכתב פיקדון בידה, שבו הביע ידיד יקר את הגיגיו (אהה! הפיקדון) וזוג היונים אשר זהרו ושמחו כל היום גומרים את הערב בעגמומיות. נעים ונדים היונים ועל אף כל המסעות נשארים תמימים כשהיו. אבל כעבור זמן נהיה קשה לשמוע אותם כי נדמה שדבר מה שאינם יכולים לבלוע נתקע בגרונם.

הכלב: אי אפשר להוציאו החוצה כשהרוח המייללת מתחת לדלת מכריחה, אפילו אותו, לעזוב את המחצלת שלו.

הוא מחפש מקום יותר חם. מכניס את ראשו הטוב בין הכיסאות. אבל אנחנו יושבים צפופים, כתף אל כתף, מסביב לאח ואיננו מאפשרים לו לגשת. אני נותן לו מכה; דוחף אותו ברגל; אמי מקללת אותו ואחותי מגישה לו כוס ריקה.

הוא מתעטש הולך למטבח לראות אם יש שם מישהו וחוזר.
הוא מנסה שוב לחדור לתוך המעגל, כמעט נחנק בין רגליו.
הנה הוא נכנס לפינה ליד הארובה.
הוא מסתובב מעט על מקומו ויושב ליד המלקחיים. אז הוא מביט עלינו בעיניים רכות וטובות ואנו נאלצים לוותר לו.
המלקחיים הכמעט אדומים מהאפר החם שורפים את אחוריו ובכל זאת הוא נשאר על מקומו.
אנו פותחים לו מעבר:
- לך טיפש שכמותך.
אבל הוא מסרב וחושב על הכלבים העזובים והאומללים ששיניהם נוקשות מקור בעוד שאצלו נחרכות שערות האחור.
הוא משתדל שלא ליילל ופותח את פיו בחיוך של כאב. שפתיו מדולדלות כלפי מטה ועיניו מלאות דמעות...

הקטעים הבאים תורגמו כחלק מהלימוד של אמנות הכתיבה:
הסוס: הוא אינו יפה הסוס שלי. בראשו יותר מדי בליטות ושקעים.
צדי גופו שטוחים. זנבו כשל עכברוש ושיניו רעועות.

אבל לבי מתרכך כלפיו.
איני חושב שיישאר אתי וירשה לי להסתובב איתו הלך וחזור, ללא מחאה.
כל פעם שאני שם על צווארו את העול אני מצפה שיגיד לי "לא" בסימן חד וברור.
אבל לא. הוא מרכין את ראשו הכבד כאילו לשוב ולחבוש את כובע ההסכמה ונסוג בכניעה אל בין יצולי העגלה.
גם איני מאכיל אותו שעורים או תירס. אני מבריש את שעריו עד שיבריק כדובדבן. אני סורק את רעמת צווארו וטווה צמה מזנבו הדליל. אני טופח על גופו בכף ידי ומחניף לו בקולי. אני שוטף את עיניו ומצחו ומצחצח את פרסותיו.

האם כל זה נוגע לך?
אי אפשר לדעת.
הוא מפליץ.
אני מעריץ אותו, במיוחד כאשר אני מטייל בעגלה.
אני מצליף בשוט והוא מזדרז. אני עוצר בו והוא נעמד. אני מושך ברסן שמאלה והוא פונה שמאלה, במקום לפנות ימינה ולזרוק אותי לתעלה עם בעיטה ברגלו.

הוא מפחיד אותי. מביש אותי. מעורר בי רחמים.
האם יתעורר ויעמיד אותי במקומו?
על מה הוא חושב?
הוא מפליץ, מפליץ, מפליץ.

הכלוב ללא ציפור: פליקס אינו מבין מדוע מחזיקים ציפורים בכלוב. - זה פשע כמו לקטוף פרח. אני רוצה להריח אותו רק כשהוא על הגבעול, כך גם ציפורים נולדו לעוף.

עם זאת הוא קונה כלוב; הוא תולה אותו על החלון. הוא מניח בתוכו קן צמר גפן, צלוחית גרעינים וצלוחית מים נקיים שהוא מחליף מדי פעם.
כאשר שואלים אותו בהשתוממות:

- אני גאה על נדיבות לבי, הוא אומר, בכל פעם שאני מסתכל על הכלוב. יכולתי להכניס בו ציפור לו רציתי חומה או עליזה וקופצנית או לשעבד כל אחרת. אבל בזכותי, לפחות אחת מהן נשארת חופשית. ככה זה תמיד.

כמעט בסופה של מחברת **שרטוטים** אני מוצא שני קטעים השונים מכולם; קטעים כה מוזרים שספק אם היה עולה בדעתי שאני עצמי כתבתי אותם. יש אחרים שאינם זכורים לי בבהירות אבל לא שכחה כה קיצונית כאילו במכוון. עם זאת ברור מכתב היד הנקי ללא כל תיקונים ששניהם הועתקו יותר מפעם עד שהעברתי אותם

למחברת. הקטע הראשון מופיע תחת הכותרת **את אחי אני מבקש** ואחריה השם **טרבלניקה**: מכאן מתחיל טקסט בסגנון חזון העצמות היבשות של יחזקאל, הנמשך לאורך מאות מלים, על דם, גופות בני אדם, שיירות וכבשנים. הקטע הבא בשם **הרהורים**, מתאר חלום בלהות שבו נרצחים על ידי חיילים גרמנים מדמואזל פורה והילדים בפנימייה בברק פלאג' – פנטאזיה שקשה לי להסביר אותה אלא אם כן ניסיתי לחבר את צילומי השואה שראיתי בקולנוע עם אירוע קרוב יותר רגשית, שעשוי היה לקרות אבל, ככל הידוע לי, לא קרה. במילים אחרות לתרגום סיפורי הטבע של ז'ול רנאר הייתה בשלב זה רק השפעה חלקית: עדיין ניסיתי להתמודד עם פנטאזיות שכאילו השחילו את עצמן בלב תיאורים קצת יותר מציאותיים, אולי בתקווה שיוסיפו מתח ועניין, בעוד שלמעשה התוצאה, במבט לאחור, הייתה הפוכה: תחושה של חוסר אמינות.

הקטע האחרון במחברת **שרטוטים** מתייחס לזיכרונות מימי ילדותי ב-ברק פלאג' – זיכרונות שהם לכאורה יותר אמינים מאלה שהעליתי בעת כתיבת אותו פרק על ילדותי, לאחר עשרות שנים. עם זאת, יש לי ספקות ביחס לאותה אמינות, כי בנעורי נהגתי להוסיף, במיוחד לסיומת, מנה גדושה ומיותרת של דרמטיות. אבל, זו כמוזן חוכמה שלאחר מעשה – נושא שכבר דנתי בו. על כל פנים, בין דפים אלה מצאתי קטע האומר שבקומה השניה של הבית בברק פלאג' היה חדר השניה ופינת ישיבה של בעלת הבית, מדמואזל פורה. בנוסף אני מציין, במפורש, שאסור היה להיכנס לאזור זה, למעט אולי הצצה פה ושם. לכן, עם השנים קיומם של חדרים אלה פרח מזיכרוני. עוד פרט קטן שנשכח ממני הייתה המזוודה הקטנה שאבא נשא עמו כאשר בא לבקר אותי ב-ברק פלאג' לפני נסיעתו חזרה לארץ. לעומת זאת נדמה לי כאילו דווקא היום, למרות מרחק השנים, זכורים יותר פרטים או שבזמנו, אולי, לא טרחתי לכתוב אותם.

פרט נוסף, על ברק פלאג', מצאתי בקטע המתייחס לרחצה בים – פרט שחזר ועלה בזיכרוני בשעה שקראתי אותו: המראה של הים, השכם בבוקר, כאשר מצאנו את החוף בשפל, כשהוא רחב בהיר ונוצץ בשמש. מאותו יום אני זוכר עד היום את הסרטן שצבט אותי כאשר ניסיתי להרים אותו. בנעורי לעומת זאת אין סרטן ואין צביטה אבל יש תיאור של הדגים המפוזרים על פני החול הרטוב, כשהם מפרפרים ובהמשך בור קטן שחפרתי ואשר התמלא מים וכיצד אספתי והנחתי בו כמה דגים וגם את צערי כאשר הבור החל להתמלא בחול שגלש פנימה והמים שקעו, עד שהדגים שוב פרפרו – זיכרון שחוזר אלי ברור וחד. השאלה היא למה שכחתי חוויה זו? יתר על כן, עכשיו, תוך כדי כתיבה, אני נזכר במראה של כמה אנשים שנהגו להסתובב על החוף מנת לאסוף דגים וסרטנים עם מקל ארוך שבקצהו הייתה טבעת ברזל עם רשת דייגים בדומה לזו של צידי פרפרים.

בהמשך אני מתאר ילד מבוגר ממני בשנה, בלונדיני רזה עם עיניים כחולות וטובות; נער שהציג עצמו בשם אנדרה ויחד שיחקנו זמן מה באותו יום – ילד שאני מפקפק בקיומו. ראשית בגין הביטוי "עיניים כחולות וטובות" בעוד שלמעשה לא זכור לי צבע העיניים של אחד אחר לא מאותה תקופה ובדרך כלל גם לא מהשנים הבאות. במילים אחרות המדובר במטבע לשון שהוא סוג של דעה קדומה גם כאשר היא חיובית לכאורה. שנית, ספק רב אם היו מרשים לי להתרחק ולשחק עם ילדים זרים. במיוחד תמוה תיאור הביקור אצל אותו ילד שחלה ומת כעבור "ימים רבים". אי לכך, סביר שגם כאן הסיומת היא תוספת דרמטית ולא אירוע שזכרתי מגיל ארבע. לעומת זאת, אמיץ יותר תיאור החוף בעת סערה – תיאור שמיד העלה את האירוע בעיני רוחי, במיוחד את הגובה המאיים של הגלים ואת סירת ההצלה, עם דגל אדום, שהטלטה עלו וירוד עד שנעלמה, כאילו נבלעה במים. משכנע פחות התיאור כיצד אותה סירה נפלטה לחוף ללא האנשים שהיו בתוכה "ורק הדגל האדום נותר דבוק על התורן כסחבה רטובה". בקיצור שוב תוספת דרמטיות.

סיפור נוסף מימי ברק פלאג' מתאר, לדעתי בנאמנות רבה, את האיש ששכר חדר בעליית הגג – איש גבוה מאוד, איטי וכבד, עם

שיער שחור שפניו מבריקים ותמיד מחייכים. לפני ששה עשורים עוד זכרתי שנאמר לי שהוא ישן במיטתו בישיבה מכיוון שהייתה קטנה מדי עבורו למרות שנראתה לי ענקית – פרט חביב שנשמט לגמרי מזיכרוני – אבל אפשר שאינו אלא המצאה, כי כל השאר נשמע לי שוב כתיאור ספרותי: ראשית זכור לי כיום שהאיש היה גרמני ולימד אותי לומר "היטלר קאפוט". איני יודע מדוע שיניתי את מוצאו של האיש. אפשר שכנער, מיד לאחר גילוי ממדי השואה, קשה היה לי לקבל את הצירוף של גרמני ואדם שהיה כה חביב עלי. לכן, במחברת זו, אני מתאר אותו כשוויצרי שהודיע יום אחד לבעלת הפנימייה, מדמואזל פורה, שהמכונית הקטנה שלה "קאפוט" – מילה שמצאה חן בעיני ולכן ומאז קראתי לו "מוסייה קאפוט", כמו גם "התוספות" שכל פעם שנפגשנו היה מרים אותי עד לתקרה להנאתי הרבה או שלפני נסיעתו קנה לי את שני חיילי עופרת קטנים שהפכו לי לידידים – מתנה שמזמן שכחתי מי קנה לי את אותה. אבל, לעומת זאת אין לי ספק שהמדובר בחייל אחד שנפל ונשבר, כפי שכבר סיפרתי. בקיצור, תעתועי זיכרון של ישיש בן שבעים ושבע מחד ותוספות של נער בן שש עשרה המנסה ידו בכתיבה ספרותית, מאידך.

כמה מהטקסטים המופיעים במחברת **שרטוטים** העתקתי, בזמנו, לנקי בדפדפת נפרדת ללא שם או כותרת. בין אלה "השיכור", "ביליארד" ו"דגים". אחריהם מופיעים עוד שלושה קטעים בעלי אופי שונה – הראשון, היא מחווה לשיר של שאול טשרניחובסקי שהתחבב עלי כאשר למדתי בכיתה ט' בגימנסיה "שלוה".

יום זה יולד בו שיר. התעוררתי השכם בבוקר. צפרים המו מסביב לבית בעליצות: השמש הפיצה אור יקרות על השדות הרחבים. באופק עדיין נחו ערפילים. לבי היה מלא שמחה... נדמה כאילו יתפרץ עוד רגע בחדווה ואושר. חדרי נראה קטנטן. יצאתי למרחב לפרדסים ולגנים.
העשבים הרטובים התלחשו כשהם נעים ברוח הזכה. הקשבתי לשיחם על כוכב השחר שזרח ועל פרפר וחיפושית: עולם ומלואו. לפתע גלש ירד עלעל לבן על פרח בר – עלה ששב והתרומם: הן זה אותו פרפר ולידו, מתחת, זוחלת חיפושית שחורה כשהיא דוחפת, ביגיעה, משא כבד.
השתוחחתי והנחתי את אוזני על הקרקע הלחה... מעל עברה ציפור. האחורה לקום? חרגול ירוק שהתעורר ועורב אפור יצא מעץ האייקליפטוס קורא, קורא, קורא בקולו הצרוד. אכן זה יום יולד בו שיר.

שני הקטעים האחרים המופיעים בהמשך מדברים לדעתי בעד עצמם; שניהם, לכאורה זיכרונות, אבל למעשה ניסויים של תיאור חוויות שהיו אמורים להשתלב במסגרת סיפור זה או אחר אבל עם הזמן נשכחו ונשארו עזובים. עם זאת אני מוצא בהם חן, שמקורו, קרוב לודאי, נוסטלגיה של קשיש שכל עולמו בעבר, לימי נעורי שבהם הכול היה בעתיד.

* קיץ אחר הצהריים. השמש שקעה מאחורי הגבעה. רוח חמה יבשה את החולצה הלחה. טיפסתי במעלה הגבעה; הולך ומתקרב לקיבוץ. התפזרנו קודם לכן על יד הסיבוב שבו נפרדת הדרך העולה מהכביש הראשי. מיד לאחר שנשמעה הפקודה "חופשים" התחילו לדקור השרירים שכבר התרגלו לקצב ההליכה הממושכת. כפות הרגלים שהיו נפוחות צרבו בגלל היבלות. רצועות הילקוט חתכו את הכתפיים. הראש היה ריק מכל מחשבה. רק העיניים נשארו פתוחות במאמץ לקלוט השביל שלפני. בקושי הגעתי לחדרי ונפתי על המיטה כפגר ונרדמתי. למחרת בבוקר קמתי בקפיצה התרחצתי, התלבשתי והלכתי לחדר האוכל. בעוד אני לוקח פרוסת לחם ריבה וכוס תה, העיניים נעצמות מאליהן וחוזרים העייפות והכאב ברגליים. אבל אני דוחה את כל אלה עד לשעת המנוחה.

* פעם בחורף ישבתי וקראתי ספר עד לשעה מאוחרת בערב. בחוץ השתוללה סערה. לפתע, הרוח פתחה את החלון והכל הועף ונרטב בגשם. קפצתי וסגרתי את החלון, אבל נשארתי עומד מתבונן החוצה. פלגי מים קטנים ירדו על הזכוכיות שרעדו מדי פעם ברוח... המראה הזכיר לי ליל

חורף אחר ופגישה ראשונה עם מכרה. יחד הלכנו לקולנוע וכאשר יצאנו התחיל לרדת גשם. היא הייתה ללא מעיל והתכסינו בשלי. המים זלגו ממנו מכל צד. כך לווייתי אותה עד לביתה ונדברנו להיפגש שוב. הרגשתי כאילו מצאתי חברה. כל הדרך חזרה הפנסים נצנצו באור שמח, אדום צהבהב, שהשתקפו אין ספור פעמים על פני האספלט הרטוב. הייתי מאושר כמנצח וללא ספק מאוהב.

יש בידי עוד מחברת שקראתי לה **פרקים** הכוללת עוד תיאורי חוויות שנועדו, כמו הקטעים הקודמים, להיכלל במסגרת כלשהי. את חלקם, כאמור, אכן מצאתי משובצים באחד ארוך יותר, אבל כמה מהם, שוב כמו הקודמים, נותרו נשכחים במחבר. מכל מקום, כמו שצינתי ועשיתי עד כה, אני בוחר לתקן במעט את הכתוב, רק על מנת שלא ישמע מגוון לחלוטין. הכוונה במיוחד לסגנון הכאילו ספרותי שנלקח קרוב לודאי מתרגומים ישנים למדי שקראתי בזמנו. המחברת, **פרקים**, מתחילה במשפט "תמיד שקוע הייתי הרבה בספרים. כך נקשרו בחיי מעשים עם ספרים" מיד לאחר מכן מופיעים ארבעה קטעים, לכאורה ביוגרפיים, מהתקופה שהייתי בגבעת ברנר מקיץ 1941 עד קיץ 1942, כלומר כחמש שנים קודם לכן.

* אותו יום, כשהגעתי לקבוץ ג. היה חורף וקר.

נכנסתי לחדר קטן בבגדי הרטובים מהגשם. סביב הקירות עמדו מטות ואור כהה ממנורה של גז, שעמדה על שולחן קטן. כמה ילדים בני עשר ישבו שפופים כל אחד על מיטתו. כולם שרו בעצב שירי ילדים. לא שיר שלם אלא קטע. מפה כמה מלים ומשם כמה מלים שהצטרפו יחד לדפיקות הגשם והרוח שבחוץ.

עד היום זוכר אני את השירים הללו המספרים על מלחים בלב-ים, קללות וגיוני הנער מהדרום.

וגם השיחה בניהם על מעשי זימה והכל בכובד ראש. ראשון דבר המבוגר שהוא בן 14 בחור חסון. לפתע פרצתי בצחוק ומכה יבשה ירדה עלי – שתוק.

המציאות, כפי שכבר סיפרתי הייתה שונה מאוד – לא גשם אלא סוף שנת הלימודים בכיתה ד' או סמוך למועד זה, כלומר באביב ללא ספק לפני ההפצה השניה של תל-אביב (12 ליוני 1941). מכאן שלא מדובר בגשם אלא בסגנון המלנכולי, שאפיין את מרבית הכתיבה שלי בנעורי כמו גם, קרוב לודאי, של רבים אחרים בגיל זה, מאז ומתמיד. באשר למלחים ולקללות אלו לקוחים הישר מסיפורי ילדים כגון "אי המטמון" של רוברט לואי סטבנסון. אותו סופר שכבר הזכרתי בהקשר לשירי הילדים ששמעתי לראשונה באותה תקופה כמו גם ספרו, אולי הידוע מכולם, "ד"ר גיקל ומיסטר הייד", המופיע בקטע הבא.

* השעה מאוחרת אולי חצות. עברתי ליד צריף התרבות, האפור ועגום. בפנים, מחדר הקריאה בוקע אור צהוב. מסביב גינה מוזנחת ושיתי גדר יבשים עוקצניים. הלילה שחור ויבש בלי רוח ודממה בצריף. פתחתי את הדלת המזוגגת. חריקה שפשוף על הרצפה והדלת נעצרה. בפנים קירות מדיקטים חומים. עליהם תמונות קטנות – רפרודוקציות של ואן-גוך וגוגן, תלויות בלי טעם; ארון גדול סגור; שולחן כבד וספר; ספסלים מאובקים.

קראתי את הספר – ד"ר גיקל ומיסטר הייד. שתי הדמויות מצטיירות באפולונית הצריף. הספסל התנדנד וחרק קצובות. השעה קרוב לשלוש בבוקר. סגרת את הספר וכיבתי את האור. בדרך לחדרי, התדרדר הכורכר מתחת לנעליים. הרפתן עבר עם פנס שדה מאיר ומנצץ. האוויר היה קריר והשחר עמד על סף הרקיע. זחלתי למיטה ונרדמתי.

* יושבים היינו בערבים במתבן לאור פנס השדה וריח הקש היבש בנחרים. אתנו היה בנימין, "שפסי" קראנו לו. בחור נפלא. גם הוא בא מהעיר לקבוץ ג. רעים טובים היינו. געועים וחלומות על תל-אביב – על קולנוע 'בית העם', שהיה מין מוסך ענק: רעש, קטטה, מכות, תימנים,

אשכנזים, גרעינים, שוקולד, מנטה, מסטיק. הרווח בין השורות צר. הספסלים ישנים וחורקים. חושך: "מגדל המוות". כך היה הולך ומספר זיכרונות, חורזים זה בזה. ימים רבים, לילה, לילה בעוד אנו שוקעים בקש. לאור שלהבת הפנס המרצדת כאילו עומד הגיבור ולוחץ על כפתור; האני המסתורי שוקע בים. לעתים גם ההורים עמדו מול עיני רוחנו. מה יפים חלומות אלו. בשמחה של פורקן אנו ממהרים לחדר. דלת הרשת דופקת אחרי כל אחד. כולם במיטות.

בבוקר כוס תה וריבה. שממון של חוסר תכלית, מעמעם בעיני כולם. קטע זה מערבב שתי תקופות שונות. ההתחלה, כלומר הישיבה במתבן, הייתה בכפר גלעדי כשנה לאחר גבעת ברנר – נושא שאני מביא בהמשך, כפי שכתבתי עליו בנעורי. יתר על כן ככל הזכור לי או למעשה לא זכור לי כלל שהיה מתבן בגבעת ברנר וגם לא בהמות שעבורן נדרש התבן. לעומת זאת אין ספק שהמדובר בתיאור האווירה בקייטנת הקיץ בגבעת ברנר – כולל הגעגועים להורים, לתל-אביב ולכל הקשור לכך.

* אחרי הלמודים. אוכלים צהריים וחוזרים לבית הספר 'לעשות-שעורים'. עשרה היינו בכתה. נערה אטלקיה חיוורת ושערה שחור וקצר. לא מזמן באתי מהעיר וכאן הכול חופשי: זה מכה על כתפה והשני קורץ. ואנו רק בכתה ה'. וכשישבתי על ידה ורציתי לדבר. אבל התביישתי על שאיני יכול להיות חופשי.

היא הייתה מחייכת וצוחקת במשובה. וכדי שתראני הייתי רוכס את חולצתי עד למעלה מתנהג כגינטלמן. ובחור אחר בכתה... התפרץ כאשר ניסיתי לשוחח איתה על דוד קופרפילד. "בואי" אמר ולקחה אתו. שניהם צוחקים רצים זה אחרי זה בחצר. ילד וילדה מכתה ה' ואני בכיתי; כל הלילה שכבתי בחוץ ובכיתי. הכול רע וזר.

התיאור קרוב למדי לחוויית 'האהבה הראשונה' כפי שהיא זכורה לי, ובמבט לאחור אירוע בלתי נשכח. איני יודע אם אכן היה קשר כל שהוא בינה לאותו נער, למעט התנהגותו החופשית, כפי שתיארתי. למעשה לא הרגשתי שהתייחסה אליו אחרת מאשר אלי. עם זאת אין ספק שהייתי נבון מעוצמת הרגשות שלי כלפיה – נושא שכבר פרטתי, בפרק העוסק באותה תקופה ואין צורך לחזור אליו. ראוי אולי להוסיף שהשמטתי את השמות, כי רובנו עדיין חיים ויש לנו ילדים ונכדים ואיני בטוח שהשמות היו מוסיפים דבר למעט אולי מבוכה.

אחרי "סיפורי גבעת ברנר" עברתי, באותה מחברת **פרקים**, לתיאור אירועים מאוחרים יותר, מקצתם אמיתיים ומקצתם בדיוניים. אי לכך אני בוחר בשלב זה להמשיך עם זיכרונות מתקופת שהותי בכפר גלעדי, בקיץ 1942, כלומר מיד לאחר שעזבתי את גבעת ברנר. את אלה מצאתי בדפדפת נפרדת ואני מביא אותם כמות שנכתבו בזמנו למעט אותם תיקונים הכרחיים, כפי שעשיתי בכל שאר הקטעים. לאחר מכן אחזור למחברת **פרקים**. בדרך זו אני גם מקווה ליצור רצף כרונולוגי סביר של זיכרונות על אף שאולי לא נכתבו באותו סדר.

כפר גלעדי (סיפורים לפעוטים): באותם ימים עוד הזהיבו שלוש עשר שנותינו בלחיים וגוון ורוד מימי הילדות טרם רד מעל שפתינו. כך לפחות מדמים היו המבוגרים, שבמשק, שעה שהיינו מתרוצצים בחצר. אלא שדווקא אפורים היו הימים מאחר והסתיו משמש ובא. תחילה כוסו השמים עננים שהסתירו את הכחול המסנוור מימות הקיץ הלהוטים ואחריהם החלה הרוח מפזרת עלים יבשים.

וכך נזכר אני בטיוולים שערכנו בסביבה. תמיד נמצאנו ארבעה או חמישה המוכנים לתור את הנוף, לעלוץ למראה ההרים הנישאים סביב ולצהול בנקיקים בהם מפכים מעיינות. אני, שחדש הייתי במשק זה, נהנית ביותר מטיוולים אלה ותארו לעמכם כיצד שמחתי לראות מעיינות מים אחרי

שכל שנותיי המעטות הייתי בשפלה, מקום בו אין לראות לא פלג ולא מעיין למלוא כל העין.

כלום יש מי מאיתנו אשר לא יזכור את הטעם הנפלא של הטיולים בשבת. דומה אין אחד אשר לא שמח לצאת לשדות המוריקים, להתבונן בטבע הקוסם ולו רק פעם ביום המנוחה. כך, מגיע אני ללילה שבו, כאמור, הסתיו היה נושג בצנינתו. חלפו הימים החמים של הקיץ בהם אפשר להתפשט באיטיות ולהנות ממראה הסימנים הראשונים של בגרות שהנצו פה ושם על עורנו החלק. עתה הכרח היה להיכנס במהירות למיטה. בחופזה היינו מחליקים אל מתחת לשמיכה אשר צפנה בתוכה את קרירות הסדינים העושה את העור חידודין.

סיבה נוספת לחיפזון זה, היו הבנות שנכנסו אותה שעה לחדר. ששה היינו בכל חדר שלוש בנות ואותו מספר בנים. בהיכנסן גילו אותנו עדיין במערומינו ורגש בושה הציף את הלב.

אך, היות ובעיני החברים היינו עדיין תמימים ביותר, נגזר עלינו שלא נתבייש ולא נבין מאומה בעניינים מסוימים. אמנם אין זאת אשמתם שהרגשנו והבנו יותר מדי, אולם אין זאת גם אשמתנו.

וכך ניתן לנו שנציץ מזוויות עינינו וכאילו באדישות ושוויון נפש בגופות הילדותיים המתערטלים. כאן החלה התחרות ליצנית ביניהן ואנו השתמטנו מלקבוע אצל מי מהן גדלו יותר השדיים. הכול נעשה בתום לב, למרות שמתחת לשמיכה כבר בער הגוף מלא תשוקות ויצרים מתעוררים.

בהשפעת האווירה ששררה בחדר החל מי מאתנו לספר, שקרא על כך שלאישה יש מקומות גירוי בגוף ועוד דברים מאותו ספר. בסקרנות הקשבנו לדברים ואם כי אפפתנו מעט אי נעימות, הנה עצם הבושה הזאת הטופחת על פנינו, יצרה שובבות ועליצות משונה עד שאחת הילדות קמה ממיטתה כשהיא ערומה לגמרי החליקה אל מתחת לשמיכתי ולחשה בצחוק "גרה אותי". עלי לספר שילדה זאת נאה מאוד הייתה ולפי המושגים שלי באותם ימים אהבתייה ביותר. לכן נלכדתי לרגש מבוכה עד שלא ידעתי מה אעשה ובייחוד שכל החדר היה מביט בנו בסקרנות לראות מה יהיה הסוף. לפתע צרחתי: "לכי הצידה ממני" היא קמה נעלבה וחזרה למיטתה. ידעתי ששוב לעולם לא תאהב אותי וחרה לי על כך. אבל, בעיני הגדולים היינו עדיין פעוטים ורודי לחיים.

ובכן אותו עניין נשכח במהרה. הזמן חלף מבלי שנבחין בו. החופש הגדול נגמר זה מכבר והלימודים היו מתנהלים כסדרם. דברים רבים ושיגעונות משונים שטפו בזה אחר זה עד שקשה לתאר את כולם וקשה מכך לבחור את המתאים להמשך הסיפור. המתאר כיצד רצנו יחפים בשדות החרושים והאדמה רכה ומפוררת. אחרי הריצה העליזה באה אכילת ירקות גנובים ממחסן הגן. עד שנשארנו עייפים ליד בריכת ההשקיה ואחר כך קפצנו למים הקרים. אהה, מה קרים היו המים! ערומים וצוהלים נוכחנו לפתע שהילדות נשארו בחוץ. תמיד הילדות מקלקלות את הכול! הנה החליטו שהן לא מתרחצות בלי בגד ים ושאנחנו לא מבינים שום דבר.

אך, המים השובבים משכו את הלב, עד אשר לא יכלו להתגבר על תשוקתן וקפצו אף הן למים. אלא שלא הסירו את הגופייה והתחנתונים, שהיו מראה עלוב מאוד לאחר שנדבקו לגופן. ובכלל התקלקל כל המצב רוח.

רק עם ערב חזרנו. היה קר ביותר והוכרחנו לרוץ בכל כוח כדי להתחמם מעט. כולם הצטננו קצת אבל בכל זאת לא גערו בנו. הילדות חלו כמובן, מאחר שלבשו את הבגדים הרטובים עד הלילה, כדי שלא יתגלה למחנק. אבל כאמור הכול נגמר בכי טוב.

ואז בא ילד תל-אביבי שמן לבית הילדים. הבנות אמרו כולן שהוא גועלי מפני שהיו לו המון גייגניים על הפנים. ובכלל התבייש להתרחץ במקלחת בגלל הילדות. בחדר כאשר הילדות היו מתלבשות היה מסתובב אל הקיר. הוא עצמו התלבש תמיד לשמיכה. כמובן שהיינו מסירים אותה מעליו וצוחקים, בייחוד הילדות.

פעם כאשר התרחץ אחרי כולם, כדרכו, נכנסו הילדות למקלחת, בראשן ילדה אחת שהייתה לועגת לו ומקיטה אותו יותר מכולן, ולטפו אותו במקום מסוים על מנת שיתרגש. היה זה, כפי הנראה מצחיק ביותר, כי אחרי כן ידענו כולנו שאצלו בכלל לא קורה שום דבר. אחר כך הילד ברח מהמשק. כולם שמחו מאוד והילדה שיזמה את הרעיון אמרה "הוא היה גועלי וטוב שברח".

עברו כמה ימים ואחיו בא לכיתה וביקש בנוכחות המחנך, שנשלים עם אחיו ונקבל אותו בחזרה. ובסוף אמר שאנחנו צריכים לשאוף לעשותו כמותנו. אז קמה הילדה, שלא אהבה אותו יותר מכולן ואמרה "טוב שברח הוא לא התאים לנו, כזה שמן עם גינגיים ובכלל הוא מתנהג אחרת מכולם ואף אחד לא רוצה אותו ושלא יבוא יותר". אחרי שהטיחה את הדברים האח נראה נבוך ביותר והסתלק מיד. הילדות צחקו ואמרו שהוא טיפש. כעבור שבוע נוסף הילדות הלכו למחנך ודרשו שיפרידו בינן לבין הבנים מכיוון שהן גדולות ומתבגרות להתרחץ אתנו. אפשר שהמחנך הסכים, אבל אני כבר לא הייתי שם.

ועתה חזרה למחברת **פרקים** שבסופה מופיע קטע קצרצר שבו אני כותב על עצמי; מעין סיכום תווי אופי כפי שראיתי אותם בגיל שבעה עשר. כיום במבט ממרחק של עשרות שנים אני יכול לומר שאותו קטע הטיב לתאר אותי: הנטייה להתבודד מבחינה חברתית, אולי במידת מה, בלית ברירה בגלל הנדודים ממקום למקום. אבל גם את ההבחנה בצורך שלי בידיד להבדיל ממכרים. בנוסף מופיעה באותו הקשר הערה ביחס לקשר שלי עם אמא ושיחה שלכאורה התקיימה בינינו שאיני זוכר אותה כלל - אולי פליטת קולמוס שיצאה מעמקי הנפש.

* **בחדרי אור**, התריס פתוח ומאיר את פנת הרחוב. מרבית הערב כבר עברה, השעון צלצל עשר - ליל שבת. השכנים מסביב יצאו לשאוף מעט רוח ברחובות העיר, יחדיו חבורות נשים וגברים מלאי גוף ועבי כרס, בגיל העמידה. מול חלון חדרי נשקף לו חדר אחר. מנגן שם הרדיו ג'ז מתקתק. האנשים, איני יודע מיהם ולא אכפת לי, רוקדים ושרים. אני נשארתי לבדי מן הצד, מהצד לכל דבר, אולי גם, גם לחיים - אשקיף לי על הבריות ואיני חושק להיכנס לחוגם. יש אחרים הרוצים לברוח ואני להיפך מתגעגע - לחברת אדם ידיד. יקר לי המושג - ידיד. לולא אמי בודד הייתי תמיד. וכאשר לא היה לה זמן להתפנות אלי בקשתי ממנה "אמא מצאי לי חבר" אמרת. והיא ענתה "צא ומצא לך". האנשים בחדר ממול חדרי נפרדים והולכים זוגות, זוגות הביתה. חבוקים וריח הבושם עומד ברחוב.

כאשר כתבתי על הגעגועים לידיד התכוונתי לזאב, שהיה ונותר הקרוב לי ביותר, מכל אלה שהכרתי גם במרוצת השנים לאחר מכן - למרות שהתרחקנו זה מזה במהלך הקיץ שבו התחלתי לעבוד. אותו קיץ שבו גם התחלתי לכתוב את השירים ואת קטעי הפרוזה הראשונים. אין לי ספק שלפרידה זו תרמו לא מעט הורי, כלומר גם אמא וגם אבא, באמתלות שונות ומשונות, כנראה מחשש שהקשר ביני לבין זאב אינו רק אפלטוני במשמעותו הרוחנית, כפי שאכן היה אלא גם במשמעות הגופנית, שאלה התכוון אפלטון. על מהות הקשר שלי עם זאב מעיד הקטע הבא באותה מחברת **פרקים** שנכתב, קרוב לדאי, סמוך מאוד לאחר שנוצר הנתק בינינו.

* בשלוש השנים שלמדתי בגימנסיה. הכרתי צעיר, בחור נעים. שיערו שחור וגוון עיני גם הוא שחור. ליצן שאהב רומנטיקה. היה זה באחד הלילות של יום שישי כאשר קרא לי - לילה חמים, של חורף, לאחר יום גשם. שנינו היינו מהלכים על מדרכת הרחוב הריק. כוכבים מבהיקים. ירדנו לטיילת החוף. הים סוער וגליו מלאי הקצף רועשים ומתנפצים על סלעי החוף. טוב לאוזן רעש הים ההומה ושקשוק גליו המלחך את החול - באוויר היה תלוי אד מלוח - אני וחברי צועדים חרישית. לפתע נתק גל כבד ממעי הים שניפץ אל קיר הטיילת והציף את רגלינו. ברחנו חזרה הביתה, נהנים וצוחקים ממעשה במשובה כילדים. אלא שאותם הימים היו משכבר - ימים ששכחתים לאחר שעזבתי את כתלי הגימנסיה.

הקטע הבא במחברת **פרקים** נראה כאילו אני מנסה לאזן מעט את הידידות עם זאב על ידי סיפור על משיכה שהייתה לי לערה כלשהי - תיאור שהוא ללא ספק בדיוני אבל גם מסקרן, כביטוי של רחשי הלב - פנטאזיה שכתבתי לא רק פעם אחת בלבד אלא בשתי גרסאות נוספות. יתר על כן, ברוב הקטעים, שכתבתי בזמנו, אני

מוצא רמזים לאירועים הזכורים לי בעוד שבאלה כנראה שהכול בדיון.

* עוד בימים אלה, שלמדתי, הכרתי נערה יפה: יחד הלכנו לקולנוע, כשחזרנו לחצתי את כף ידה ולבי חרד. כך הלכנו מדברים בלחש יראים לנתק את חוט האושר. אני לוחץ את כף ידה ובלבי להטה אהבה לעיניה הענוגות ופה קטן ואדום היה לה כעין הדובדבן.

במהלך השיחה התברר, כי צעיר אני ממנה בחודשיים. וידה עזבה את שלי בזהירות. מאז הייתי מבקר אצלה בלילות שישי, יש והייתה מחכה לי, יש ולא הייתה בבית. ידעתי כי ידיד מצאה לה. הייתה מספרת לי עליו ועיניה שקטות, חומות ומעמיקות כיון הישן. הוא עזב את העיר ולא שב אליה עוד....

...היא שמה את ראשה על כתפי ובוכה. אני אהבתי. גזרתה נאה סמוכה אלי וגבה מזדעזע מבכייה. "תחילה" אומרת היא, "הייתי אוהבת אותו, עד שתפסנו בזרועותי הגרמיות הכה בי בפני ושכב עלי. ומאז בא כל שבת והיה שוכב עמי. ולא די לו בכך גם חברים הביא עמו ואני מתעלפת מפחד והם שוכבים עמי". הקשבתי ולא ידעתי את נפשי, כי עבר עלי נחשול של גועל אבל גם תאוה ותשוקה ללילות פרועים. בערב הבא, כאשר צלצלתי, אביה פתח לי את הדלת וחייך אלי במבוכה: "לא אינה בבית" אמר "הלכה עם חברים".

יש בידי עוד שתי מחברות ללא כותרת. באחת, כנראה הראשונה, יש סדרה של קטעים, שוויתרתי עליהם, היות והם משובצים כסיפור, ארוך יחסית, המופיע בהמשך. עם זאת יש, במחברת זו, קטע אחד, הכתוב כתקציר של סיפור דומה אבל בכל זאת שונה ולכן מצאתי לנכון להביא גם אותו. במבט לאחור נראה כאילו ניתן היה לאחד את שניהם לסיפור אחד מורכב יותר – אולי מורכב מדי לנער בראשית דרכו.

* נפגשנו לראשונה לפני זמן רב. אני חזרתי באוטובוס מהתחנה מרכזית, ורוח של שמחה שורה עלי לאחר קיץ במחנה עבודה. על ידי עמדה צעירה בגילי, כלומר בת שש או שבע עשרה, קומה בינונית, פנים בהירים ורעננים, אף קטן סולד ושפע של שיער חום שירד על עורפה עד לכתפיים. לפתע נעצר האוטובוס. הועפתי קדימה ונתקלתי בה כשאני גם דורך לה על הרגל. ביקשתי סליחה באדיבות ובאריכות כדי לנצל את ההזדמנות ולהכיר אותה. היא נראתה לי נעימה וידידותית. כבר אחרי כמה רגעי שיחה התחלנו להתלוצץ אלא שאז הייתה צריכה לרדת ונפרדנו, מבלי שידעתי אפילו את שמה. כעבור כחצי שנה, שוב נפגשנו אצל אחת מבנות כיתתי. הפעם כבר ביררתי את שמה ואת כתובתה. נפגשנו לעתים קרובות. היו אלה ימים שבהם השמש זרחה רק בשבילי. אבל מעל לכל זכרתי את תחילת הערב היפה שישבנו על ספסל בחורשה קטנה. אני דיברתי והיא האזינה והסתכלה בי במבט רך, אצילי ומלבב. חבקתי אותה אלי. פניה, שהוארו על ידי דמדומים אחרונים של שקיעה, נראו עדינים מתמיד. גל של רגשות פרץ מלבי לראשי: "שלי את" לחשתי לעצמי. זמן קצר לאחר מכן הלכה למסיבת חברים ומאז השתמטה ממני. כאשר באתי אליה, על מנת לברר בדיוק מה קורה, ביקשה ממני שאבוא פעם אחרת, כי עליה ללכת... והנה צלצלו בדלת. נכנס בחור ושניהם, הוא והיא, ביקשו את סליחתי ועמדו ללכת. הרגשתי כאילו משהו נתקע בגרוני. אמרתי שלום והסתלקתי ללא צל של ספק שנגמרה הידידות הראשונה שהייתה לי.

כאמור גם המחברת השניה, כמו הקודמת, כתובה ללא כותרת. המדובר בסיפור העשוי מקטעים שמקצתם מצויים במחברת הראשונה, מקצתם במחברת **פרקים** אבל רובם חדשים. ייחודו של סיפור זה כמו הקטעים ששולבו בו נובע, לדעתי, בעיקר מהיותו ראי נאמן למדי להלך המחשבה שלי באותן שנים של טרום מלחמת העצמאות. שני נושאים בולטים בהקשר זה: האחד יחסי בניס-בנות והשני היחס לעבודה. באשר לראשון הייתה מבוכה לא קטנה. מצד אחד התקיימה אידיאולוגיה "קיבוצית" כלומר חיי שיתוף והתיישבות – מסגרת שבה לכאורה היו הרבה דיבורים על משמעות

המושג "אהבה חופשית", אבל דגלו בזוגיות, שפירושה חדר משותף, אם כי לא בהכרח בנשואים. בפועל הבנות, לפחות אלה שהכרתי, דגלו בתפיסה שונה מאוד: החיפוש אחר בן זוג; חיפוש שפירושו היה גם שמירה על הבתולים עד ליל הנישואים: אירוע שרצוי היה לקיימו סמוך ככל האפשר לגיל שמונה עשרה – הגיל המקובל על פי הנוהג החברתי ושנה לאחר המותר על פי החוק. באשר לאידיאולוגיות העבודה וההתיישבות, כל אחת לחוד או שתיהן יחד, שמעתי מעט מאוד על משמעותה בפועל: השעות הארוכות של שעמום ותחושת הריק: תחושה שהפכה את העבודה לחוויה מייגעת ומטמטמת הרבה מעבר למאמץ הגופני.

היות והכוונה הייתה, כנראה וכפי שכבר ציינתי, ניסיון לחבר קטעי זיכרונות שונים למעין "סיפור", אני בוחר להגיש אותו כמעט כמו שנכתב, לצערי, ללא שם או כותרת כלשהי. על מנת לא לקטוע את הרצף הוספתי את ההערות לא רק בהתחלה ובסוף, שהיא הטכניקה שהשתמשתי בה עד כה, אלא גם במקביל אליו. הערות אלה, כפי שיתברר, רובן ככולן אמורות להצביע על הפער בין הכתוב והמציאות הזכורה לי. עם זאת אין לי ספק ששניהם לוקים בחסר: גם הדברים שכתבתי אז וגם ההערות שאני מוסיף היום. במילים אחרות, מחד ניסיון נעורים לחבר מעין "אוטוביוגרפיה ספרותית" הרקומה מחוויות שעברו עלי בשעת הכתיבה או סמוך מאוד לפני כן. מאידך, הערות הכוללות שלושה מרכיבים: זיכרון, שכחה וחוכמה שלאחר מעשה – תשלובת בעייתית שנועדה לגשר בין האני של היום והאני שהייתי בזמנו; בין נער שהעתיד, רובו, עדיין לפניו ושיש שהעתיד כולו מאחוריו.

כאמור, אין לי ספק, שמאז שכתבתי את אותו הסיפור ללא שם או כותרת המופיע בהמשך השתניתי מאוד. אבל בו זמנית אני מגלה הרבה תכונות משותפות עם אותו נער שהייתי. ראשית ההיסוס בדברי הפתיחה "איני יודע באיזה מעשה אתחיל את דברי...". אותה פתיחה או דומה לה שבה התחלתי את כתיבת הזיכרונות. את אותה האהבה לספרים, ריח הנייר ומעל לכל הנטייה לשפוט על פי העטיפה – תכונה שאינה, כנראה, ייחודית שהיא הסיבה לכך שהעטיפות הצבעוניות שהיו בזמנו במיעוט הן כיום הרוב המכריע. שתי הערות נוספות ראויות להיאמר כאן. ראשית תיאור כיכר "מוגרבי" על שם בית הקולנוע שתוכן (1929) על ידי יוסף ברלין עבור יעקב מוגרבי, יהודי עשיר שעלה מדמשק (היום כיכר נובמבר).

בזמנו הייתה כאן רחבה גדולה למדי, שעליה ניצב שעון, מעין סמל עירוני, תחליף למגדלי השעון של צפון אירופה. מרשימות לא פחות היו המדרגות שניצבו בחזית בנין "מוגרבי" שעל שמו נקראה הכיכר. מסתבר שמדרגות אלו נבנו על הרחבה המקורית על פי אישור מיוחד על מנת לשוות לבנין מראה יותר מהודר של אופרה שהיה ייעודו המקורי. המדרגות אפשרו גם את הקמתם של שני אולמות זה על גבי זה. העליון נהיה עד מהרה לקולנוע, עם גג שנפתח בחודשי הקיץ בהעדר אמצעי אוורור ומזוג אוויר. האולם התחתון פעלו בו זמנית "האהל" ו"הבימה" עד שעברו, כל אחד, למשכנם הקבוע ולאחר מכן משנות ה-1940 "הקאמרי" ו"האופרה". בנוסף עמד בסמוך ממערב קולנוע "מגדלור" הראשון עם מתקן קירור בצורת מגדל זכוכית (מכאן שמו). כמו כן היו כאן כמה מבתי הקפה מהיותר גדולים בעיר ואחרון חביב, מוכר נקניקיות, עם כובע וסינור לבנים, שעמד ליד השעון ועליו סיפרו שהיה זמר אופרה לפני שעלה ארצה מגרמניה. במילים אחרות המדובר בלב לבן של העיר והסיבה שהסיפור מתחיל כאן ולא בכל מקום אחר. באשר לבנין "מוגרבי" ולמעשה רוב הבניינים, אלה נבנו מתחילת שנות ה-1930 ואילך. הווה אומר בניינים חדשים למדי ובודאי שלא מלוכלכים כפי שאני מתאר אותם. בסופו של דבר בשנות ה-1960 סולק השעון, על מנת להרחיב את הכביש למעבר אוטובוסים. בנין "מגדלור" הפך למגדל משרדים "מוגרבי" נשרף ולא שוקם (1986). וכך כאילו בלי משים הפכה הכיכר לעוד צומת רחובות.

מקטע קצר זה של כיכר מוגרבי אפשר ללמוד גם על הדינאמיקה העירונית. המקום היה עדיין מרכז העיר. אנשים טיילו נטו לטייל במעלה רחוב אלנבי עד כיכר "מגן דוד" וחזרה. בכיכר מוגרבי פעלו שלושה-ארבעה בתי קפה האחד בפנינת פינסקר, השני בפנינת בן יהודה ועוד כמה הזכורים לי פחות ממול, במעלה הרחוב מצידו המערבי ובירידה אל הטיילת בצידו הצפוני. מהאמור ברור שדיזינגוף היה עדיין רחוק מלהיות מרכז העיר למרות שכבר התמקמו לאורכו כמה בתי קפה מצדו המערבי בין רחוב גורדון לכיכר דיזינגוף. ראוי אף להוסיף הערה ביחס לכיכר דיזינגוף עצמה. כיום מדברים עליה בהרבה נוסטלגיה אבל בזמנו, כלומר בנעורי, המקום היה עדיין שומם למחצה. אמנם עמד כאן קולנוע "אסתר" וכמה בתי קפה בפניה הצפונית, אבל גם מגרשים ריקים, בתים בני שתי קומות שנראו כאילו התייאשו מהסיכוי שהמקום יתפתח אי פעם.

איני יודע באיזה מעשה אתחיל את דברי. ככל שארחיק בזיכרונות העבר תמיד נדמה לי שהשורש נעוץ בימים שלפני מעשה זה או אחר. הנה ולרגע אחשוב: מוטב היה לו התחלתי מילדות ואז יהיו הדברים מובנים יותר והתפתחותם טבעית יותר. אבל אין באפשרותי לסטות כל כך מסיפורי הנוכחי ולכן אתחיל ברגע שבו אני עומד מול חלון ראוה של חנות ספרים ומתפלל עד כמה מרובים הסופרים והספרים המופיעים מידי שנה, ומה רב מספר הבלתי מוכרים לי. עומדים כאן ספרים שונים: אלו עטופים בכריכות בד ואלה בכריכות צבעוניות מבריקות.

אני אוהב להתבונן בספרים ולחוות דעתי עליהם על פי המראה החיצוני או אפילו שמם בלבד או לדפדף בהם ולקרוא מעט פה ושם. יש בעלי ריח טוב ודפוס ברור שתענוג להחזיק ביד ולקרוא בהם ויש אחרים שריח דבק חמוץ נודף מהם, הנייר צהוב ואני ממהר להחזירם למדף שממנו באו. אבל, באותו יום נאלץ הייתי להסתפק במראה עיני בלבד. יום שבת היה. השמש להטה כתמיד בחודש תמוז. השעון בכיכר מוגרבי הורה כי השעה שתיים. מחוגי הדקות זחלו מספרה לספרה. הרחוב, ההומה תמיד, היה שומם מאדם, החנויות סגורות ורק פה ושם נראה מישהו ממהר למקום חפצו. הבתים, לבנים וצהובים, הבהיקו, מהבילים בשמש, כקוביות גיר גדולות. פה ושם נראו ביניהם עצי המחט מאובקים, שעמדו כקפואים, פורשים צל ירוק כהה. מצד אחד של כיכר מוגרבי עמד הקולנוע הצהוב והמלוכלך. מכל עבר בתי קפה ספק סגורים וערמות של כסאות קש שהתחממו בחוץ. עליתי ברחוב אלנבי, נכנסתי לקיוסק ושתייתי סודה ושוב ירדתי בכוון טיילת החוף. פנוי הייתי עד לערב, ולכן הייתי מתבונן מסביב בנחת ונותן לשמש שתלהט על פני.

בארבע בערך העיר התנערה במקצת. על יד קופות בתי הקולנוע מתחיל להשתזר התור. עומדים להם אנשים שזה עתה קמו משינה טובה שאחרי ארוחת צהרים, משוחחים ומחכים. פניתי הביתה, התגלחתי. כאשר לבשתי את בגדי הערב שלי מיד ירדה עלי רוח של חגיגות ונהייתי אופטימי. קבעתי עם מירה פגישה לשבע. כך שנשאר לפני עוד די זמן. השתרעתי לי על הספה והתחלתי מהרהר באותה מירה, נערה יפה, עם קו של עדינות שהיה משוך עליה. תמיד כאשר צחקה הייתה מטה ראשה קצת הצידה וקמטים עליזים עולים בזוויות עיניה. תוך כדי הרהורים התחלתי מנמנם ונראה שנרדמתי. כאשר התעוררתי היה כבר קרוב לשבע. קמתי שטפתי את עיני מהשינה ומיהרתי ללכת. בחוץ גלשו מכוניות טקסי מבהיקות. מבתי הקפה נשמעה דפיקת התוף בריתמוס הריקודים. הכול היה חגיגי. חם היה הערב. צלצלתי בדלת, אמה פתחה לי את הדלת. שאלתי למירה והיא בקשה ממני להיכנס.

- היא תיכף תיכנס, אמרה.

- אין דבר, אין דבר, גמגמתי ספק בתשובה וספק לעצמי. בעצם לא ידעתי מה להגיד. חיכיתי. הייתי בחדר מרוהט ברהיטים חדשים או שחודשו לא מכבר. שולחן ארוך וספה. די נעים. רפרודוקציה של וון-גוך: פרחים צהובים בכד. על השולחן היו ספרים. התבוננתי בהם ודפדפתי מעט: פרל בוק, לואיס ברומפילד – ספרים שכבר ראיתי באותו יום. בהמשך קראתי את רשימות הספרים המופיעים על הכריכות האחוריות.

פתאום הפתיעה אותי מעט הקריאה "שלום! מה שלומך?". לא הרגשתי כלל שנכנסה "טוב, כרגיל" ענית. היא התיישבה. ושתקה. חיכיתי שתגיד דבר מה. רציתי לצאת אלא שהחלטתי לחכות מעט.

השתיקה נהייתה מוזרה קצת. לבסוף אמרה, "נו, אולי נצא? בחוץ יפה". חיכיתי, ענית בחיוב והרהרתי: טוב ששאלה ראשונה. יש בנות שאוהבות להרגיז ודווקא לשבת בבית בשעה שמבקשים מהן לצאת. אמרה שלום לאמה ויצאנו.

בחוץ קדמנו ליל קיץ. הרחוב המה מאדם, כרגיל במוצאי שבת. וגם אנו עברנו ונדחקנו בין האנשים. "בוא נסתלק מכל ההמולה הזו" אמרתי והיא השיבה: "תמיד אמרת שאתה אוהב את הרעש". הייתי במבוכה אבל ענית "עכשיו אין זה כמו תמיד" באמרי זאת היו ידי תלויות במין צורה משונה ולא ידעתי מה אעשה. חיוכה הטעה אותי. הרהרתי שאולי היא מלגלת עלי. "מה דעתך, אולי נרד לחוף?" צעקתי, כי באותו הרגע עברה מכונית בטרטור וכמעט שלא נשמעו דברי, אבל היא הניעה את ראשה לחיוב ופנינו לעבר הים.

פסענו בחול זה ליד זה. אוהב אני לרדת לחוף בערב. כאן שקט תמיד. רק המית היס. אתה ועוד כמה אנשים, גם הם דוממים כאילו עושים חשבון נפש. קצת רומנטי. היס שקט. גלים קטנים לבנים עם פס קצף. פרצו לעבר החוף בשצף ונעלמו. צדפים רשרשו בהתגלגלם עם גל חוזר. חולצת המשי הייתה נעה קלות, רעננה ומגרה. חיבתיה. רציתי לנשק לה. אבל לא נתנה לי. רציתי להגיד דבר מה משום שנראה לי מגוחך הדבר, שאני עומד כאן ומחבק אותה ורוצה לנשקה והיא מסרבת. המשכנו ללכת. היא לא אמרה דבר רק הורידה את זרועי מעליה. ובקשה לחזור. שבנו באותה הדרך. לעבר אלנבי ומשם לביתה. בתוך ההמון והרעש היא נראתה לי זרה. לפתע נוכחתי שגם אפה גדול וישבו חורים שחורים. ובכלל מאוסה היא כמו החיוך המלאכותי על פניה. שאלתיה אם לבוא בשבת הבאה. תבוא אמרה. כאילו הייתה עושה לי טובה. הכרחתני עצמי לחייך. הכול נראה לי מיותר ונפרדנו. הסתובבתי ברחובות העיר. ספק מהרהר ספק מרחם על עצמי. עייף מההליכה ירדתי שוב אל היס. רק עתה הרגשתי שנשבה כאן רוח קלה. מהעיר נצננו אורות. שוב אותם "הקונצים" חשבת: חבוק. ותוריד את היד. פתאום תעשה עצמה צנועה. ומחר תלך עם אחר ותעשה אותו הדבר. ולשלישי תיתן. ולא מאהבה אלא בשרירות נבובה. חשבת שתהיה אחרת. חבבתי אותה, הנה תנהג פשוט, ביושר לבה, ותגיד את רצונה. אם לא תרצה בי תגיד ולא תשתעשע עם, "תבוא – לא תבוא. קח ואל תיקח".

היס נראה לי כאילו האפיר קצת. בבתי הקפה רקדו. עכשיו ודאי מהלכים עשרות בחורים שמחים עם נערותיהם. ורציתי גם אני שתהיה עמי כאן נערה שאוהב אותה. להגיד פשוט. אני אוהב אותך ולנשק לה על שפתיה. שני פנסי טקסי גלשו לפתע מעל לטיילת על פני המים הבהיקו לרגע ונעלמו.

ב'

התעוררתי. בחדר עמדה אפולולית של בוקר. רק השעון המעורר טרטר נורא! ירדתי מהמטה. סחרחורת קלה אפפה אותי, עצרתי את הטרטור מבחוץ התחיל בוקע אור חוור. קר היה. השעה חמש וחצי. הדלקתי אור חוור, עגום ומנומנם. טעם מר בפה וקורי שינה עמדו בזוויות עיני. חזרתי לשבת על המטה. משכתי את הנעליים מתחת למטה וזרקתי אותן לפני בדפיקה. גבוהות, גסות, מסוידות כשריון וצורתן כצורת הרגל. התבוננתי בהן, כשעיני נעוצות בקצותיהן. בצבא דורשים שיבריקו כראי, הרהרתי. עיני התחילו נעצמות שוב. לאט, לאט שקעתי בקהות. נעתי את עצמי, לגרש את השינה. התפשטתי ופתחתי את הברז שיזרמו המים על ראשי. אחרי שניות מספר פגה השינה. הוצאתי את ראשי מתחת לברז. ידעתי שאם אשאר מתחת לברז יותר מדי אתרגל למים ואתחיל שוב לנמנם: שינה טרופה קשה להיכנס אליה וקשה לצאת ממנה. התלבשתי לקחתי את תרמיל האוכל שיהיה מוכן עמי מאתמול. בהיסגר הדלת מאחורי קידמה אותי רוח קרירה. אוויר הבוקר היה רע ומרעיל מהגזים העולים מבתי החרושות והזבלים שבסביבה שעתה ירדו עם הטל.

פרסאות הנעלים המסומרות הקישו על המדרכה. הרחוב היה אפור וקר, כבכל בוקר לפני העבודה. האוטובוס בא. עליתי, יחידי בתחנה, שילמתי לנהג. את העודף עם הכרטיס דחקתי לכיס וישבתי ליד החלון הפתוח, כדי שהרוח הקרה תרענן קצת ותפיג את שארית השינה. הכול רטוב מטל. רק עכשיו רגשתי שטיפות נפלו לי על היד ועל השרוול מבעד לחלון - טיפות שניתזו מהעצים כאשר האוטו חלף על פניהם וניערם.

כל יום עובר אני כאן. עם זאת הכול נראה אחר וחדש. בחורף היה גשם יורד והקור לא היה מרובה, כי הכול היה סגור. ועתה הרוח הקרה הקפיאה את העצמות. עוד מעט תזרח השמש ועד תשע כבר יהיה חם וזעה תרד על הצוואר ותתייבש שכורה על הגופייה. הצפיפות באוטו רבה והנהג מבקש להיכנס פנימה. נמצא תמיד אחד שעונה לו באותה הלצה "פתח את החלון האחורי ותזרוק כמה – יהיה לך מקום". כמה נשים עמדו – קם אחד הפועלים והציע את מקומו. אבל היא בשלה: "לא, לא, לא תשב. איני רוצה, תודה." אתה מסבירה היא "עובד כל היום ואני צעירה ויכולה לעמוד רגעים מספר". המשכתי להתבונן החוצה כשאני מקשיב בחצי אוזן לאותן שיחות באוטו. הקור טופח על פני במשובה ומפריע לי לשמוע דבר מה.

לפני התחנה תופשים כולם את ילקוטיהם. הצעירים שבתבורה, אלו ששרידי המדים מזדקרים מבגד העבודה שלהם, נתלים על הדלת וקופצים

לפני שהאוטו נעצר, צועקים ממהרים, נחפזים, מלאים בריאות וכוח. והוותיקים מחכים בסבלנות עד שהאוטובוס נעצר ואז לוקחים את ילקוטיהם הדהויים מתחת לבית השחי, משוחחים בביטחון, בקול צרוד ומאריכים בדבריהם. קולם ספק מתמרמר ספק מרוצה. הללו יורדים אחד, אחד ובהירות כשהשיחה עוד בפייהם. ונשארים מעט על הרחבה כדי לגמור את המעשה שהתחילו משוחחים בו וכך הם נפרדים. כמה מהם פונים לעבר הבתים החדשים המבהיקים מרחוק. מדברים על השכר. רק 'המקצועיים' שותקים. לא נעים להם לדבר על משכורתם, שהיא גבוהה ביחס לאחרים 'השחורים'. אלו פותחים בשיחה על פוליטיקה. נאנחים ושואלים זה את זה: "מה ת' אומר יהיה טוב?" – "כך אומרים" יענה השני בנענוע ראש.

רב נפתולי הזקן, כבן שישים, זקנו קצר ולבן ורק מעט שערות שחורות נשארו פה ושם. על ראשו קסקט ישן ומשומן. אדוק היה ומתפלל לפני כל ארוחה. לאט ובהירות היה מטלטל את גופו הכבד והזקן על הגג ומנקהו במברשת לפני היציקה. כבר אמרו לו כמה פעמים: "רב נפתולי לך לקרוא תילים. מה ת' עובד?" – "כל יהודי" היה עונה "צריך לעבוד". נעצרתי וחיכיתי שיעבור על פני כדי שאלך אתו. התחשק לי לדבר אתו. נו, רב נפתולי" אני שואל כאילו הייתי זקן כמותו "יהי טוב!" והוא כדרכו מקבל הכול בהבנה – "כבר טוב. אלא שמקוויים שיהיה עוד יותר טוב". אכן יפה דרש, מאמין היה האיש וחי בעולמו הקטן, של עבודה ויראת שמים. מעשה באחד הפועלים שנקעה ידו. אמר לו: "אמור כל הלילה תלים ויעבור". צחקנו ואמרנו: "רב נפתולי יעבור גם בלי תילים". – "יודע אני יעבור, אבל מוטב להגיד. אפילו למי שאינו מאמין לא יזיק".

כך מתחילה העבודה: מסתובבים מתבוננים במעשה שגמרנו ביום אתמול ואז נגשים להמשיך. אחד גומר קיר לבנים. שני בסיד. הטפסנים מפרקים תבניות אחרי היציקה. ברעש ובהמולה נופלים פחים קרשים ותמוכות. השמש עולה ומחממת והיום זוחל ועובר. לרגע עלה ליל אמש. זר ורחוק. הזקן גלגל שיחה בקצה הגג. במתינות הסביר שוב את אמונתו, כי כבר טוב, אבל מקוויים שיהיה יותר טוב.

ג

עייף מכוסה זיעה ואבק, אני חוזר הביתה. השמש שוקעת. רוח חמה עוברת ומיבשת, הכול דביק. נכנס לאוטו מטיל את עצמי על הספסל בקצה האחורי, מתבונן החוצה בחצי עין, מניח לאוטו לטלטל אותי לכל צד. סיד בנחיריים. הידיים עייפות ויבשות. הכובע מונח כשק על הראש. אין חשק להסירו. "שיהיה מונח" אני אומר לעצמי. מעט רוק על הידיים אבל מיד הן מתייבשות. כך אני מוצא את עצמי נושא רגלי הביתה, מניח את התרמיל ונסרח עם כל האבק על הספה. המתחיות והעייפות של היום משחררים עצמם והעיניים נעצמות מעליהן. אחר כך אני מתהפך לאט לעבר שפת המטה וחולץ את הנעליים. נקיש עמומה. צורה מוזרה להן: ממועכות גלים וישמן עם סיד רובץ עליהן בשכבה עבה. אני מתבונן בהן בעיניים פקוחות וישן רואות דבר. מוריד את הגרביים ומניח אותן ליד הנעליים ונשכב שוב. אני מסתכל על רגלי: מיוגעות. הגידים בולטים במאמץ. נראים כדרכים ומוכנים כל רגע לשאת שוב את הגוף העייף.

אבר חזק הרגל, ההרתה, למרות שלעתים קרובות שוברים אנשים אותה. הנשים רגליהן עדינות שמנמנות ויפות. הרבה מיופייה של אישה ברגליה. יש רגליים גבוהות וישנן קטנות, עבות וצרות. ישנם גברים שרגליהם מחוטבות להפליא – כרגלי אישה, חלקות ואין שריריהם בולטים, ורובם רגליהם עבות מוצקות ושעירות. שריר הירך מתפתל בגמישות עד לברך ומשם, בתנועת קשר, פונה שריר השוק אל הקרסול ומתחתיו מתחילה כף הרגל.

התבוננתי בה, בכף רגלי, שהמתחיות פגה ממנה, אחרי היותה באוויר החופשי. הפשטתי את החולצה ביחד עם הגופייה וגלשתי למקלחת. המים מרעננים מורידים את האבק ואת העייפות. יש מצב רוח לשיר. בקבוצים תמידי שרים במקלחת. אחרי שהתנגבתי ולבשתי בגדים נקיים, שבה העייפות אל הגוף. אפשר היה לעוררו אבל תמיד אחרי דקות מספר היא חוזרת ומציפה אותי. מיהרתי לאכול דבר מה. כמה פרוסות עם קצת צנון – נגסתי משניהם. חשבתי לצאת. התחרטי והחלטתי שאשכב. חזרתי והתפשטתי והתכסיתי בשמיכה דקה. מתחתי את אברי שנהיו כבדים כאילו, מלאו כדורי עופרת שזרמו עם הדם. נרדמתי ושכחתי הכול.

כשהתעוררתי הייתה השעה אחרי תשע. חושך היה סביבי. התהפכתי ורציתי להירדם שוב. אלא שהעייפות ממני והלאה. לבי דפק בכוח. רעיונות מהירים חלפו בראשי. רציתי לפעול ולעשות דבר מה. החושך הרגיו אותי. רציתי באור, בתנועה. הורדתי את התריסים. פתחתי את רדיו. קול נערה צרוד ומלנכולי השמיע ממנייה מגרה ברדיו. יצר מלא חיים פעם בי. התלבשתי שוב. הסתרקתי – רציתי שתהיה לי בחורה, מחכה שאלך אליה, שאדבר אתה ותשמח לראותי ושנינו נתהולל ונשמח. ברגעים ידועים שוטפת את האדם התאוה ורצון לעשות, להכות, לשמוח לבכות. למהר, להזדרז לא להחמיץ; הדחיפה קדימה נהיית לקריאה מהמיצר, מהניוון של ההווה, של הרגע. ואז האדם מתעלה על עצמו היום יומי אבל בעוד רגע והמציאות באה וכופה עלינו את עצמה.

השעה הייתה מאוחרת. לצאת! בחוץ אין מה לעשות. אין את מי לפגוש. לא אף אחד אינו יכול לחלק את הרגש הזה אתי. אין לי אפילו סבלנות לדבר עם מישהו. אולי אחר כך. עכשיו עלי למהר ולעשות דבר מה בטרם יגמר הערב. כיביתי את האור. סגרתי את הדלת. המפתח כאילו התעקש שלא לצאת. בעצבנות, באי סבלנות, טלטלתי אותו הנה והנה, עד שיצא. קפצתי אל מערבולת הרחוב. קדימה!

עברתי ליד קולנוע ולא רציתי להיכנס. הלכתי עוד קצת, כמה בתים. מסביבי היו אנשים זרים ואני עייפתי מחוסר תכלית. הנה עובר הזמן. חשבת אולי אלך הלאה. אולי ההליכה תפיג את העייפות והמתחיות. אולי ארד לשפת הים ואשיר שם. כך בקול רם. הרגשתי רצון להיטפל למי שהוא ולפתוח בויכוח. לצעוק שהכול רע, בלי טעם וטפל. אולי בכל זאת אכנס לקולנוע ואראה סרט. אוהב אני לראות איך מגיב הקהל על הסרט. מצאתי את עצמי בפנים, בקולנוע.

כאשר יצאתי כבר היה חצות. ולמרות רצוני אני הולך לביתי, לישון - להרוג את יתר השעות. אני נזכר בסרט. הבחורות בעולם הוא כולן יפות לבביות והבחורים גם הם כך. תמיד אומרים את הדבר הראוי, עושים את התנועה הטובה ביותר. בשעה שיוורדים לרחוב, לחיים, עוד אופפת האווירה של הסרט. אתה מסתכל סביבך במבט סטואי. מהרהר לעצמך הרהורים מבריקים. מעביר במחשבתך התנועות הנהדרות. עד שלאט לאט מתקררת עליך דעתך ואתה רואה והנה בני אדם נכשלים בלשונם, אינם יודעים להתבטא וכואבים על כך. לפעמים הם שמחים ומאושרים וגם זה בלי כל אותו היופי הפלאי. פשוט בלי מעצורים נובע הצחוק. ומחר שוב ל-ע-ב-ו-דה. כך נקברת אותה אנרגיה בעייפות. אדם מעייף את עצמו ואת רגשותיו. אותו יצר נעורים תאוה ואהבה בוערת. לכל בחורה. לזו או לאחרת. לחיים ועתיד מפקפק – ויום חדש לפניך. מה יהיה מחר בערב?

ד'

בדרכי חזרה מהעבודה. שוחחתי עם אחד, בחור צעיר, גדול ורחב, עם שער שחור וגבות עבות, שעבד אתי: "בוא צא אתי בערב. יש אתי שתי חברות ואיני יודע מה לעשות אתן. אחת מיוותרת" אומר הוא לי בחיוך. תמיד ניסה להצחיק. באמת צחקתי ואמרתי: "או. קיי. דרך אגב, בר-מזל אתה. אף פעם לא היו לי בנות מיותרות ובכלל חסרות קצת בנות. נראה שמקפח אתה את חלקם של אחרים. להתראות בערב. גש אלי ואני אחכה לך". מיהרתי הביתה ושוב אותם הרהורים, ספקות ושמחה מוצנעת. הערב חשבת ייהיה קצת שמח.

כאשר הגיע קרא לי מלמטה. וירדתי. הפטרנו את הדברים הרגילים, את ה"מה שלומך? ככה, טוב". פנינו צפונה לאורך דיזינגוף כשאנו עוברים בכיכר. המים במזרקה התיזו טיפות מים סביב. המשכנו דרכנו הלאה. הרחוב עם החנויות חלק וישר. הסתכלנו על ועיצוב חלונות הראווה. אחר כך הרחוב הולך ונהיה שקט, עד לבניית התערוכה. רק פעם עברה מכונית. הלילה בהיר וחם. אין עננים. מעט כוכבים וירח לבן וגדול. מעל לעיר פרושים שמים אדומים, אור חוזר.

ירדנו לחוף הירקון. למטה בין קני הסוף כמעט שלא נראה דבר. רק ריח מים רעים וקרקור צפרדעים מאוסות. שתי הבנות צעדו בזהירות אוחזות זו בזו לבל תיפולנה. אחת הייתה גבוהה ושיערה בלונדיני כהה. והשניה שחורה, נמוכה יותר. לגבוהה בין שתיהן, חולצה צהובה, כמו שערותיה, שהבליטו את גזרתה וחזה המלא. כאשר ירדנו לסירה ישבתי אני בקצה והיא לפני בין ברכי, כשאני מחזיק בה. בהמשך כשהתחלתי לחתור התחלפנו והיא ישבה

למולי. שאלתי: "מה שמך? לא שמעתי קודם" – "נעמי". אמרה ושתקנו. פניה מחוטבות יפה היו. קשת פיה נאה ותוגה דקה בקצותיהן. השפה התחתונה בולטת קצת כאילו באי שביעת רצון ותלונה. בעצם רציתי שלא נהיה עתה בסירה זו מפחדים לזוז ממקומנו ושותקים... ניסיתי להתקרב אליה ולחבקה, אבל המשוטים היו בידי וגם כל תנועה שלי תטלטלה את הסירה. כך המשכנו. רציתי שיגמר השיט הזה. "אולי נטייל קצת?" שאלתי. בקצת אירוניה.

הביתה חזרנו רק בחצות. אבל בדרך עוד ירדנו לחוף. פרשתי את החולצה ושכבנו זה על יד זה. נשקתי את שפתייה ועיניה. חיבקותיה. רעדתי מתשוקה אליה והיא נלחצה אלי, גוהרים זה על זה, כשאנו בוערים ביצר תאוה, עדינה ופראית, שאינה באה על סיפוקה. ביום שישי אחד שתינו, שמחנו, רקדנו... באותו ערב באה אלי. שכבתי כשפני בשערה "ככה טוב לי" אמרה "אבל לא יותר".

ה'

הייתי עומד בתור, בלילה, לאוטו. ירדתי ביפו. הסתובבתי פה ושם, עד שניגש אלי ערבי קטן מלוכלך ולחש "צריך בחורה יפה, זונה". הדם הציף את ראשי. "כן" עניתי. רמו לי שאלך אחריו. נכנסתי למסדרון רחב שעמדו בו ערבים וחיילים אנגלים. "תן כסף" אמר. שילמתי לו. ביקש בקשיש ונתתי לו. בחדר שנכנסתי, הייתה חצי אפלה. מולי עמדה זונה לבושה עד מותניה, כשידה בין רגליה. לאחר מכן נעלה את הדלת ושנשכבה בפיוק רגלים ואני עליתי עליה, הרגשתי כאילו בין גרוטאות חלודות. התאמצתי וזיעה עלתה ברקתי. לא רציתי להיות לצחוק בגלל זונה. הורידה ממני את הגומי ושוב נשכבה בפיוק ואני עליה. קמתי התלבשתי ויצאתי. "מבסוט?" זרקה אחרי. הרגשתי גועל ולכלוך מסביב לצוואר, שכאילו זחל לפה... נכנסתי הביתה. רחצתי את הגוף והידיים מפחד הספליס. שפשפתי עצמי בקצת ספירט ואפילו את הברז שבו נגעת. רציתי לשתות ולא יכולתי לגמוא... נרדמתי.

**

הקטע האחרון כמו כל האחרים מבוסס על אירוע אמיתי שכבר תיארתי בזיכרונות מימי נעורי. שיבוצו בסוף "הסיפור" נועד קרוב לודאי להעצים את הסיומת. אבל בו זמנית יש בו מעין ניסיון להצדיק את אותו אירוע כתגובת לתסכול ביחסי בנים ובנות באותם ימים. את הקטע הבאתי כמעט ללא שינויים, כולל השימוש החוזר בקודים במקום מילים, שגם הוא אמור לחזק את תחושת המבוכה מהמעשה עצמו. עם זאת בחרתי משום מה לתאר את האירוע בצורה שונה מהזכור לי. כך למשל שאת המסע ליפו עשיתי ביחד עם ידידי זאב באחת הכרכרות שנסעו הלך וחזור בין רחוב אלנבי (פינת הכובשים) ומרכז יפו. יתר על כן אפשר שכלל לא היה שירות מכוניות בין שתי הערים. לעומת זאת קרוב לודאי... שליד הבניין עצמו היה ילד ערבי ששאל לרצונו והכניס אותנו פנימה. פרט נוסף וחשוב הוא שהדבר נעשה על ידינו וכפי שכבר ציינתי, גם נערים אחרים, במטרה לאבד את הבתולים על אף שהדבר היה כרוך באי-נעימות ואפילו פחד מסוים; מרכיבים שהם כמעט הכרחיים בהרפתקאות נעורים.

כל הכתיבה שפרסתי עד כה נעשתה במהלך שנה אחת בלבד בין עבודה לעבודה מסוף שנת הלימודים בכיתה י"א ב"הרצליה" עבור דרך העבודה בנגריה ובבנין ועד שהתחלתי לחפש עבודה חדשה – כתיבה מקצועית. לא כסופר אלא כעיתונאי. את הרעיון שעמד מאחורי מסלול זה לקחתי מסיפור חייו של ג'ק לונדון (1876-1916) ברומן הביוגרפי "הספן על הסוס" שחובר על ידי ארווינג סטון (תורגם 1943 על ידי רפאל אליעז). מספר זה למדתי שג'ק לונדון התמיד וכתב כ-1500 מילים כל יום. אבל כאשר לא מצא נושא מתאים או השראה המליץ להתמיד על ידי כתיבה עיתונאית, כפי שעשה בעצמו.

אחד הקשיים בכתיבת זיכרונות ממרחק שנים גדול, הוא השילוב של זיכרון ושכחה. תמהיל מוזר של הבזקים ברורים, מעין תצלומים

שאינו להם עבר או עתיד. כך למשל מי הם כל אותן בנות שכתבתי עליהן והאם הדברים התרחשו בפועל: - כולן ללא שמות ללא פרצופים וללא הנסיבות. לעומת זאת חלק מהאירועים והחוויית מוכרים לי היטב קטע ה"דגים" אכן קרה וזכור לי. כך גם השקיעות בחוף הים. לפחות נערה אחת למעשה חברתו לשעבר של זאב שהזמינה אותי לשבת איתה על הספסל בשדרה ולהתגנף - חוויה בלתי נשכחת מכיוון שהייתה לבושה מין מחוך מיוחד וספק אם הרגישה דבר מה. לכן השאלה לשם מה הזמינה אותי או נענתה להזמנתי? אכן חיינו היו מוזרים נלהבים ורומנטיים, כמו סרטי הקולנוע של אותם ימים - רובם ככולם על נושא האהבה. אבל לעומת זאת גם היינו פוריטנים ללא תקנה ולא רק חברי תנועת "השומר הצעיר" שנשבעו לצניעות אלא גם בתנועות הנוער האחרות. שיחה על כך שמעתי לא מזמן, באחד מערוצי הטלוויזיה, מחברת אנשי פלמ"ח לשעבר. במקרה זה דיברו דווקא הבנות על החוויות המתסכלות עם הבנים שחששו מכל מגע איתן. מאותה שיחה עלה שניסו לקיים לא רק את טוהר הנשק אלא גם את טוהר האהבה והמין.

אני מניח שכל הדור סבל מאותן בעיות. מחד תחושת החופש במגע בין בנים לבנות בבית הספר, במפגשים חברתיים במסיבות ריקודים ובחודשי הקיץ גם על שפת הים וגם בקייטנות. מאידך החיים התנהלו בחוסר פרטיות קיצונית. הכול נעשה בחוץ, עם מציצנים שרחשו מסביב לספסלים בשדרה, בגנים ועל החוף. ראיתי סרטים צרפתיים שבהם זוגות התנשקו בפרהסיה, לאור היום. אבל איש לא העז לעשות זאת בארץ, אפילו לא בחוג האמנים שאני גדלתי בו. היו גם פחדים אמיתיים. בראש ובראשונה מחלות מין כמעט ללא מרפא - נושא שהובא לידיעתנו באמצעות ספרי מדע עממיים כגון מדברי החיידקים אבל גם בעקיפין בשיעורי הביולוגיה. כך למשל ידעתי שהתרופה לסיפיליס היא למעשה סוג של ארסן מדולל בשילוב עם גלים קצרים. בנוסף היה גם הפחד שבת הזוג תיכנס להריון.

לכאורה יכולנו להשתמש בקונדום אלמלא המבוכה הטבעית של נער להיכנס לבית מרקחת על מנת לקנות אותו - לצורך הבלתי סביר שיווצר מצב שבו אזדקק לו. בקיצור גם אם נקרתה הזדמנות נדירה של רצון והסכמה, הדבר היה הפתעה גמורה שלא הייתי מוכן לה. היבט אחר של חוסר הפרטיות, כפי שגיליתי בהמשך, היה גם הלוליינות שנדרשה לקיום יחסים על ספסלי השדרה והחול הלח והמגרד שחדר לשער ולכל פינה בגוף, זאת בתנאי שמזג האוויר יהיה סביר: לא קר מדי ובוודאי שלא בימי גשם או אחריהם כאשר הכול רטוב. על כל פנים, הקדמה זו נועדה לתאר את אשר קרה עם הנערה הראשונה שבינינו נוצרו יחסי קירבה - אירוע שאביא אותו כפי שהוא זכור לי, כי אפשר שישמש לי לצורך השוואה עם הקטעים הביוגרפיים לכאורה שמופיעים במחברות שבהן שרבטתי טיטות "ספרותיות", כלומר לא "האמת כמות שהייתה אלא כפי שבחרתי להציג אותה.

איני יודע מתי בדיוק נפגשתי עם אותה נערה. אני כמעט בטוח שכבר התנשקתי והתחבקתי עם אחרות קודם לכן על אף שגם אירועים אלה זכורים לי רק במטושטש. אולם במקרה זה היו שלושה סימנים ברורים המעידים על המועדים. הראשון היותר חשוב היה ביקור שערכתי בביתה בירושלים. ביקור זה התקיים ללא ספק בפסח מכיוון שהייתה זו הפעם הראשונה שהגישו לי מצות טבולות במים, על פי מסורת ירושלמית או אולי רק של אותה משפחה. מכל מקום, ברור לי לחלוטין שלא הייתי יכול לנסוע לירושלים במהלך שנת הלימודים בתיכון כלומר בפסח 1946. אבל, גם לא יתכן שהיה זה הפסח של שנת 1948 שחל בסוף חודש אפריל, כלומר במהלך מלחמת העצמאות ובטרם נפרצה הדרך והוסר המצור על ירושלים. בקיצור הפסח האפשרי היחידי לביקור בירושלים היה באביב 1947. מכאן שנפגשנו בקיץ שלפני כן, לאחר שסולקתי מהגימנסיה והקשר בינינו נמשך כנראה קצת למעלה משנה, במהלך ביקורים שערכה אצל קרובי משפחה בקיץ 1946 ושוב בקיץ 1947, בנוסף לאותו ביקור בחג הפסח שביניהם. לכאורה אפילו לא קשר של ממש אלא רק מספר

פגישות ואף על פי כן נחרטו בזיכרוני פרטים רבים אולי בזכות היותם ראשוניים.

כאמור איני זוכר כיצד נוצרה ההיכרות הראשונית בינינו. אבל עד מהרה ידעתי שהיא גרה בירושלים ומבקרת אצל קרובי משפחה בדרום תל-אביב, ביחד עם אחותה, שהייתה צעירה ממנה בשנתיים לערך. משום מה נדמה לי שנפגשנו, לגמרי במקרה, על שפת הים, אולי על הטיילת. לעומת זאת זכורים לי, בדיוק נמרץ, הכתובת ומראה הבית בדרום העיר שאליו הלכתי לפגוש אותה כאשר יצאנו, שוב כנראה באותו ערב שהכרנו או אולי לאחר יום או יומיים. ספק רב אם באותה פגישה הרבינו לדבר או אם היה לנו מה לומר זה לזה. במילים אחרות באנו מעולמות שונים לחלוטין והמשותף היה, קרוב לודאי, שמצאנו חן האחד בעיני השני. היא זכורה לי כרזה אולי אפילו רזה מדי, במושגי אותם ימים. מה היא חשבה עלי איני יודע וגם לא שאלתי: מהערב הראשון ובכל הערבים הבאים היינו עסוקים מדי בגיפופים ונשיקות על ספסל הגן, בחורשה קטנה שמצאנו לא הרחק משדרות חן. בדיעבד ברור לי שאני הייתי עבורה הרפתקה תל-אביבית – הרחק מעינם הפקוחה של הוריה. אני מניח גם, שהתפלאה כאשר הופעת, באותו פסח, בירושלים. עם זאת קיבלה אותי באדיבות רבה על ידי כל בני משפחתה ובנוסף גם הציגה אותי, בגאווה רבה, בפני חברותיה שגרו בסמוך לביתה.

אבל, כאשר נפגשנו, בקיץ שלאחר מכן, יחסה אלי השתנה מקצה לקצה. לדבריה ביקרה בחורף בחמי טבריה, ביחד עם הוריה ואחותה. כאן פגשה בגבר, כנראה מבוגר ממנה, שקיימה אתו יחסים מלאים כגבר ואישה. עכשיו ציפתה, למעשה ביקשה, לקיים גם אתי יחסים מלאים. אין ספק שהייתי מופתע לחלוטין. לאחר כל הפגישות איתה וקודם לכן עם נערות אחרות, שבהן התפתלנו בין ערגה לסירוב לפתע באה לא רק הסכמה אלא דרישה. בערב הראשון הייתי בלתי מוכן, ופחדתי שמא אכניס אותה להריון. בשני אמנם הייתי מוכן אבל גם הוא היה מאכזב. הנערה נשכבה כבול עץ על הספסל הצר ולא יכולתי לעשות דבר ובתמימותי גם לא ידעתי מה לעשות. בסופו של דבר התייאשה ממני ונפרדנו. מאז לא ראיתי אותה יותר, למעט שיחת טלפון אחת, כעבור מספר חודשים בעיצומו של המצור על ירושלים – שיחה שהתאפשרה לי במסגרת עבודתי כעיתונאי ואשר במהלכה התברר לי, איני יודע כיצד, שהיא המרכזנית שענתה לי. על כל פנים, בסוף אותה שיחה ביקשה שמכאן ואילך לא אצור איתה קשר, מכיוון שהיא נשואה – אם איני טועה לאותו גבר שפגשה בטבריה. במבט קדימה ראוי להוסיף שעשיתי כבקשתה גם כאשר הייתי בירושלים כחצי שנה לאחר מכן במסגרת השירות בצה"ל.

עיתונות

כמו בימי ילדותי, גם בנעורי ההתחלות מעורפלות או שנשכחו לגמרי כפי שקרה עם חיפושי העבודה בעיתונות. הכוונה המקורית הייתה, קרוב לודאי, להתקבל בתפקיד כלשהו לאחד משני עיתוני השמאל: האחד "דבר" שהשתייך, לכאורה, לכלל הסתדרות העובדים אבל נשלט, למעשה, בידי מפא"י (היום "מערך") והשני "על המשמר" של השומר הצעיר (לימים מפ"מ והיום מר"צ). אבל משום מה הדבר לא עלה בידי. לעומת זאת קבלתי הצעה להצטרף למערכת "קול העם" – ביטאון יומון המפלגה הקומוניסטית, שהחל להופיע כיומון זמן קצר לפני כן. אין ספק שהיו לי רגשות מעורבים ביחס להצעה: ראשית מדובר היה בעיתון שכלל לא קראתי ואפילו לא ראיתי בשום מקום. יתרה מכך, בבית שמעתי אין ספור ביטויים בגנות הקומוניזם: אבא התנגד לסגנון הריאליזם הסוציאליסטי בצירוף ובפיסול, שאפיינו את האמנות החזותית של בריה"מ – סגנון שהיה, מבחינתו, סוג של כפיה. היפוכה של סיסמת "האמנים העצמאים" שדגלו בה: ללא ועדות וללא פרסים.

אמא סברה שסטלין ובריה"מ מייצגים תפיסת עולם שמרנית מדי ואפילו האשימה את אבא באופורטוניזם כאשר העז לומר דברים

תעודת עיתונאי.

Le Coeur a ses raisons que la raison ne connaît pas.

Arriba Abajo.

בשבחה של רוסיה. כיום ברור לי שהורי האמינו באוטופית הנגד: נגד הרכושנות, נגד השלטון המרכזי, נגד הניצול, נגד הבירוקרטיה, נגד כל מוסכמה, נגד הפאשיזם, נגד הקולוניאליזם – תפיסת עולם שניתן לסכם אותה בשתי סיסמאות שראיתי לימים במועדון סטודנטים במדריד והאופייניות לתפיסת העולם האנרכיסטית: האחת "יחי הנגד" והשניה של בלו פאסקאל: "יש ללב הגיון שאינו מוכר להגיון" או "ללב יש הגיון שההגיון אינו מכיר". אותו משפט מפורסם שאבא אימץ לעצמו. בנוסף גם לא פגשתי, אף פעם, קומוניסטים למעט אותו פועל בנין בשכונת מונטיפיורי, שכל כך הסתייג ממני. אבל, יותר מכל הטרידה אותי ההרגשה שצעד כזה עשוי לבודד אותי עוד יותר מכל בני גילי – אותה בדידות שנבעה, לפחות בחלקה, מאי השתתפות בפעולות של תנועות הנוער בגלל התנגדות גלויה וסמויה של הורי.

תמוה היה בעיני המאמץ שהקדישו, גם אמא וגם אבא, על מנת לשכנע אותי להתקבל ל"קול העם". וכאשר המשכתי להסתייג זימנו אותי לפגישה עם אחד העורכים הבכירים של "על המשמר", על מנת שיסביר לי שהעבודה בעיתון זה או אחר, אין פירושה בהכרח הזדהות עם המצע הפוליטי. בדיעבד הסתבר שאכן כך היה, למעט כמה אי נעימויות ומגבלות, שאפרט כל אחד בהקשרו. אפשר שאותה המלצה של עורך "על המשמר" נבעה ממידע שהיה לו על השינויים שחלו במפלגה הקומוניסטית, מאז פרוץ מלחמת העולם השנייה. שינויים אלה הפכו אותה, בפועל, מתנועה יהודית-ערבית למפלגה יהודית, שתמכה בחלוקת הארץ בין שני העמים, על פי המלצת ועדות החקירה של האו"ם. שינוי זה פירושו היה גם תמיכה בעליה חופשית ולאחר מכן גם בהקמתה של מדינת ישראל.

במילים אחרות ההבדל בפועל בין "השומר הצעיר" והמפלגה הקומוניסטית הצטמצם בעיקרו בשלב זה, לשני סעיפים תיאורטיים: האחד, מידת ההכרה בסמכות בריה"מ לקבוע, ללא זכות ערעור, את קווי הפעולה של המפלגה בארץ והשני, הנובע מכך, האפשרות שהמפלגה בארץ תשוב לייצג קווי מדיניות פרו-ערבית כפי שקרה במאורעות (9-1936). אירועים אלה התחילו, אמנם, כמרד נגד המנדט הבריטי, אבל גלשו, עד מהרה, גם ובעיקר לפעולות כנגד הישוב היהודי. מכאן גם החשש של רבים מאוהדי המפלגה שימצאו את עצמם רתומים, פעם נוספת, למדיניות זרה ומוזרה – תופעה צפויה, כפי שלמדתי מניסיוני, כאשר החלטות ופעולות, בעיקר פוליטיות, נקבעות על ידי גורמים שמחוץ לשליטתך; נושא שאחזור אליו בהמשך כאשר התגלו מעללי הסטליניזם בברייה"מ ולאחר מכן בארצות חסותה במזרח אירופה.

למרות הספקות התחלתי בסופו של דבר את העבודה, בשלהי הקיץ של שנת 1947, סמוך לפני שמלאו לי שמונה עשרה – המועד שבו לכאורה אמור היה להתחולל אצלי המעבר מנער לגבר צעיר. את הצעדים הראשוניים, כעיתונאי, עשיתי ככל הזכור לי בהתרוצצות מתמדת בין המערכת שהייתה ממוקמת ברחוב לבנדה, סמוך לצומת לה-גארדיה והאגודה בשדרות רוטשילד, בבית קטן בין אלנבי לנחלת בנימין. כרגיל בכל ההתחלות בחיי, מעט מאוד זכור לי מתקופה זו, למעט העזרה משלושה עיתונאים ותיקים, שהציגו אותי, כחבר למקצוע: במשטרה, במכבי אש ומועצת העיר. למרבה הפלא כתבים אלה ייצגו עיתונים מהמרכז ימינה: "ידיעות אחרונות", "הארץ" ו"הבוקר" – אולי מפני שלא הזדהו בהכרח עם דעות שולחיהם. בנוסף השתתפתי במסיבות עיתונאים, שהתקיימו, כמעט כל יום, בחדר מיוחד בבנין האגודה עצמה – אותו חדר ששימש גם כמעין מקום מפגש לשתיית כוס תה ועוגה. מכיוון שאלה חולקו חינם בעת שנערכה שם "מסיבת עיתונאים", תמיד אפשר היה לצפות לנוכחות סבירה. אבל כל זה עתיד להשתנות תוך זמן קצר ובבת אחת, מקצה לקצה. הכוונה להחלטת האום מה-29 לנובמבר ומלחמת העצמאות שפרצה למחרת בבוקר.

השבועות הראשונים שלי כעיתונאי התנהלו יחסית, כמו שאומרים, על מי מנוחות. את יומן המשטרה יכולתי לראות בתחנה ברחוב השחר. משם הלכתי, בדרך כלל, לבית המשפט ברחוב לילינבלום. כאן שמעתי, מהפקיד האחראי, באם עתיד להתקיים דיון בתיק מעניין או שהוגשה תביעה לא שגרתית. לעתים רחוקות שמעתי על שריפה שפרצה בעיר, רובן באזור בתי המלאכה על הגבול שבין יפו לתל-אביב – אזור הקיים עד היום אלא שבזמנו המקום היה המרכז לפעילות ולמגע שבין שני חלקי העיר: מחד מאה אלף תושבי יפו ומאידך כמאתיים וחמישים אלף תושבי תל-אביב. בתווך את תחנה הטורקית הישנה של יפו לתחנה שברחוב הרכבת, שלידה הוקמה תחנת האוטובוסים המרכזית, הישנה, של תל-אביב. משם המשיכה הרכבת ללוד – עברה מסילת הברזל שחיברה את המרכז התחבורתי בין פורט סעיד לבירות וגם הסיבה למיקומו של שדה תעופה בסמוך. על אירועים פוליטיים עירוניים ידעתי מעט מאוד, למרות שישבתי מדי שבוע או שבועיים במפגשי מועצת העיר. בעיקר זכורים לי הדיונים בישיבות אלה שנשמעו לי כדיבורי סרק. אני מניח שלמועצה הייתה יוקרה מסוימת בזכות היותה סוג של ממשל יהודי עצמי. אבל בו זמנית אותו יחס היה גם מהול בזלזול. ראשית ראש העיר ישראל רוקח, נציג סיעות הימין, ומונה על ידי הבריטים, בשנת 1936, לאחר מותו של מאיר דיזינגוף – בניגוד לרצונם של רוב חברי המועצה שבחרו במשה שלוש, על פניו אדם ניטראלי, שקיבל את תמיכת סיעות השמאל. יתרה מכך רוקח והמועצה המשיכו לכהן, ללא בחירות, עד לשנת 1952, כלומר עשרים וארבע שנים. אבל, ככל הידוע לי, עם מעט מאוד סמכויות ותחת פיקוח של מזכיר העיר, אף הוא מינוי סמוי/גלוי של הבריטים. עם זאת מסתבר שהעיר התנהלה כראוי לאורך כל התקופה, עבור דרך מלחמת העולם השנייה ומלחמת העצמאות. על חשיבותה של אותה מועצה עירונית מעידים כמה מחבריה העתידיים לשמש כחברי כנסת וכשרים עם קום המדינה. כך למשל ישראל רוקח מטעם "הציונים הכלליים", אליעזר פרי מטעם "תנועות העבודה", פנחס רוזן מטעם "הפרוגרסיביים" ודוד פנקס מטעם "המזרחיים".

במקביל לעבודה בעיתון הוזמנתי להשתתף בפעולות הנוער הקומוניסטי. המדובר בקבוצה קטנה של צעירים בני גילי. אחת הבנות, מקבוצה זו, התחברה אלי ומיד התנהגה כאילו היינו זוג. זכור לי שכבר בתום הערב הראשון הציעה שנלך "לטייל". איני יודע למה הסכמתי. כנראה מתוך סקרנות, למרות שלא מצאה חן בעיני – אותה תופעה העתידה לחזור על עצמה עוד מספר שנים: בנות שמצאו חן בעיני לא רצו בי ואלו שרצו בי לא מצאו חן בעיני. איני זוכר איך קרה שהגענו לשלב שבו שכבנו על חוף הים, הרחק משאר הזוגות וחברות הנערים המציצים. לכאורה הייתי אמור להיות מרוצה שהרי הגעתי לאותו מקום ומצב שהיה בזמנו משאת נפשו של כל צעיר בחוג מכרי. בפועל הרגשתי אי נוחות; כאילו ניצלתי נערה שלא ידעה או לא רצתה לסרב לי, אולי מפני שחשבה שכך מצפים ממנה. בו זמנית הייתה לי גם תחושה עמומה אבל הפוכה, כלומר שהיא זו שניצלה את סקרנותי ואי יכולתי לומר לא. התוצאה, על כל פנים, הייתה כישלון. אמנם יצאתי עם אותה נערה עוד פעם או פעמיים אלא שנמנעתי מלרדת לחוף או כל מקום אחר שבו היינו עשויים למצוא את עצמנו לבד.

הפרידה מאותה בחורה זירזה את ההתנקות מקבוצת הנוער המקום שבו שנינו נפגשנו מלכתחילה. איני יודע כיצד התנהלו היחסים בין בניים לבנות בתנועות הנוער האחרות מכיוון שלא הייתי בהן. אבל כאן הרגשתי שכל עוד אשאר במסגרת יתייחסו אלינו כאילו היינו זוג. יתרה מכך, המפגשים עצמם היו, להרגשתי, ריקים מתוכן: פטפטת אין סופית שבה למעשה לא נאמר שום דבר. לעומת זאת לא יכולתי שלא להבחין באווירה של תא מחתרתי, עם רמזים על הצורך בסודיות ואפילו שמות בדויים. לאותה הרגשה תרמה לא מעט, מבחינתי, ההנהלות העיתון. מחד חבורה קטנה ידידותית

שכללה את מפעילי מכוונות הסדר והדפוס בקומת הקרקע ואת העורך היחיד, שישב בקדמת הגלריה מעל. אותה גלריה האופיינית לבתי מלאכה ומוסכים, כפי שהיו בזמנו ולמעשה עד היום. ביתרת הגלריה ישבו מבודדים מאחורי מחיצה ודלת זכוכית, מנהיגי המפלגה אסתר וילנסקי, מאיר וילנר ולעתים רחוקות גם שמואל מיקוניס. איני יודע מה בדיוק דיברו שם, אבל לכאורה ניהלו דיונים ארוכים שבהם קבעו את עמדת המפלגה במאמר המערכת של אותו יום.

ברור היה לי שהנושאים שכתבתי עליהם, כעיתונאי מתחיל, היו משניים, אפילו זניחים, לעיתון כה פוליטי כמו "קול העם". מבחינתי המטרה הייתה להכיר מקורב את חיי העיר מהיבטיהם השונים, כבסיס לכתיבה בעתיד. גם לא איכפת היה לי שהשכר היה מזערי שהרי ממילא גרתי ואכלתי בבית. עם זאת זכור לי שלאחר זמן לא רב היה בידי סכום כסף שהספיק לקנות אקורדיון משומש, למרות שמחירו נראה היה לי בזמנו כסכום עתק. המטרה הייתה ללמוד נגינה ולא רק בחלילית ומפוחית פה, כפי שעשו כל הילדים. במילים אחרות חזרה לחלום ילדות שלא התממש; אם לא פסנתר לפחות כלי עם מנענעים דומים. אבל עד מהרה התייאשתי מהניסיון כאשר ראיתי את פניו המיואשות של המורה לנגינה ששכרתי. לעת זו גם הבנתי את משמעות תוצאות הבחינה הפסיכומטרית שבה נקבע שיש לי קושי בתיאום תנועות שונות בשתי הידיים – תכונה שקבעה באם אני מתאים לעבודת חרטות. כמובן שהייתי מאוכזב. אבל סירבתי בתוקף למכור את האקורדיון בתקווה שאוכל לחזור אליו ביום מהימים.

על מנת להתנחם מכישלון הנגינה, החלטתי להגשים עוד חלום ילדות. וקניתי לעצמי אופניים, אלא שגם הם הפכו עד מהרה לסיפור מביך. תחילה החלטתי לעיני עשרות עוברים ושבים בירידה מאלנבי לרחוב המלך ג'ורג'. כתוצאה מכך נשרטתי לכל אורך צד ימין מהרגל ועד לכתף. ימים ספורים לאחר מכן האופניים נגנבו. בשלב זה שכנעתי את עצמי שלא לקנות חדשים, בתואנה המפוקפקת שאינם מתאימים את עצמי שרב, לא לימי גשם ולא לעיסוקי החדש כעיתונאי. למעשה הייתי העיתונאי היחיד שרכב על אופניים, למרות שהיו לפחות עוד שלושה צעירים בני גילי האחד ביומון "על המשמר" של תנועת השומר הצעיר והשני בשבועון בשם "הגלגל" שהתמקד בפרסום כל תוכניות התרבות: רדיו, קולנוע, תיאטרון, מוסיקה ומופעי בידור. והשלישי שעבד במערכת "הצופה" עיתונה של תנועת המזרחי" וגם היחיד שהתמיד בעבודתו עוד שנים רבות. לרוע המזל הראשון נהרג בעת שסקר את מלחמת העצמאות בדרום והשני השתקע, ככל הידוע לי, בארה"ב ושם ניהל גלריה וגם כתב מדי פעם על אמנות.

החלטת האו"ם (כ"ט בנובמבר 1947)

השגרה היומיומית הגיעה לקיצה בבת אחת עם הכרזת עצרת האו"ם על חלוקת הארץ במוצאי שבת, ביום ה-29 לנובמבר 1947. למחרת בבוקר מיהרתי להגיע לכיכר מגן דוד ביחד עם עוד אלפי אנשים. זכור לי שעמדתי מן הצד והתבוננתי במעגלי השירה והריקודים. זכור לי גם שמאוחר יותר פרצה מהומה גדולה, כאשר נשמעה צעקה "ערבי". והחל מרדף מטורף אחר מישהו שנמלט אל נפשו בין חצרות הבתים. איני יודע כיצד נגמרה הפרשה. אני מניח שהאיש הצליח לחמוק מידי רודפיו שהיו קרוב לודאי עורכים בו לינץ' – אירוע שהיה עשוי להתפרסם בעיתונים. אפשר כמובן שבמקרה זה כמו ברבים אחרים הזיכרון מתעתע בו: את הריקודים ראיתי עשרות פעמים ביומני קולנוע והמרדף אירע למחרת כאשר פרצו בבת אחת התנגשויות דמים של ערבים לאורכה ורוחבה של הארץ.

בשעות הערב, יומיים לאחר החלטת האו"ם, הותקפה שכונת התקווה על ידי ערבים שהגיעו מכפר סלמה הסמוך. אני וכל חברי מערכת העיתון עבדנו בחוץ ברחוב לבנדה, שהיא למעשה רכס גבעה

מהתקופה שבין החלטת האו"ם להכרזה על הקמת המדינה זכורה לי תופעה אחת שנראתה בעיני כהיפוכה הגמור של האווירה הכללית – הכוונה למסלול הבריחה שהתנהלה, לילה, לילה, מתחנת המוניות ברחוב אלנבי לשדה התעופה בלוד. על הסיפורים ששמעתי התקיים סידור מיוחד, כנראה יקר מאוד שאיפשר את מעבר המוניות. כאשר ניסיתי לברר את הפרטים נתקלתי בקיר אטום של הכחשות. על פי אותן שמועות אחת המוניות גם הותקפה בדרך. בדיעבד ידוע שהיה רק מקרה אחד כזה ביום ראשון, למחרת החלטת האו"ם, כלומר ב-30 לנובמבר 1947. זכור לי גם שפעם או פעמיים הגעתי לאותה תחנת מוניות בחצות הלילה על מנת לראות את המוניות עמוסות נוסעים יוצאות לדרך.

אני מניח שגם עיתונאים אחרים ידעו על כך, אבל שמרו על קשר השתיקה, כמו גם הנהגת הישוב, שיכלה, אבל לא רצתה, לחסום את נתיב הבריחה מסיבה כלשהי. אולי מפני ששימשה גם אותם למרות הסיכון הרב במעבר דרך שטחים שהיו בשליטת הערבים. אפשרות נוספת היא שהנמלטים, לפחות בחלקם, היו אנשים ששיתפו פעולה, בדרך זו או אחרת, עם הבריטים. במילים אחרות אנשים שמוסדות הישוב שמחו להיפטר מהם במקום העמדתם לדין – תהליך שתוצאתו הייתה עשויה להיות לעתים מביכה. על אפשרות זו אני לומד ממידע שהגיע אלי כעבור עשרות שנים בקשר ליהודים ששיתפו פעולה עם הנאצים במלחמת העולם השנייה. מקצתם עלו לארץ וכאן נשפטו ונדונו למאסר אבל כעבור זמן לא רב הוחלט לשחררם בתנאי שיעזבו את הארץ, כפי שאכן עשו.

תמונה קבוצתית של הבנים בכיתה המקבילה בגימנסיה "הרצליה". שילשי מימין למטה יעקב ערלמי. במרכז למעלה מנחם אבטיחי (נהרגו במלחמת העצמאות, סמוך לאבו-כביר, "משמר השבעה").

וראינו מרחוק כדורים נותבים ופיצוצים עד שלמקום הגיעה תגבורת של אנשים. כעבור כשעה החזית נרגעה ונאמר לנו שהערבים נסוגו. מפה לאוזן נלחש גם שקטע זה היה אמור להיות באחריות יחידה מקומית של ה"אצ"ל". אבל בלית ברירה ה"הגנה" נאלצה לשלוח את התגבורת על מנת להדוף את הערבים. לאחר מכן נלחשו שמועות, מפה לאוזן, על חולשתו של האצ"ל שניסה להשתלט, כנראה עם כוחות קטנים מדי ולכן, ללא הצלחה, על יהוד. אפשר שהכוונה הייתה לאלץ את ה"הגנה" לחוש לעזרה, כפי שקרה בשכונת התקווה ובהמשך גם בהתקפה על יפו.

למרות הקרבות עבודתי כעיתונאי כמעט ולא השתנתה. אותם דיבורי סרק במועצת העיר ובמסיבות עיתונאים. לאלה נוסף, לעתים, אירוע שנלקח מיומן המשטרה והכבאים או בתי המשפט. הלחימה בתל-אביב התמקמה, מהר מאוד, לכל אורך דרום העיר בקו שזיגוג בין הבתים. אין ספק שמשוכן מאוד היה אפילו להתקרב לשם בגלל הצלפים שירו בכל מי שנקלע בקו האש. יש שנפגעו עוברים ושבים גם הרחק יותר, כפי שקרה לאחד ממכרי הצעירים, שהועסק על ידי היומון "הארץ" ונפצע מכדור טועה כאשר עמד ליד בנין המערכת ברחוב מאז"ה. בתנאים אלה נאלצתי לשאוב את מרבית המידע על הקרבות מפי לוחמים שחזרו לחופשות קצרות; בדרך כלל מכרים או מכרים של מכרים. מקצתם פגשתי כאשר ביקרו חברים שאושפזו בבית החולים "הדסה" שהיה ממוקם, בזמנו, ברחוב בלפור. לכאן הובאו גם ההרוגים בטרם הועברו לקבורה, רובם בחלקה הצבאית בנחלת יצחק. עם זאת רק מעט מאוד מכל אשר שמעתי ניתן היה לפרסום, בעיתון יומי, הן בגין הצנזורה העצמית והממסדית והן בגלל מרחק הזמן מהאירוע עצמו – לעתים שבוע ולעתים אף יותר.

אחת החוויות הקשות במלחמת העצמאות קרתה בשבועות הראשונים כאשר הופנית, באחד הערבים, מבית החולים "הדסה" לאולם ההתעמלות של "הפועל" ברחוב נחמני הסמוך (היום אולם מופעים). לתומי פתחתי את הדלת שלא הייתה נעולה. במקום שררה אפולולית. על הרצפה היו מונחות בטור גוויות עטופות סדינים. הייתה זו הפעם הראשונה ולמעשה גם האחרונה, שהייתי עד למראה מסוג זה. הזעזוע היה גדול במיוחד היות ונאמר לי שבין ההרוגים שלושה ממכרי: האחד מילדותי ברחוב פרוג ושני האחרים מהכיתה המקבילה בגימנסיה "הרצליה". בנוסף סופר לי שהמדובר בקבוצת צעירים שהופקדו לשמור על עמדה סמוך למקווה ישראל. במהלך התקפה של ערבים על המקום הגיעה שריונית של הצבא הבריטי. אלו החרימו את נשקם של השומרים בתואנה שהוא בלתי חוקי. במקביל התחייבו לחפות על השומרים אם יחזרו למקווה ישראל; מרחק של כמה מאות מטרים. בניגוד להתחייבות, החיילים הבריטים עמדו מנגד ולא עשו דבר כאשר הערבים רצחו את השומרים, שנתרו ללא נשק.

רק עתה בבדיקה שעשיתי לצורך כתיבת זיכרונות אלה גיליתי שלגוויות שראיתי באולם נחמני לא היה קשר למותם של שלושת מכרי. מסתבר שהמדובר בשני אירועים שונים. מכרי נמנו על שבעת השומרים שנהרגו, כחודש לפני כן, ממטר יריות לאחר שרכבם עלה על מוקש והתדרדר לתעלה סמוך לשוב הקרוי על שם "משמר השבעה". לעומת זאת הגוויות שראיתי באולם נחמני היו של שמונה עשר שומרים שנרצחו על ידי הערבים בבית חרושת בשם "היוצק" לאחר שפורקו מנשקם על ידי חיילים בריטים, כפי שכבר תיארת. אני מניח שהבלבול נבע מכך ששני המקרים התרחשו ליד "מקווה ישראל" והידיעה על נפילתם של חברי הגיעה אלי סמוך לפני שראיתי את טור הגוויות. גם מנין ההרוגים הגיע אלי בצורה משובשת, כפי שאני למד משיר שכתבתי, סמוך לאחר מכן, תחת הכותרת "ארבעים ושמונה"; כלומר לא שבעה, שמונה עשר או שניהם יחד אלא שילוב בין השנה ומספר הנופלים.

שונה מאוד הייתה הטעות שעשיתי כאשר שמעתי על מותו של מכר וידי קרוב של אחד מחברי לכיתה – בחור צעיר שנהרג בקרב על כיבוש הקסטל במחצית אפריל 1948. קרב זה נחשב בזמנו לאחת ההצלחות החשובות של הישוב היהודי במלחמת העצמאות ושיאה

של פריצת המצור על ירושלים. זכור לי שבאותו הקשר התפרסם איור, כנראה של אריה נבון, שצייר את הקסטל חבוש "כובע גרב", סימן ההיכר של הלוחמים. אני מצדי שוחחתי עם כמה צעירים שתיארו בפני את התנהלות הקרב. בהמשך פרסמתי את דבריהם, ששילבתי עם נפילתו של אותו מכר. זמן קצר לאחר מכן התקשר אלי אביו של הצעיר על מנת לשמוע ממני פרטים נוספים. הייתי נבוך מאוד והתחמקתי ממנו היות ולמעשה לא ידעתי וגם לא שאלתי למי מהנופלים כוונו הדברים שנאמרו לי. על כל פנים מכאן ואילך נמנעתי מלציין במפורש שמות מחשש ששוב עשויים ההורים השכולים להתקשר בעוד שלי לא יהיה מענה לשאלותיהם.

אין ספק שהאירוע החשוב ביותר שהייתי נוכח בו במסגרת תפקידי כעיתונאי היה טקס ההצהרה על הקמת מדינת ישראל שהתקיים במוזיאון תל-אביב ביום ה-14 למאי 1948. עם זאת, גם במקרה זה, כמו חגיגות הריקודים ביום ה-29 לנובמבר 1947, איני יכול לומר בביטחון מלא שאכן הייתי שם, כי מאז ראיתי כל כך הרבה קטעי סרטים וצילומים שטשטשו את הזיכרון המקורי. לתופעה זו שתי סיבות נוספות שהשתלבו זו בזו. האחת, היא שהטקס היה קצר מאופק או במילים אחרות לא מרשים במיוחד עבורי כנער בן 18. סיבה שנייה היא המקום, כלומר המוזיאון שבשדרות רוטשילד, מול בית העיתונאים, שבו התקיימו כמעט יומיום מסיבות עיתונאים, שנראו בעיני דומות האחת לשניה הן בגין רשמיותן והן בגין השפה המליצית של הדברים שנאמרו בהן – ההיפך הגמור אירועי המלחמה שהתחוללו במקביל לאורכה של הארץ מהגליל ועד לנגב.

סיבה נוספת לטשטוש הזיכרון ביחס לנוכחותי בטקס ההצהרה על יסוד מדינת ישראל (14.5.48) נגרם, קרוב לודאי, גם בגלל מכלול האירועים בתל-אביב שעליהם כתבתי, בימים שלפניו ואחריו, במסגרת עבודתי לא רק כעיתונאי של עיתון מסוים, כלומר "קול העם" אלא גם בתפקיד "כתב צבאי" המסופח ללשכת העיתונות ואשר בגינו שוחררתי משירות פעיל. כך למשל כניעתה של יפו יום קודם לכן (13.5) וסידרת של 16 התקפות אוויר על תל-אביב בארבעת הימים שלאחר מכן כולל האחרונה והגרועה ביותר (18.5), על התחנה המרכזית שבה נהרגו 42 אנשים. אין ספק שבאותם ימים הסתובבתי בהרגשה מעיקה של "משתמט" – הרגשה שתרמו לה במידה לא מבוטלת הידיעות על שני נערים נוספים מבין חברי ללימודים בתיכון שנהרגו בקרבות. בקיצור עבודתי כעיתונאי לא יכלה להצדיק בעיני את שחרורי משירות פעיל.

בנוסף זכורה לי היטב שיחה עם אבא על רצוני להתגייס מיד לאחר ההצהרה על הקמת המדינה ובמיוחד את תשובתו לפיה שני בניו אליהו ונחום משרתים בצבא ואין צורך שגם אני אשרת ועל ידי כך עוד אגביר את חרדותיו. לימים התברר לי שאליהו היה בתל-השומר בעת שבית החולים הופצץ על ידי המצרים ורק בדרך נס לא נהרג מפצצה שנפלה בסמוך אליו. נחום, מסתבר, גם הוא היה משוחרר בגין תפקידו כשומר בנמל תל-אביב. אבל, לאחר הקמת המדינה ובמקביל הפצצת הנמל על ידי המצרים, הרגיש גם הוא כמשתמט והחליט להתגייס לשירות פעיל אלא שסירבו לשחררו. אי לכך פנה ללשכת גיוס אחרת שהסכימה לקבלו, מאחר והציג את עצמו בשם "בן חורין", כפי שהוא נקרא עד היום. אני לעומת זאת נשארתי בתפקיד עוד מספר שבועות אבל זה סיפור אחר.

את תגובתי לאירועי החודשים הראשונים של מלחמת העצמאות אני מוצא בכמה שירים שכתבתי באותם ימים. אבל, איני יודע בוודאות מתי, כי אינם נושאים תאריכים. נראה לי שגם לא העתקתי אותם מהדפים המקוריים למחברת על פי סדר כתיבתם. רמזים לעניין זה מצויים בשירים עצמם. פרט חשוב נוסף הייתה התייחסותי לאותם שירים לא כאל דבר מוגמר אלא ביטוי פרטי שלא נועד לעיניים זרות ובוודאי שלא לפרסום. משום מה נראה לי שהשיר הראשון שכתבתי נושא את השם **בגן העיז**, בצל *עצים קרים/ עומד ספסל ריק קרשיו לחים/ ביום המה הקרב על המדבר/ מוכן לגיחה השתוחחת/ לא ידעתי שמך. פצוע היית/ בידך האחת לרגב נצמדת –*

אוגוסט רודן, "איש הולך" (הכנה לפסל הקדוש יוחנן המטביל), 1877, ברונזה, 58X28X85 ס"מ, מוזיאון רודן, פאריז.

העתק פסל זה ניצב בזמנו על הרחבה במעלה מדרגות הכניסה למוזיאון תל אביב. הפסל זכור לי עוד מימי ילדותי עד שיום אחד הבחנתי לפתע שנעלם כלא היה. בזמנו ניסיתי לברר מה עלה בגורלו אבל ללא הצלחה. יש לי חשד שהפסל סולק לקראת טקס ההצהרה על הקמת מדינת ישראל, שנערך במוזיאון (ביום ה-14 למאי 1948), אולי על מנת שלא להביך את נציגי המפלגות הדתיות. עם זאת נשארתי תלויה ועומדת השאלה מה קרה לאותו פסל?

התרוממת/ כשל כוחך, לאט...לאט ואשמע – אנהח// בגן העיר בצל
עצים קרים עומד ספסל ריק קרשיו לחים/ ביום המה הקרב בעיר//
בין חצר נעזבת לגדר אבנים/ נצמד הסטן ללחייך/ ליל חושך וירח
צמוק שט על גגות/ עובר מחדר לחדר באפלה// בגן העיר בצל עצים
קרים/ עומד ספסל ריק קרשיו לחים/ ואת לא ידעת שגם צרצר לא
בא הרגז שנתנו.

את הרמז להיותו השיר הראשון לאחר פרוץ הקרבות אני מוצא
בהתייחסות לספסל הריק בגן העיר – הגעגועים לשנות התיכון
ולמפגשי חברים, בדרך כלל, על ספסלי השדרה בלילות שבת.

השיר השני מתייחס ישירות לטור הגוויות שראיתי באולם נחמני
כחודשיים לאחר פרוץ הקרבות. הכותרת משלבת, כאמור בטעות, בין
מספר ההרוגים והשנה. השאלה שהטרידה אותי הייתה באם ראוי
לתקן טעות שנעשתה בתום לב לפני שישים שנה? בסופו של דבר
החלטתי להשאיר את המספר כמות שהוא משתי סיבות האחת
השימוש בנוסח המקראי שמונה וארבעים (במקום ארבעים ושמונה) מרמז
לדעתי על כך שבמקור אולי היה כתוב "שמונה עשרה" אבל שיניתי
את המספר בכוונה על מנת להתאימו לשנה וגם בגין האפשרות
שימצא רמז לקשר בין המספר ותפילה באתו שם הנאמרת בלחישת
ואשר רציתי להימנע ממנו.

ארבעים ושמונה: עת באתי חצות עלה הירח/ עברתי ברחוב דומם
ובודד/ נבעת מילל הכלב בורח/ הביט בי שומר קפוא דמע חרד//
הבית רחב גזית עמודיו/ נהי אור אפלולי ללא קרן/ ליטף חרישית אני
לא ידעתי-/ המוות חשף שאול מחשכיו// שמונה ארבעים עטופי
תכריכים / רצפת הבטון נשקו קודקודים/ ועיני מוכת הגורל
העיוור...

מהימים הראשונים שלאחר הקמת המדינה אני מוצא שיר
שחיברתי כציון לנפילת הרובע היהודי בעיר העתיקה (28.5.48) – אותו
רובע שאני עתיד לעסוק בשיקומו לאחר מלחמת ששת הימים, כלומר
בשנת 1969, כעשרים שנה מאוחר יותר: *נפלה העיר נפתלת
המעברים/ וריח העובש הישן בקמרונות/ אכלה האש סיפי דלתות
מוטות/ אשר כוסו אבק עייפות וכשלוך/ גוש בקתות צהובות
ושנואות/ שאהבנו לפתע - / לא ברעם הנשק מול הפגזים/ בודדים
עמדו סגורים ותהילים// אבנים כושלות נאחזות שידעו את הקרב/
עליכן נפלו כרמשים באש – הגוויות/ וכל אחת עטפו עליה באבן
אמהות - אמהות שראו את בניהן נמקים// לא תהילה... אתה
מבקש באזובי הקיר ופירווי הסיד/ הארון המאובק ועדר זקנים
מובלים/ מוחזרים – כמתת משבי האויב.*

מהתקופה, הסמוכה להצהרה על הקמת המדינה, שמורים
בזיכרוני עוד כמה אירועים, שנראו לי בזמנו כמשניים ורק בהמשך
התבררה לי חשיבותם. בין אלה פועלו של אחד מחברי מרכז המפלגה
הקומוניסטית, אדם ידידותי ושובה לב במיוחד, שהיה מופיע ונעלם
מדי פעם. עד מהרה התברר לי שעיקר פעילותו הייתה בארגון רכש
הנשק והמטוסים הצ'כיים (20-31.6.1948) אבל לרוע המזל נהרג באחת
הטיסות לקראת סוף המבצע. אירוע אחר היה סיר מודרך לאחר
כיבוש הכפר הערבי קאקון ממזרח לכפר סבא (4-5.6.1948) – סיר
שהוזמנו העיתונאים הישראלים והזרים, על מנת לראות את כבל
הפלדה שנתגלה בחפירות. אותו כבל שלכאורה היו מחוברים אליו
אנשי "חיל המשלוח העיראקי" על מנת למנוע מהם את אפשרות
הבריחה. החפירות עצמן היו ריקות מאדם או שרידי תחמושת. ועלי
להודות שהסיפור נשמע לי כבלתי אמין. אבל הייתי צעיר מדי וחסר
ניסיון וידע מכדי לומר דבר. סמוך לאחר מכן החלה הפוגה
הראשונה (11.6.1948) שנמשכה עשרים ושמונה ימים – מעין פסק זמן
שאפשר, במבט לאחור, את המהפך ממגננה להתקפה כמעט בכל
החזיתות.

בעיצומה של הפוגה ראשונה התחוללה בתל-אביב פרשת
"אלטלנה" (21.6.1948). כאשר שמעתי על בואה של האונייה שהייתה
תקועה בחוף תל-אביב, מול רחוב פרישמון, מיהרתי להגיע למקום.
התיישבתי על הגבעה הצופה לים, במעלה רחוב הירקון. מכאן אפשר

אלטלנה בחוף תל-אביב, 21.6.48.

היה לצפות במתרחש. ביחד אתי ישבו כאן עוד אנשים. לאחר זמן, כאשר נראה היה שלא קורה דבר, התחלתי לרדת, לא דרך רחוב הירקון, שהיה חסום בעשרות חיילים אלא דרך רחוב בן יהודה. כאשר הגעתי לפינת פרישמן כבר נשמעו יריות ונראו לוחמים צעירים, שמצאו מסתור מאחורי הגדרות וקירות המגן, של הכניסות לבתים. כעבור זמן קצר החלו להישמע פיצוצים מכיוון הים. בשלב זה נפסקו היריות כאילו הסתיים הקרב. בשלב זה חזרתי לגבעה שמול הים וראיתי את הספינה הבווערת. בהמשך באותו יום, כנראה אחר הצהריים, התקיימה מסיבת עיתונאים בראשות הלל קוק (1915-2005), אחד ממפקי האצ"ל אשר קרא תיגר על דוד בן גוריון, שהורה להפגז ולהטביע את הספינה.

אירוע נוסף, אבל שונה מאוד, היה סיור מודרך עם הנרי וואלאס (Wallace 1885-1965) שימש כסגנו של רוזוולט ולאחר מכן כשר החקלאות אבל פוטר (1947) על ידי הנשיא הנרי טרומן, בגלל התנגדותו למדיניות האנטי סובייטית. אין ספק שהאיש היה בעיני גבוה משכמו ומעלה תרתי משמע, כלומר הן בזכות גובהו הפיזי והן בזכות התנהגותו שנראתה בעיני כהדרת מלכותי. איני יודע מה הייתה הסיבה לביקור בארץ, אבל סביר להניח שהיה לכך קשר עם ניסיונו להתמודד, מול טרומן בבחירות לנשיאות מטעם "המפלגה הפרוגרסיבית" בארה"ב – שילוב של ליברלים ושמלנים.

(בבחירות ההתקיימו בתחילת נובמבר 1948 וואלאס קיבל רק 2.5% מהקולות – כמליין מצביעים, מחציתם מניו יורק. יש סוברים שאיבד קולות רבים היות ולא סייג עצמו מהאשמות שהיה מקורב מדי לקומוניסטים. בהמשך וואלאס התמסר בעיקר לפיתוח החקלאות הנושא שהיה מלכתחילה קרוב ללבו).

מהאמור עד כה ברור למדי שהזיכרונות האישיים שנותרו אצלי ממלחמת העצמאות אינם יוצרים או אפילו מנסים ליצור, תמונה כוללת של האירועים. אין לי ספק שידעתי הרבה יותר מקריאת עיתונים והודעות יומיות שפורסמו על ידי לשכת העיתונות. לכאורה יכולתי לשחזר את הרצף בעזרת המחקרים והספרים שהופיעו במרוצת השנים. אבל אינם זיכרונות במשמעות האישית אלא דברים שקרו, כמו שאומרים, הרחק מהעין הרחק מהלב. כך למשל מרבית הקרבות מהגליל ועד הנגב. המצור על ירושלים ופלישות צבאות ערב. מה שנותר מכל אלו הוא, בדרך כלל, המועד שבו נהרג אחד ממכרי או כתבות ששלחו עיתונאים שהכרתי סמוך לפני פרוץ הקרבות. בין אלה היו אחד בעמק הירדן אחד בירושלים ואחד בדרום, שכבר הזכרתי כמי שנהרג כמעט בימי הלחימה הראשונים. במילים אחרות הכול אישי. באותו הקשר זכור לי שהוזמנתי להשתתף בסיור עיתונאים כיבוש אזור לוד ורמלה (10-12.7.1948) – הזמנה שבוטלה מסיבות שאינן ידועות לי. עלי להודות שלא הצטערתי על הביטול בגלל החשש שיהיה זה חסר משמעות לחלוטין, ללא ניסיון או ידע להבנת המתרחש והנאמר לי, כפי שכבר קרה בסיור לאחר כיבוש קאקון שליד כפר סבא.

האירועים לאחר ביטול אותו סיור נשאר חרוטים בליבי כאילו התרחשו אתמול. זכור לי שעמדתי בצהרי היום על המדרכה בכניסה לבית הורי. התכוונתי לרדת במדרגות כאשר ניגשה אלי נערה שראיתי פעם או פעמיים בחברתו של זאב. מיד הציגה את עצמה בשמה ואמרה "זאב נהרג", בהמשך הוסיפה כמה מילים מבולבלות והסתלקה. נשארתי המום. לאחר כמה דקות שבהן שקלתי באם לעלות ולראות את אמו של זאב, הרגשתי שהדבר למעלה מכוחי. במקום זאת הלכתי הישר למרכז הגיוס במחנה הצבא הבריטי לשעבר שליד הקריה (היום מחנה רבין). בדיעבד ידוע לי שזאב נהרג ביום שלישי ה-13 ליולי ואני התגייסתי ביום חמישי, כאמור מיד כאשר נודע לי הדבר. אין ספק שמותו היה מבחינתי הפתעה גמורה. ידעתי שהוא משמש כעוזר לקצין התרבות של חטיבת "גבעתי", תפקיד שניתן לו לא רק בזכות יכולתו לכתוב אלא גם בגלל רעד מתמיד בידיים והיותו בן יחיד להוריו. מספר שבועות לאחר מכן הגיעה אלי מכרה שהייתה באמבולנס שהעביר אותו לבית חולים. ממנה שמעתי שהתנדב לאותה פעולה שבה נפצע בבטן, סמוך לגבעה 105 מצפון לנגבה. לדבריה היה

בהכרה כל הנסיעה ואפילו ניסה להסיר את התחבושות מכיוון שהכאיבו לו.

שנים התייסרתי עם השאלה מדוע לא הלכתי לראות את אמו של זאב כאשר נודע לי שנהרג ? במקום זאת ברחתי והתגייסתי, כאילו לכפר על ההרגשה שאשמתי בכך שהייתי משוחרר; כאילו התכוונתי לראות אותה לאחר הגיוס. אבל, גם את זה לא עשיתי, כי העיקה עלי אותה תחושת האשם. וככל שעבר הזמן קשה היה עוד יותר ללכת לבקר אותה. איני יודע מה הייתי עושה לו פגשתי אותה ברחוב. אבל, היא עצמה נעלמה מהעין. רק מפי מכרים משותפים נודע לי שבהמשך אימצה ילדה שקראה לה זאבה – ילדה שגם אותה מעולם לא פגשתי. וגם אביו של זאב נעלם כלא היה ושוב לא ראיתי אותו עובר בדיזינגוף, בדרך כלל, ליד "כסית", כפי שקרה בשנים הקודמות. עם זאת רוחו של זאב רדפה אותי כל חיי. רק לאחרונה כאשר אני עומד מול הראי אני רואה לעתים את חיוכו הלגלגני האומר לי, שאנו, שנותרנו בחיים הלכנו והזדקנו ורובנו כבר לא בחיים, בעוד שהוא, זאב ושאר חברי שנפלו, נשארו נערים צעירים, בעיני רוחנו.